ספר ראש אמנה

בו שרשי וראשי האמונות׃

LIBER DE CAPITE FIDEI,

In quo continentur radices & capita vel principia religionis.

AVTORE

ISAACO ABRAVANELE.

Et in latinum sermonem translata per

GVILIELMVM VORSTIVM C. F.

AMSTELODAMI.

Apud GVILIEL. & IOHANNEM BLAEV.

cIↃ IↃC XXXVIII.

AD LECTOREM.

IN versione scripti hujus fidelissimè conati sumus mentem ac sensum autoris exprimere; unde quoque factum est, ùt maluerimus iteratas ejus subsequi periodos , quam declinandi fastidii causâ easdem non sine infidelitatis nota transilire : non insolens est his scriptoribus eadem repetitis inculcare dictis; prout quælibet gens peculiari non tantùm sermonis sed & scriptionis gaudet forma. Vocabula & phrases in Lexicis minus obvias placuit è regione apponere , ne istarum idiotismum neglexisse, aut linguæ studiosis defuisse videamur. Capite autem 12. *&* 14. *hiatus in orationis contextu relicti sunt , præeunte sic recentiori editione , post Tridentinam Synodum impressâ ; eosdem verò in margine suppletos vides ex vetustiore Veneto codice : Cùm enim metus odii vel acerbioris censuræ cursum calami sistit , tùm plerunque pendulo sensu aut signo vacui suppletionis legentem admonent. Vale.*

LIBER IS. ABRAVANELIS
DE CAPITE FIDEI,
Seu de principiis religionis.

CAPUT I.

De ſententia magni iſtius Rab. Maimonidæ ſuper fundamenta legis ejuſque articulos.

PRimus, qui incepit redigere in ordinem radices & fundamenta legis divinæ, fuit eximius iſte Ra"mbam in commentario ſuo ſuper tract. Sanhedr. cap. Chelek, ad iſtud Miſnæ: *Omnes Iſraelitæ habebunt partem in futuro ſeculo.* Oportet autem ſcias, commentarium iſtum Miſnæ Rab compoſuiſſe linguâ Arabicâ. Inveniuntur verò à nobis duæ verſiones in iſtud caput: & licet eadem ſit materia, aliquo tamen diſcrimine modus loquendi differt in duabus iſtis (verſionibus.) Sed quia una earum tranſlatio eſt Rabbi Samuelis Tibbon, b. m. æquum erit, ut eam ſequamur, propter ſummam ejus eruditionem, atque inſignem in verſionibus præſtantiam. En autem recenſionem fundamentorum: quæ ibi adducit Rab, ſunt iſta, prout ejus verbis commemorabo:

Atque idcircò oportet iſtud hic indicare; eſt enim locus hic appoſitus ad explicandum, tredecim eſſe radices atque fundamenta legis noſtræ.

Fundamentum primum eſt, * Exiſtentia creatoris excelſi, *quod nimirum exiſtat ibi perfectus omni modo perfectionis, & ſit ſupra quælibet exiſtentia, atque ab eo perpetuitatem eorum eſſe. Et ſi concipias illum non exiſtere, ceſſabit exiſtentia cujuſlibet entis: ſin verò tibi imagineris, nulla inveniri exiſtentia præter illum ſolum, tum ille ſolum exiſtet, neque deſinet aut deficiet exiſtentia Dei, quia ipſe in exiſtentia ſua non opus habet alio præter ſeipſum; ſed quicquid præter illum eſt, ſive ſint intelligentiæ ſeparatæ, ſive orbes, aut quod infra illos, iſtud neceſſariò dependet ab ejus exiſtentia. Hoc autem primum fundamentum diſcimus ex dicto:* Ego ſum Dominus Deus tuus; *& hoc eſt præceptum adfirmativum.*

* מציאות

Exod. xx. 2.

Secundum fundamentum eſt, Unitas ejus: *quod vid. ſit unus: non eſt autem unus tanquam ſpecies generalium; neque unus ut ſpecies particularium; nec* יחודו

ſed tantùm nudè vel ſimpliciter ea commemorabimus ; multùm autem verſus legis de prophetis teſtantur.

Fundamentum ſeptimum eſt prophetia Moſis Mag. n. *(ſuper quem pax;) quod nimirum oporteat credere , ipſum eſſe patrem omnium præcedentium prophetarum, qui ante , & ſubſequentium, qui poſt illum fuère ; illos omnes infra eum (poſitos eſſe) quoad excellentiam ; atque eum ſolum elegiſſe Deum ex omni genere humano ; & majori notitiâ apprehendiſſe Deum, quàm ullus homo qui inventus fuit, aut intervenietur. Et ipſe, ſuper quem pax, ſumma ſequeſtratione ſeparatus fuit ab homine , adeò ut, cùm apprehenderet aliquid , ceſſarent in eo potentia imaginationis ac ſenſûs atque accidentia eorum , ut ſolus relinqueretur intellectus. Idcircò enim dicitur , quod locutus fuerit cum Deo ſine * interventu Angeli :* Ore ad os loquar cum eo. *Declararem autem ſtupendum hoc negotium, niſi ſcirem eſſe materiam hanc valdè ſubtilem, atque idcirco opus eſſe ſimplici expoſitione, problematibus & comparationibus. Nam priùs exponenda eſſet exiſtentia angelorum , & variatio graduum eorum à creatore : inſuper declarandum eſſet negotium animæ , ejuſque potentiarum ; atque fuſè tractanda eſſet revelatio formarum , quæ aptos reddunt prophetas coram Deo ; atque continetur in hac materia * menſura altitudinis vel ſtaturæ ejuſque negotium, neque perficiet totam hanc materiam, etiamſi quis componeret compendioſiſſimè centum foliis : idcirco ſuperſedebo iſti, ut adducatnr ſuo loco, in libro concionum, quem promiſi ; vel in libro prophetiæ, quem conſtitui concinnare ; aut in libro peculiari , in quo complectar iſta fundamenta. Redibo autem ad fundamentum hoc ſeptimum, atque aſſero, prophetiam Moſis Mag. n. ſuper quem pax , diſtinctam eſſe à prophetiis reliquorum prophetarum, quatuor iſtis rebus.*

* אמנעות׳ Num.xII.8.

* שיצור קומה׳

*Prima eſt, quod illi prophetarint ope * mediatoris; Moſes autem M.n. ſuper quem pax, ſine mediatore, juxta id quod dicitur:* Ore ad os loquar cum eo. Kum.xII.8.

* אמצעי׳

Secunda eſt, quod nulli prophetæ prophetarint , niſi cùm dormirent , viſione nocturnâ vel diurnâ, poſtquam ſopor obruiſſet prophetam, & ceſſarent ſenſus, atque quieſceret inſtar dormitantis : negotium autem hoc dicitur viſio, vel contemplatio : Sed Moſes Mag. n. ſuper quem pax , accedebat loquens de die , atque conſiſtebat inter duos Cherubim, quemadmodum promiſerat ei Deus bened. Et revelabor tibi ibi &c. *Atque dixit Deus :* Si fuerit propheta veſter Dei &c. Non ita ſervus meus, &c. Ore ad os , &c. Num.xII.

Tertia eſt, quod, poſtquam prophetis obveniſſet prophetia , etiamſi eſſet in viſione, tamen naturæ eorum debilitarentur , atque contremiſcerent membra corporis illorum , ac valde perterreſierent, ut verè eſſent veluti deſcendentes ad portam mortis; ſicut apud Dan. Non fuerunt reliquæ in me vires ; ſed decor meus mutatus eſt me ad corruptionem , & ſopore obrutus fui. Dan.x.8. Ibid.verſ.IX.

Sed Moses M. n. super quem pax, non fuit hoc modo (constitutus,) siquidem accedebat Deum sermocinans, neque languescebat aut tremebat; atque hoc est,
Exod. xxxiii. 11. *quod ait:* Locutus est Dominus ad Mosen facie ad faciem, quemadmodum alloqui quis solet amicum suum: *q. d. Sicut homo non formidat aut trepidat à colloquiis socii sui; ita Moses non erat perterrefactus aut turbatus à sermone [Dei;] quia conjunctus erat intellectui.*

Quarta est, quod nullus propheta quolibet tempore, quo desiderabat, prophetarit; nisi cùm beneplacitum esset Deo bened. potest enim quis multis annis manere propheta, & tamen non prophetizare: Sæpissimè etiam precibus flagitabit, ut prophetet, & post aliquot dies obveniet ipsi quidem, sed non revelabit ipsi prophetia hæc istud, quod petierat: jam verò esse potest inter illos, qui diligenter perscrutatus fuerit, atque perspexerit cogitationes suas; sicut fecit
2. Reg. iii. 15. *Elisah., cùm diceret:* Iam adducite mihi fidicinem, qui pulset citharam, &c. *Si ita se res habebat, non inerat illis virtus prophetandi omni tempore, quo cupiebant; sed Moses Mag. n. super quem quies, prophe-*
Num. ix. 8. *tizabat quolibet tempore pro beneplacito suo; prout dicitur:* Consistite, & audiam quid præcipiat Dominus, &c. *Atque ait:* Dicas Aaroni
Lev. xvi. 2. fratri tuo, ne accedat quolibet tempore ad sanctuarium. *Itaque Aaron non veniebat quolibet tempore; Moses autem semper accedebat.*

Fundamentum octavum est, Legem esse è cœlis, *atque hoc oportet credere, tam istam legem, quam hodie habemus, esse legem traditam Mosi, atque totam esse ex ore omnipotentis: h. e. quod integram hanc hauserit ex ore. Dei bened. per apprehensionem, quæ dicitur (אמירה) prolocutio, per modum translationis vel transportationis sermonis (העברה הדבור:) nec quisquam cognovit istam comprehensionem; atque consignavit istud, quod ipsi dictatum fuit de historiis, seu rebus gestis, ac de negotio legis ejusque præceptis; atque idcirco vocatur Legislator (super quem pax.) Non est autem discrimen inter versum* Filii Cham,
Gen. x. 6. Chuz & Mizraim; *atque inter:* Ego Dominus Deus tuus. Audi
Deut. vi. 4. Israel Dominus Deus tuus; *omne hoc ex ore Potentissimi est, atque tota lex Dei est perfecta, pura, sancta & vera: sed distinctio fit penes omnem abnegatorem; eò quod existimet, in lege esse fructum vel nucleum & corticem; atque in ea esse res, quibus nulla insit utilitas, quatenus sint à Mose Mag. n. (super quem pax.) Atque hoc ipsum est, legem non esse à Deo. Asserunt sapientes cel. m.* Credens totam legem esse ex ore Omnipotentis, excepto
Chelek. fol. 99. unico versiculo, quem non locutus sit Deus benedictus: sed Moses suo ore, iste est ex genere istius: Quod verbum Domini vilipendit:
Num. xv. 31. exaltetur verò Dominus verbis abnegatorum: *Sed quælibet vocula habet in se miraculum sapientiæ apud eum, cui Deus dederit sapientiam atque scientiam, & licet non comprehendat quis perfectionem ejus sapientiæ;* Longior

men-

menſura ejus terrà, *neque eſt in homine: tamen efflagitandum à Deo bened. eſt, quod David unctus Dei Iacobi*: Retege oculos meos, ut intuear mirabilia in lege tua. *Sic etiam expoſitio legis, quæ eſt Thalmud, eſt ex ore Dei; atque hoc, quod hodie nos conficimus formam tabernaculi, & opus palmæ, peniculamenti atque frontalium, atque alia id genus, eſt exemplar iſtius ipſius, quod dixit Deus Moſi, & quod ipſe nobis indicavit; & ipſe fuit fidelis in adminiſtratione legationis ſuæ. Probatio autem hujus fundamenti octavi eſt iſtud, quod dixit*: Eo cognoſcetis, quod Dominus miſerit me, &c. Pſ. cxix. 1.2.

Fundamentum nonum eſt radix exſtirpationis; *atque eſt, quod hæc lex Moſis Mag. n. (ſuper quem pax,) non exterminabitur aut mutabitur, neque ventura ſit alia lex præter hanc à Deo; neque futurum ſit in ea additamentum aut diminutio, vel in ſcriptura, vel in explicatione; juxta quod dicitur*: Non addes ad eam, neque demes ab ea. *Et jam expoſuimus in principio hujus ſyntagmatis, quod opus erat declarare ſuper hoc fundamentum.* עקר הנסיחה Deut. xii. 32.

*Decimum autem fundamentum eſt, quod Deus cognoſcat omnes actiones hominum, & quod in iis non ſit * negligens, quemadmodum iſti opinantur, qui ajunt*, Reliquit Dominus terram: *Sed juxta verba prophetæ dicentis*: Magnus conſilio, & amplus actione, quia oculi tui aperti ſpectant in omnes vias hominum, &c. *Sic quoque dicit*: Et vidit Dominus, quod multa eſſet malitia hominum in terra, &c. *Et dicitur*: Clamor Sodomæ ac Gomorrhæ, quia multus erat, &c. *Atque hoc docet de fundamento hoc decimo.* *מתרשל. Ezec. viii. 12. Ier. xxxii. 19. Gen. vi. 5. Gen. xviii. 20.

Fundamentum undecimum eſt, quod Deus retributurus ſit bonam mercedem obſervanti præcepta ejus, & puniturus ſit eadem violantem, & qui non præſtiterit ea; atque retributionem maximam eſſe futurum ſeculum, & pœnam graviſſimam exterminium. Et jam declaravimus in hoc capite, quantum iſti ſufficit. Docet autem verſus de hoc fundamento, qui eſt: Et jam ſi reputaveris peccata eorum: *& ſi non*, dele me quæſo è libro tuo, quem ſcripſiſti. *At reſpondit ei Deus*: Eum, qui provocaverit me ego delebo ex libro meo. *Atque hæc eſt probatio de præmio juſti & & pœna impii.* Exod. xxxii. 32.33.

Fundamentum duodecimum, dies Meſſiæ, *quod oporteat credere*, illum certiſſimò venturum, neq; moraturum, & ſi cunctatus fuerit, exſpecta eum: *Non decet autem aliquem ſupputare tempus, aut curioſè elicere ex verſibus, ut cognoſcatur tempus adventûs ejus; quemadmodum dixêre ſapp. cel. m. in cap. Chelek.* Illaqueetur animus ſupputantium terminos. *Neceſſe autem eſt commemorare liberationem & amorem Dei, atque efflagitare ab eo juxta id, quod venit per manus uniuſcujuſque prophetæ, à Moſe mag. n.* Habak. ii. 3.

(ſuper

(super quem tranquillitas) *usque ad Malachiam* *(super quem pax.)* *Quisquis autem dubium de eo movet, aut vile reddit ejus negotium, is falsitatis arguit legem, quæ testatur de eo in Parasah vel Sectione:* Bilham, &c, Vos stabitis hodie.: *Comprehendit etiam hoc fundamentum, quod non sit rex in Israele nisi ex Davide & tantùm è semine Salomonis. Quisquis autem contradicit regno hujus familiæ, is negat Deum & verba prophetarum ejus.*

Num. XXIV. Deut. XXIX.

Articulus decimustertius est, resurrectio mortuorum: *jam autem exposuimus hoc ejus negocium atque mysteria. Cùm autem homo omnes istos articulos animo complexus fuerit, iisque crediderit, aggregatus est communioni Israelis; atque debemus eum amore prosequi, & erga illum clementiâ uti, atque exercere erga eum, quod præcepit Deus unicuique præstare fratri suo ex amore & * fraternitate. Et licet commiserit omnia peccata, quæ sunt in mundo, ex concupiscentia atque appetitu, ac prædominio naturæ suæ deficientis, erit quidem ex prævaricatoribus Israel, & plectetur secundum peccatum suum, sed nihilominus habebit partem in futuro seculo: si autem homo non crediderit istis omnibus articulis, prout decet, is jam exclusus est è consortio (Israelis,) & negat fundamentum, atque vocatur hæreticus ac Epicureus, & plantarum excisor; atque tenetur homo eum odio prosequi, atque oportet eum abominari ac perdere; & de hoc dicitur:* Annon osores tuos odi Domine? *Iam verò prolixior fui in sermone, & longiùs digressus sum ab intentione syntagmatis mei, sed hoc feci, quia eximia huic inest utilitas & fidei confirmatio; & complexus sum hic res utiles atque dispersas per multos insignes libros. Quapropter comparato tibi eas, & benè cedet; ac sæpissimè istas relege, ut intelligas præstantiam earum: quod si decipiat te animus tuus, ut cogites, te hæc posse primâ decimâve vice assequi, scias te valde errare; & idcirco ne præcipites in eo quod tibi videtur; quia non composui hoc, prout se obtulit occasio, sed post sedulam immorationem & cognitionem librorum, ac perscrutationem atque considerationem opinionum tam verarum, quàm falsarum; & quicquid conducit ad eas intelligendum, atque videndum rationes ac demonstrationes pro toto hoc negocio. A Domino autem efflagitabo, ut dirigat me in rectam semitam.*

* האחוה

Psal. CXXXIX. 21.

Præterea invenies apud eximium istum Rab recensionem istorum articulorum in lib. Hammadah, tract. de fundamentis legis; quemadmodum ait, cap. 1. *Fundamentum fundamentorum & columna sapientiæ est, cognoscere, esse ibi primum existens &c.* atque dicit: *Cognitio hujus rei est præceptum adfirmativum; sicuti dicitur:* Ego Dominus Deus tuus. *Quisquis autem sibi imaginatur esse alium Deum illic, præter hunc ipsum, is violat præceptum negativum; prout dicitur:* Ne sint tibi Dii alii coram me. Sic quoque in eodem cap. adducit fundamentum unitatis: atque ait, hoc esse præceptum adfirmativum: ac remotionem

Exod. XX. 2. Ibid. vers. 3.

tionem

tionem corporeitatis, de qua non asserit, quod sit præceptum: in reliquis autem capitibus adducit partem articulorum commemoratorum, neq; ait, quod sint præcepta. Sic quoq; deprehendimus ipsummet Rab in lib. Minjan Hammitzot, quem fecit, adferre præceptum primum de existentia Dei, & secundum de unitate ejus. Et probat, quod, *Ego sum Deus tuus*, sit præceptum ex eo, quod dixerunt Exod. xx. 2.
sapientes l. m. in tract. Maccoth fol. 23. *Sexcenta & tredecim præcepta* Deut. xxxiii. 4.
Mosi in Sina dicta esse; Unde hoc constat? תורה *legem præcepit Moses.* Difficultatem autem movent, quod (vocabulum) תורה in Geometria tantùm valeat 611? Sed respondent: *Ego sum Dominus Deus tuus: Neque sint tibi dii alii coram me, ex ore Omnipotentis audivimus*, cum quo etiam quadrat istud, quod scripsit in lib. Hammadah. Atque hæc est recensio opinionis magni istius Rab de fundamentis illis in commentario Mischnæ, ac in libro Hammadah, atque in lib. ejus Minjan Hammitzoth.

CAPUT II.

De sententiis reliquorum sapientum, qui secuti sunt eum in materia articulorum.

Certè Rab Chasdai in libro suo, Or Adonai, alia ratione constituit articulos seu fundamenta: ipse enim scribit, quædam esse fidei legalis capita ac fundamenta in omnibus præceptis, & principia in quolibet præcepto, atque initia in omni fide; uti sunt: *Existentia Dei*; sub qua comprehenduntur alii fidei articuli; qui sunt: *Unitas ejus*, & quod non sit *corpus, neque potentia in corpore*: Alia autem capita legalia esse fundamenta legis, quia si concipiatur privatio unius ex iis, collapsura sit (lex) in generalitate; sunt autem sex. *Notitia Dei de existentibus. Providentia ejus circa ea. Potentia ejus infinita. Prophetia. Liberum arbitrium. Novissimus dies.* Sunt denique quidam fidei articuli, quibus credendum est; qui autem unum eorum negat, vocabitur hæreticus; quia sunt articuli fidei non dependentes à præceptis specialibus; & sunt isti octo *Creatio mundi.* השארות׳
† ὑπόλειψις *animæ. Præmium & pœna. Resurrectio mortuorum. Æternitas legis. Eminentia prophetiæ Mosis. Quod fiat Sacerdoti responsum per Urim & Thummim. Messias.* Sunt denique quædam fidei dogmata quibus credendum est; qui verò negaverit unum eorum, appellabitur hæreticus; quia dependent à præceptis particularibus; & sunt tria. *Precatio & benedictio sacerdotum. Utilitas resipiscentiæ. Principium anni, ac quatuor temporum † distinctiones.* פרקי׳

Sanè R. Ioseph Albo cel. m. in libro suo Hikkarim, plurimum scrutatus est in iis articulis, atque constituit eos in tribus, quia ex ejus sententia sunt summa genera reliquorum articulorum, atque sunt: *Existentia Dei*: sub qua continentur *Unitas & Remotio corporeitatis*. Secundum autem est, *Legem esse è cœlis*; sub qua comprehenduntur *Prophetia* atque *Excellentia prophetiæ Mosis mag. n.* (super quem pax.) Tertium est *Præmium & pœna*: ad quam reducuntur, *Scientia Dei*, *Providentia*, *Messias* atque *vivificatio mortuorum*.

Et certè isti homines integri in opinionibus suis de fundaumetis discedunt à sententia magni istius Rab, propter dubia, quibus viderunt obnoxiam esse sententiam Rab: & prout apparet ex verbis eorum, resultat numerus 20 dubiorum, quæ ambo isti moverunt contra sententiam Rab, quorum alia manifestò adversus illum moverunt, alia verò ex consequentia verborum inferuntur: ego autem unum post aliud commemorabo, ut inveniatur numerus, atque primò erit recensio dubiorum, quæ fecerunt contra articulos; deinde dubiorum, quæ moverunt contra articulos, quos numeravit Rab in genere præceptorum: non recensebo in specie unumquodque ex iis, quænam videlicet collegerim ex verbis Rab Chasdai, aut quænam ex verbis autoris Hikkarim: denique etiam commemorationi eorum superaddam alia dubia, quæ mihi visum est movere in hoc discursu, contra verba Rab, quæ commemorati sapientes adversus eum non adferunt.

CAPUT III.

De dubiis quæ movent contra articulos.

SI, inquiunt, vocabulum עקר usurpatur de re, quæ firmat aliam rem, & cujus firmitas dependet ab ea, neque habet stabilitatem extra eam; sicut in arbore, cujus stabilitas dependet à radicibus ejus, tum difficultas movebitur, quare constituerit Rab Moses fil. Maiemon omnia ista 13 fidei dogmata, quæ commemoravit, in classe radicum & càpitum, ex quibus tota lex dependeat? Nam licet hoc verum esset de fundamento primo, seu Existentia Dei, & de prophetia; tamen alia, quæ recenset, non sunt radices & fundamenta legis, ut concidat ob eversionem eorum; atque istud speciatim apparet ex radice secunda, quæ est de Unitate, atque ex 3 radice, quæ est de Remotione corporeitatis; quia, etiamsi sit vera fides, tamen non corruet tota lex, neque cessabit observatio præceptorum, si contrarium eorum credatur: atque idcirco maxima laborat difficultate.

tate, cur duos iſtos articulos recenſuerit in genere radicum. Atque hoc eſt dubium primum.

Dubium II. eſt in eo, quod numeraverit Rab fundamentum 5, oportere Deum colere; cùm hoc fundamentum ſit præceptum ſpeciale, prout dictum eſt: *Servite Domino Deo veſtro*, atque ait: *Colendo eum ex toto corde veſtro.* Dixerunt autem ſapientes l. m. Deut. XI. 13. *Quis eſt iſte cultus cordis? Eſt precatio.* Idcirco etiam ait Rab in hocce fundamento: *Æquum eſt, attollere vocem ad ejus laudem atque exaltationem*, atque hoc difficultate laborat, quod numeraverit in genere articulorum; quia non convenit, ut numeret articulum, aut conſtituat radicem præceptum aliquod ſpeciale legis: ſi enim ita ſe res haberet, eſſet numerus articulorum juxta numerum præceptorum.

Dubium III. eſt etiam de iſto articulo 5, cùm ſtatuit Rab, Deum ſolum colendum eſſe, atque nemini præter illum hoc præſtandum eſſe; & quod non conveniat conſtituere mediatores inter Deum atque homines; & hoc difficultate laborat: quia, cùm quis credit Deum eſſe veracem, ejuſque legem veram, ſed preces dirigit ad Angelum Gabrielem, aut Raphaelem, ut intercedant pro ipſo apud Deum, quomodo corruet idcircò tota lex, & quare interdictum de mediatoribus erit radix aut fundamentum?

Dubium IV. de articulo nono, qui eſt, legem Moſis mag. n. ſuper quem pax, non exterminatum aut mutatum iri, neque aliam à Deo venturam legem, præter hanc ipſam; nec futurum in ea additamentum aut diminutionem, prout dicitur: *Non addes ad eam, neque demes ab ea.* Deut. XII. 32. Expoſuit autem Rab negotium hujus articuli in libro Moreh, cùm ait: Legem divinam eſſe perfectam abſolutiſſimâ perfectione; Pag. 2. c. 39. quemadmodum dicitur: *Lex Domini perfecta eſt.* Res verò Pſal. XIX. 8. perfecta non recipit additamentum neque diminutionem, atque ob id ajo, quod nullo tempore variabitur. Atque eô concidit non exiguum dubium, videl. quod etiamſi non variabitur lex ex parte dantis, neque in ſeipſa juxta perfectionem ſuam, tamen fieri poſſe, ut cadat in eam mutatio ex parte accipientis; ut Deus aliquando augeat, diminuat & mutet legem, vel totam, vel ex parte, pro ratione iſtius, quod convenit recipientibus: Nonne videmus eum primò tradidiſſe præcepta peculiaria, neque conceſſiſſe eum veſci carne? At Noacho dedit alia præcepta, atque carnem conceſſit; & Abrahamo tradidit mandatum circumciſionis; atque Moſi ſuperaddidit alia multa præcepta. Quare ſtatuta divina variantur pro ratione temporum, atque prout conducit accipientibus: quemadmodum

 medi-

medicus expertus infirmo morbi initio tenuem præſcribit diætam, deinde cùm remiſit ſe morbus, illud quod antea prohibuerat jam permittit, neq; hoc eſt vitium in præſcriptione medici, ſed magna prudentia. Simile quid videtur in ſtatutis legis ejuſque præceptis: non enim abſurdum eſt, ut in ea cadat mutatio atque variatio pro ratione recipientis & temporis neceſſitate. Atque hæc etiam probatio, quam adfert Rab, ad declarandum hunc articulum ex verſu: *Non addes ad eam, neque diminues ab ea*, non venit, ut de æternitate legis admoneat, ſed de modo agendi, ne vid. diſcamus ab idololatris modum colendi; nec faciamus additamentum aut diminutionem in præcepto legis, quemadmodum docet de eo literalis ſenſus. Et ſi hoc negotium ſit juxta verba ejus; quomodo aſſerunt ſapientes l. m. cap. 3. Berachot fol. 20. *Domus ſenatûs docet exſtirpare aliquid è lege, cùm dicatur: Ne facias.* neque dubium eſt, quin non delinqueret adverſus hoc: *Non diminues ab ea.* Sic etiam ajunt Salomonem inſtituiſſe lotionem manuum, (ante cibum) dicemusne Salomonem peccaſſe contra *Non addes?* Atque in Vaikra Rabbah affirmant omnia ſtata feſta ceſſatura eſſe præter feſtum Eſtheris & diem expiationum. Similiter quoque interrogarunt: *Quare vocatur nomen ejus* חזיר *porcus? Quia Deus reducturus eſt*, (עתיד הק"בה להחזיר) *ad Iſraelem.* Etiam diebus Hezræ mutarunt nomina menſium; qui vocantur in lege *primus*, *ſecundus* ac *tertius*; atque hoc modo omnes iſtos; & appellarunt eos *Niſan Iiar* &c. atque iſthoc eſt everſio præcepti. Et quamvis concederemus explicationem: *Non addes ad eam, neque diminues ab ea*; juxta verba Rab, tamen non erit in eo loco probatio de æternitate legis; quia Scriptura non monet niſi ne nos addamus aut demamus ex noſtra ſententia; ſed quid impedit, quò minus Deus additurus aut demturus ſit ab iis? Et jam fusè egit autor libri Ikkarim multis verbis de hoc in 13. ac 14. & cap. 16. atque 20. in tract. 3. libri iſtius. Vid. ibi.

Iruvin. Cap. 2. fol. 23.

Dubium V. eſt in articulo 12, quod numeret Rab adventum Meſſiæ articulum; quia, etiamſi vera eſſet fides, tamen non erit hæc fides fundamentum, ut ob ejus everſionem concidat lex: & ſanè invenimus in cap. Cheleck fol. 98. dicere Rabbi Hillel: *Non habent Meſſiam Iſraelitæ, quia jam eo potiti ſunt temporibus Chizkibu:* neque convenit dicere, Rabbi Hillel excluſum eſſe à communione legis, atque negaſſe legem; cùm in Gemara appellitent eum Rabbi, atque dicant traditonem ex ore ejus: atque hoc docet, non eſſe articulum.

Dubiuim VI. in fundamento ultimo, quod eſt vivificatio mor-

mortuorum; quia etiamsi hæc sit vera fides juxta traditionem atque legem, non tamen congruit, ut statuatur articulus legis; quia cùm creditur, retributionem divinam esse in hoc ac futuro seculo, non autem resurrectionem corporum post mortem, ideone tota lex propter hoc concideret, ejusque præcepta everterentur?

Dub. VII. Si juxta mentem Rab verus sit articulus, legem non mutatum iri aliquo tempore vel totam vel ex parte; neque etiam diebus Messiæ: quomodo, (si ita se res habet) numeravit in classe articulorum adventum Messiæ, atque resuscitationem mortuorum, cùm sint res futuræ, ac postea demum eventuræ, atque in actum deducendæ? certè tunc necessariò duo isti articuli, atque juxta mutationem eorum lex ex una parte variabitur; quia sunt pars ejus. Et jam demonstratum fuit, non posse hanc mutationem dari.

Dub. VIII. Quod si dicamus, Rab non constituisse articulos juxta significationem vocabuli עקר *radicis*, sed numerasse inter articulos primaria fidei dogmata, tum difficultas oritur, si ita se res habeat, quare non posuerit fundamentum; quod deitas per medium legis habitat in Israele; cùm sit felicitas ultima, quam promeritus fuit Israel. לחנמות

Dub. IX. Quare non numeraverit *Creationem mundi* in genere articulorum? cùm sit fides, quam oportet firmiter tenere omnem filium Israelis: sicuti exponit Rab cap. 25. par. 2. lib. Moreh: & cùm constituat articulum creationem mundi.

Dub. X. Cur non posuerit, fide amplectenda esse omnia miracula, quæ extant in lege, juxta literalem eorum sensum? Cùm sit fundamentum magnum, & radix è qua omnia dependent: & hoc modo alia specialia fidei dogmata, quæ oportet credere omnem possessorem legis Mosis; (super quem pax) & in specie, stationem in monte Sinai.

Dub. XI. Quare non numeraverit *Traditionem*, quod oporteat hominem sequi traditionem Patrum? cùm sit articulus universalis de omnibus divinis legibus, neque possit concipi existentia earum absque illa.

Dub. XII. Quare non recensuerit *Liberum arbitrium?* cùm sit articulus eximius; nec possit apprehendi aliqua existentia legis absque eo; atque ipsemet Rab illud vocarit articulum in lib. Hammadah tract. Teschuva. cap. 5. הבחירה

Dub. XIII. Quare non commemoret Rab in genere articulorum, Deum esse efficientem liberum? Cùm hæc fides præcedat fidem de productione miraculorum & prodigiorum, atque sit magna colum-

 na,

ma, à qua historiæ legis atque præcepta ejus, præmium & pœna, ac reliqua capita dependent, istique superstructa sunt: quia si statueremus Deum non operari liberè, (quod absit) non haberet omne hoc locum, neque prophetia prophetarum, nec eminentia prophetiæ Mosis, & legem à Deo esse, neque adventus liberatoris aut vindicis, nec resuscitatio mortuorum: sed cùm sit efficiens liber, credere oportet omnes istos articulos. Hoc autem dubium non moverunt contra eum isti sapientes, sed quidam ex posterioribus.

Dub. XIV. Cur non posuerit in classe articulorum, Deum vivere; vel, esse æternum; aut, esse sapientem; vel, omnipotentem, & quæ præterea sunt attributa, quæ de eo oportet credere. Et quare sit numerus articulorum 13? Num videl. sint pro numero 13 perfectionum Dei ben. aut juxta 13 regulas, quibus exponitur lex? Certè (si hoc ita est) non erit in articulis, quorum meminit Rab, convenientia & similitudo cum istis numeris.

Dub. XV. Quare non recensuerit in genere articulorum finem hominis, & fidem de animæ immortalitate, sicut fecit R. Chasdai, qui finem commemoravit inter capita legalia atque fundamenta legis: Si enim concipiatur unius privatio ex istis, concidet tota lex; atque hoc modo commemoravit immortalitatem animæ inter articulos fidei. Qui autem negat unum eorum, vocabitur hæreticus.

Dub. XVI. Cur non commemoraverit in serie articulorum responsum per *Urim* ac *Thummim*, quemadmodum fecit Rab Chasdai, qui in classe verorum dogmatum (oportet enim iis credere, & qui negaverit unum ex iis, appellandus est hæreticus) adfert, solere Sacerdotem per Urim & Thummim responsum accipere.

Dub. XVII. Quare non recensuerit inter articulos *precationem*, & *benedictionem Sacerdotis*, ac *utilitatem resipiscentiæ*, uti & *principium anni*, & *diem expiationum*, atque *quatuor anni discrimina*, prout fecit R. Chasdai, qui adduxit ea in classe fidei articulorum? (oportet enim eos credere, & qui unicum eorum negaverit, dicendus est hæreticus:) quia dependent à præceptis specialibus. En ista 17 dubia collegi ex verbis sapientum, quæ movent adversus articulos Rab.

CAPUT IV.

De tribus dubiis, quæ R. Chasdai movet contra Rab super articulos, quos numeravit in classe præceptorum.

INsuper urget R. Chasdai tria alia dubia contra eum, eò quod constituat articulum primum & secundum præcepta.

Dubium

Dubium primum est, cùm inquit circa initium libri sui: (neque dubium est, quin hoc dixerit contra Rab, etiamsi non commemoret nomen) *Crassè erravit is, qui statuit, Ego Dominus Deus tuus, esse praeceptum: quia praeceptum est ex * relatis, nec absq; Deo praecipiente potest concipi;* *המצטרף *atque ideo, cùm statuitur fides existentiae Dei esse praeceptum; jam constituetur fides existentiae Dei ante fidem existentiae Dei; atq; sic procederetur in infinitum; ac erit aliquid principium sui ipsius; quod omne est valde vanum atque absurdum.*

Dub. II. Quare (cùm jam appareat, nomen *Praecepti* atque definitionem ejus non cadere nisi in res, quae sunt ab electione & libero arbitrio, ut statuit hic idem sapiens in tract. 2. cap. 5. libri sui, quod nim. in fidei articulis & opinionibus non habeat locum electio atque liberum arbitrium: quia fides & opinio nihil aliud sit, quàm * apprehensio rei intelligibilis, quae extra animam est, quasi esset in anima; & fieri nequit, ut credens non sentiat coactionem sive * necessitatem, vel ex parte rationis intellectualis, vel ex effecto signi aut miraculi, ad credendum illud, quod credit) evincitur vocabulum *Praecepti* ejusq; definitionem non cadere in aliquid ex fidei articulis ac opinionibus: atque idcirco errat, cùm existimat existentiam Dei ejusque unitatem esse praeceptum affirmativum.

גדר

* ציור מושכל

* חיוב הכרח

Dub. III. in eo, quod conetur Rab probare, dictum, *Ego sum Dominus Deus tuus*, esse praeceptum ex verbis Rabbi Schamlaei, quae adfert circa finem Gemerae tract. Maccoth fol. 23. prout extat cap. 1. Et scribit R. Chasdai, nullo jure hoc ipsum statuisse; quia cùm *Ego Dominus Dus tuus. Neque sit tibi Deus*, oportet intelligere totum sermonem subsequentem usque ad: *Diligentibus & observantibus praecepta mea:* quia statim duo ista praecepta connectuntur per * phrasin primae personae: cùm dicitur: *Ego Dominus Deus tuus. Coram me. Diligentibus atque observantibus praecepta mea.* Et certè reliqua verba occurrunt in phrasibus * tertiae personae: *Quia non impunitum relinquet Dominus. Quoniam sex diebus fecit Dominus. Sabbatum egit & quievit.* Atque idcirco statuunt, quod, *Ego sum Dominus Deus tuus, Neque sit tibi*, audiverint ex ore Dei: ideo etiam autores, qui enumerant praecepta, constituunt: *Non facies tibi sculptile: Neque incurvabis te iis*, duas admonitiones. Sed si numeretur, *Ego*, praeceptum, tunc erunt tria praecepta, quae audiverint ex ore Dei; & si ita res habeat, resultabunt 614 praecepta: Si autem constituatur, *Ne sint tibi dii alii*, admonitio de non mutanda * divinitate, sicuti scribit Rab, tum exsurgent 635. Vnde necessariò etiam consequitur, non intendere Rabbi Schimlaeum,

מדבר בעדו

נסתר

האלהות

cùm-

cùm ait, quod, *Ego sum, Neque sit tibi, audiverint ex ore Dei,* unumquodque ex iis dictis esse præceptum; Sed duo esse præcepta in sententia, *Ne sit tibi*, nimiruin hæc: *Non facies tibi simulachrum*, & *Non incurvabis te coram illis:* quia *Ne sit tibi*, non annumeratur præceptis, ut sit fides: in ea enim non habet locum electio aut liberum arbitrium. Itaque erit vocula, *Ego*, radix & principium omnium præceptorum, non quod per seipsam sit præceptum.

CAPVT V.

De octo aliis dubiis, quæ ego movi contra verba Rambam.

PRæter ea dubia visum mihi fuit etiam alia dubia movere, quæ non moverunt recentiores contra magnum Rab, cùm scripsit in lib. Hammada, & in comment. Mischnæ de materia articulorum atque præceptorum eorum,

Dubium I. est, quare in lib Hammada in tract. Iesode hattorah adducat Rab partem fundamentorum, quæ commemoravit in comment. Mischnæ, ac partem eorum omittat: nam cap. 1. recenset *Existentiam Dei ejusque unitatem* atque *remotionem corporeitatis*, quæ sunt tres primi articuli: cap, autem 7. adfert *existentiam prophetiæ*, & *eminentiam prophetiæ Mosis*, atque *legem è cœlis esse*, quæ sunt tria alia fundamenta: cap. verò 9. atque aliis cap. adducit *æternitatem legis*, En tibi 7 fundamenta, quæ recenset in lib. Hammada ex illis 13. articulis, quos commemorat in comment. Mischnæ, & relinquuntur hoc modo sex articuli residui; quorum non meminit in isto tractatu libri Hammada; atque sunt *Deum solum esse æternum*; *eum esse colendum*; & *præscientia divina*; *præmium & pœna*; *adventus Messiæ* atque *resuscitatio mortuorum*; quos etiam in Comment. Mischnæ adducit Rab in genere fundamentorum; non verò recenset eos in tract. Iesode hattorah libri Hammada, quod est valdè alienum, cùm fundamenta legis atque articuli sint unum idemque.

Dub. II. in eo est, quod Rab in medio tract. Iesode hattorah lib. adducat res alias; ut e. c. de amando Deum, de timore ejus ad ambulandum in viis ejus; de reverentia Sanctuarii; atque multa alia ex scientia physica ac metaphysica, quæ commemorat ibidem. Alterutro modo se expedire debet; aut dicendum erit, fidem illarum rerum non esse è genere fundamentorum legis aut articulorum, atque ideo Rab non retulisse ea ad classem articulorum in commen. Mischnæ; at nihilominus difficultas in eo manebit; quare adduxerit

rit ea in lib. Hammada, in recensione fundamentorum, cùm non sint commemorata ibi alia præcepta. Vel dicendum est, omnia ista, quæ recensuit Rab in iis tractat. libri Hammadah, esse fundamenta legis; & tum difficultas erit, (si ita se res habet) quare non commemoret ea in classe articulorum in Comment. Mischnæ; atque hoc modo erunt 20 aut 30 articuli legis juxta numerum præceptorum illorum & scientiarum, non 13, uti Rab scripsit.

Dubium III. est, quod nullum ex 13 articulis ac fundamentis legis, quæ recenset, in serie præceptorum numeret, cùm tamen scribat Rab de duobus prioribus, vid. Existentia Dei ac unitate: *Et cognitio hujus rei est præceptum adfirmativum*; sicuti etiam enumerat ea in libro suo Minjan hammitzvot; reliquos autem articulos non refert ad genus præceptorum vel adfirmativorum vel negativorum; atque hoc valdè alienum est; cùm omnes isti sint articuli & fundamenta legis, quæ tenemur credere: Quomodo dicemus, Deum ben. de fide eorum non præcepisse? Et si fides istorum non sit præcepta, erit arbitraria: at hoc evertitur eo, quod diximus, vid. nos obligatos esse ad credendum istos articulos. Neque dicendum nobis est, non numerasse ea præcepta, quia sint fidei dogmata, (cùm nomen *Præcepti* ejusque definitio juxta sententiam Rabbi Chasdai in ea non cadat) siquidem ipse Rab scribit, existentiam & unitatem Dei esse articulos atque precepta. Quod si dicamus, idcirco non enumeratas esse omnes radices præceptorum, eò quod non occurrant in lege versus, qui eas commendant; tum nihilominus de articulo tertio seu remotione corporalitatis integer versus extat, atque est probatio, quam adducit Rab de eversione corporalitatis scil. *Valde custodiatis animas vestras, quia nullam vidistis similitudinem*: atque extat in traditionibus sapientum cel. m. *Observa particulis* פן ne non, ne *designari præcepta negativa.* Quare autem (si ita se res habet) hunc articulum non posuit Rab præceptum? Deut.4.15.

Sic etiam articulus, *Deum esse æternum*, & *nihil præter ipsum esse æternum*, (si comparetur cum alio) comprehenditur sub articulo de *creatione mundi*; quemadmodum planum faciam cùm deventum erit ad expositionem versûs: *Quia sex diebus fecit Deus cœlum & terram*, &c. Hoc etiam modo articulus, quod deceat eum colere, extat in versu: *Et servietis Domino Deo vestro, eumque coletis.* Articulum autem de æternitate legis probat Rab ex versu: *Non addes ad eam, neque diminues ab ea.* Et quænam ratio est, (si ita se res habet) cur istos articulos non numeraverit in classe præceptû juxta versus, qui de iis oc-

currunt, cùm in enumerandis aliis præceptis, non adeo manifestis, nitatur versibus?

Dub. IV. Quare in lib. Hammadah scribat Rab de radice prima: *Fundamentum fundamentorum, & columna scientiarum?* cùm æquum fuisset dicere unum ex fundamentis, non verò, *fundamentum fundamentorum.* Et quid nostri intererat scire, utrum hoc fundamentum sit columna scientiarum aliarum, quæ non sunt inter filios Israelis, nec ne? neque hac phrasi loquitur in Commen. Mischnæ; neque in lib. suo Minjan hammitzuot.

Similiter quoque difficultate premitur, quod ibidem post expositionem fundamenti dicat, his verbis: *Idcirco non est veritas ejus tanquam veritas aliqua eorum.* Non enim opus erat hoc dicere; & versus, quos adducit Rab, non demonstrant istud, quod intendit:

Jer. 10.10. dicit enim: *Et Dominus Deus veritas:* quomodo negabit veritatem esse in omni alio existente? quemadmodum voluit Rab ex eo argu-

Deut. 4.35. mentari; neque etiam versiculus, *Non amplius præter illum solum*, quem ad hoc adduxit Rab, meminit ibi veritatis.

Dub. V. in eo est, quod scribat Rab peragrapho 3 ejusdem cap. 1. hæc verba: *Istud ens est Deus mundi, Dominus universæ terræ, qui orbem circumagit,* &c. Sed hæc sententia, quod nim. sit causa prima movens supremum orbem, non propriè evincit, Deum esse necessariæ existentiæ. Et varia est apud sapientes opinionum consideratio: atque etiam in verbis Rab in lib. Moreh de hac quæstione inveniemus verba contradictoria; quemadmodũ assignavi in lib. Etheret hekanim quem in juventute mea cõposui. Quare autem magnus Rab hanc opinionem incertam constituit in expositione hujus primi articuli seu fundamenti, cùm de ea non scripserit in commen. Mischnæ nec in lib. Hammitzot? Deinde etiam, quia hæc opinio, quæ probat atque demonstrat existentiam Dei per medium perpetui motûs orbis, superstructa est æternitati mundi, quod absit ut de Rab credamus. Et difficultate laborat, si ita sit, tum discrepare istud, quod scripsit in lib. Hammada ab eo, quod in aliis libris consignavit hac de re, sive quatenus eo non opus habuerit, sive quatenus sejungit istud à radicibus legis.

Dubium VI. est in eo, quod probat Rab in istis constitutionibus articulum unitatis Dei ex eo, quod majori difficultati involutum est; quia probat istum articulum per medium remotionis corporalitatis, atque etiam demonstrat eum ex motione orbis; quæ est illa ipsa demonstratio, quam adduxerat pro articulo existentiæ Dei. Et difficultas

cultas ampliùs augetur, quare non potius versiculum *Et non amplius* *Deut. 4.35.*
præter illum solum pro unitate, quàm pro existentia Dei adduxerit, neque dubium est, quin hic versus magis faciat ad demonstrationem unitatis quàm existentiæ.

Hac etiam ratione difficultatem parit, quod scribit in lib. Hammada, expositione primi fundamenti, his verbis: *Quisquis sibi imaginatur esse alium Deum præter illum, is violat præceptum negativum*; prout dicitur: *Ne sit tibi Deus alius:* & certè hoc interdictum revera est contra præceptum adfirmativum de unitate; at convenientius fuisset, ut adduxisset eum Rab post recensionem præcepti de unitate, non verò in expositione primi fundamenti de existentia. Si enim esset articulus primus præceptũ adfirmativum, ut credamus Deum existere, certè ejus negativum præceptum erit, ne istud credatur, nimirum: *Dicit stultus in corde suo, non est Deus*; non quod sit alius Deus præter *Psal. 14 2.*
illum ipsum; hoc enim procul dubio est negativum de unitate.

Dubium VII. in eo est, quod constituat Rab fundamentum primum, *Deum esse necessariæ existentiæ*; ac numeret articulum 2, quod *sit unus*; & 3 *remotionem corporeitatis*, atque articulum 4, *eum solum esse æternum:* jam verò manifestum est ex metaphysica, ex proprietate necessariæ existentiæ sequi, ut sit unus, nec corpus neque potentia in corpore, atque sempiternus; sine istis enim non poterit de eo dici, quod sit necessariæ existentiæ. Vnde necessariò colligitur, sub articulo primo, Deum esse necessariæ essentiæ, contineri tres articulos se invicem sequentes, qui sunt, *unitas* ejus, *æternitas* atque *remotio corporeitatis.* Et quare numeravit Rab eos articulos separatim? cùm comprehendantur sub articulo primo, eique necessariò sint annexi; cujus connexionis nec ipse meminit in reliquis articulis.

Dub. VIII. inde est, quod adducat in comment. Mischnæ inter articulos fidei *resurrectionem mortuorum*; atque hanc rem desumpsit ex isto Misnæ, ubi dicitur: *Et illi non habebunt partem in futuro seculo, qui asserunt, resuscitationem mortuorũ non esse ex lege:* idcirco etiam juxta istud Misnæ non erit tantùm articulus fidei resuscitatio mortuorum, sed etiam quod extet in lege: atque idcirco gnaviter adlaborarunt sapientes in Gemara, ut elicerent resurrectionem ex versibus legis, quemadmodum exponitur ibi in cap. Chelek. Difficultatem autem parit contra Rab, quomodo absolutè dicat, articulum fidei esse resurrectionem mortuorum, cùm oportuisset dicere, articulum esse, ut credatur, resuscitationẽ mortuorum extare in lege, juxta Misnæ

 phrasin

phrasin. En ista sunt omnia dubia, quæ in hanc incidunt quæstionem; atque reducuntur omnia ad numerum 28 dubiorum, & signum eorum est: כ"ח *potentiam operum suorum indicat populo suo.* Ad solutionem autem dubiorum commemoratorum atque declarationem verborum Rab visum mihi fuit præmittere propositiones, quæ docebunt nos perfectioni intentionis ejus atque sapientiæ in articulis, quos constituit, insistere.

Psal. 111:6.

CAPUT VI.

De prima propositione, quæ necessaria est in hac quæstione.

PRima propositio est: *Vocabulum* עקר *radicis non tantùm usurpari de eo, quod denotat nomen* השרש והיסוד *radix & fundamentum.* Nam certè vocabulum השרש dicitur de principio plantæ, & initio ejus essentiæ, & quod arboris rami ab ea dependeant atque originem trahant, prout dicitur: *Erit similis arbori plantatæ juxta aquas, & mittenti juxta fluvium radices suas.* Sic dicitur: *Infra radices ejus exaruerunt.* Hoc etiam modo nomen, יסוד, accipitur de fundamento, super quo structura stabilitur, quemadmodum dicitur: *Omnino destruite usque ad fundamentum*, atque dicitur: *Retegentur fundamenta mundi.* Hoc enim dicitur de puncto intermedio, quod est verum *centrum in globo fundamenti terræ; atque idcirco adducitur phrasis גליו, quia absconditum est in reliquis omnibus terræ partibus; & dicitur: *Fundamenta cœlorum commoventur.* Vbi intentio est de toto globo terræ, & vocavit eum *fundamenta cœli*, quia, ut jam expositum est in physica, in nullo motu circulari fieri potest, ut sit absque centro, super quo circumagatur. Certè, si ita sit, nomen יסוד & שרש *radix & fundamentum*, non dicetur nisi de ea re, ex qua stabilitas & firmitas alterius rei dependet, neque habet soliditatem nisi ab ea. Licet autem vocabulum עקר sæpissimè in ea † significatione propriè usurpetur, ut cùm dicitur: *Verùm,* עקר, *stirpem radicum ejus in terra relinquite*; atque hoc sensu (accipiunt Rabb.) cel.m. *Projice virgam in aerem, cadet in radicem suam.* & ajunt: *Res hæc in lege habet radicem; vel non habet:* nihilominus tamen præter hanc significationem utuntur præterea eo de re magis eximia atque *essentiali in sua specie, etiamsi alterius rei soliditas ac firmitas ab ea non dependeat: reperies in verbis Sapp.l.m. eos multis in locis dicere. *Hoc est* עקר *radix*; ubi non significat radicem alterius rei. Sic ajunt: *Benedicens super* עקר, *non obstringitur ad benedictionem *accessorii ejus*: q. d. primariæ rei, cui intentus, est

Ier. 17.8. *Iob* 18.16. *Psal.* 137.7. *Psal.* 18.16. מרכז *2 Sam.* 22.8. הפמוס *Dan.* 4.15. עצמי הטפלם

eſt animus ejus,ut faciat ex ea principale convivii. Et in Berachot cap. 6.f.41.dixerunt de fructibus Genoſar: *Piſcis ſalitus eſt* עקר *radix*;& hoc aſſerunt, eò quod ſit præſtantior. Et ibid.fol.12. *Non extirpabis exitum ex Ægypto è ſuo loco, niſi ſubactio regnorum fuerit* עקר, *& exitus Ægypto acceſſorium.* Simile huic rei eſt: *Non dicetur nomen tuum amplius Iacob: non quod exſtirpandum ſit nomen Iahacob è ſuo loco; ſed nomen Iſrael ſit* עקר *h.e. principale, & Iacob acceſſorium.* Gen. 32.28.

En vides tuis oculis, vocabulum עקר ſæpiſſimè uſurpari de re præſtantiori, etiamſi non ſit radix alterius rei. Et juxta hanc ſignificationem dicitur: *Non ſcientia* עקר *h.e. præcipuum eſt,ſed opus.*Et mirum eſt de ſapiente R. Ioſeph Albo, quomodo cap. 3. tract. 1. ſcribat; *Vocabulum* עקר *uſurpatur de re, quæ ſtabilit aliam rem, & à qua ejus firmitas dependet, neque habet ſtabilitatem niſi ab ea*: atque controverſiam quæſivit, ut difficultatem ac dubium moveret adverſus eximium Rab,cùm ait: quod in articulos, quos recenſuit Rab in comment. Miſchnæ, non quadret nomen עקר ejuſque definitio. Et hoc ipſum eſt, quod in tract. 3. libri ejus difficultatem peperit; cur vid. conſtituat, legem eſſe è cœlis radicem, & prophetiam ramum; cùm potius ſit contrarium, h. e. prophetia radix, & lex cœleſtis ramus; ſed reſponſio ejus eſt, legem cœleſtem non eſſe radicem, atque providentiam ramum; cùm exiſtentia prophetiæ ac confirmatio ejus dependeat ex lege, ac providentia ex retributione & pœna; neque vocantur articuli propter iſtam conſiderationem, niſi quod lex ſit finis prophetiæ, & præmium ac pœna finis providentiæ; atque propter excellentiam iſtius fidei conſtituit ea articulos. Sanè, ſi ita ſe res habet,quomodo difficultatem movet hic ſapiens contra magnū Rab,cùm ſcribit, עקר non dici niſi de materia aut forma? Siquidem apud ſeipſum formans objectionem, dicat, עקר uſurpari de fine rei. *Et veritas manifeſta eſt, vocabulum* עקר *dici de iſtis tribus, vid. de materia rei, forma atque fine ejus, eò quod ſit pars magis perfecta, quam habet.* Atquè hinc facilè intelliges verba magni iſtius Rab, quæ ſcribit in comment. Miſnæ initio articulorum, his verbis: *Convenit exponere 13 eſſe articulos & fundamenta legis noſtræ, &c.* ubi ſenſus Rab eſt, quoſdam ex iſtis 13 articulis,quos recenſuerat, eſſe fundamenta & radices eſſentiales,uti ſunt: Exiſtenta Dei; Lex cœleſtis: Scientia divina: Præmium & pœna: alios verò,licet ſint in claſſe fundamentorum, nihilominus tamen eſſe radices h. e. eximia fidei dogmata, * eſſentialia & radicalia; & ſunt reliqua omnia, quæ commemorat. Et denique poſt iſtam explicationem proponit, quænam

Avoth (margin, beside "Et mirum")
Cap. 12. (margin, beside "conſtituat")

* עקריות, עניינות

quænam ex iis ſint עקרים, neque magnoperè laboravit de notatione vocabuli יסוד aut עקר: locus enim ille in comment. Miſnæ non erat appoſitus ad perſcrutandum, quodnam ex iis eſſet radix aut fundamentum; quia ibi ſcopus fuit, animos diſcipulorū radicare in veris fidei articulis, non in alia re: atque contentus fuit initio verborum ſuorum conſtituere ac declarare, quinam eorum eſſent articuli, & quænam fundamenta, ut tolleret hoc pacto contentiones filiorum Iſrael.

Præterea videbis, iſtos articulos & fundamenta, quæ recenſet Rab, non tantùm eſſe articulos & fundamenta legis; ſed intendit iis
היהדות Rab, quod ſint articuli *Iudaiſmi; ut qui credat iis, ſit in communione Iſraelis, ſiquidem de iis ait Miſchna: *Omnis Iſraelita habet partem in futuro ſeculo*, ac ſi ipſe dixiſſet: Iſti articuli ſunt fundamenta, quibus ſuperſtructa & impoſita eſt hæreditas fut. ſecu. ſpiritualis, uniuſcujuſq;, qui vocatur nomine Iſraelis: & credimus illud, quod, etiamſi quis commiſerit multa peccata, & propter rebellionem ſuam ſit pœnam accepturus, nihilominus habiturus ſit partem in fut. ſec. atque extra hanc fidem & articulos nullus homo poterit hereditare fut. ſec. Vide verba Rab, quæ ſcribit ſub finem articulorum his verbis: *Et poſtquam homo ex animo crediderit omnibus iſtis articulis, tum aggregatus eſt Eccleſiæ Iſraelis; & oportet iſtum amore proſequi, ac miſericordiâ erga illum uti, atque cum eo agere omne iſtud, quod unicuique Deus præcepit præſtare proximo ſuo amicè atque fraternè. Ac licet quis perpetraverit omnia peccata mundi per concupiſcentiam, appetitum & naturæ ſuæ prævalentis defectus, manebit eum pœna juxta peccatum ſuum, nihilominus tamen habebit partem in futuro ſeculo. Atque eſt ex prævaricatoribus Iſraelis, qui non credit cuilibet iſtorum articulorum, prout æquum eſt, & jam excluſus eſt communione Iſraelis, atque negat radicem, & vocatur hæreticus aut epicureus atque exciſor plantarum; ac tenetur homo ejuſmodi odio proſequi, ac abominari atque perdere iſtum. Et juxta*
Pſal.139.21. *hoc dicitur: Nonne oſores tuos odi Domine?* Hactenus verba ejus. En aperit hîc Rab, ſe non conſtituiſſe fundamenta & radices iſtas, ac ſi lex caſura ſit uno illorum everſo; ſed intentionem ejus eſſe exponere iſtud Miſchnæ, cùm ait. *Omnes Iſraelitæ habebunt partem in futuro ſeculo*: atque dare ſignum ac definitionem, unde intelligeremus & cognoſceremus, quiſnam ſit vel non ſit appellandus nomine Iſraelis,
Hab.2.4. ac *juſtificatus cum fide ſua vivet*; & eò reſpexit Miſna, atque ait Rab, quod, cùm quis credit 13 iſtos articulos, quos recenſuerat, vocandus ſit Iſraelita, ac futurus filius futuri ſeculi, & licet aliquid aliud è tota lege non intelligat, tamen ſufficere ipſi, ut fide apprehendat ſpiritualem perfectionem iſtorum articulorum. Idcirco etiam quilibet Iſraelita

elita ac proſelitus inter illũ, qui venit ut recipiatur ſub alis divinitatis, ubi dixerit: *Doce me legem, ut fiam filius futuri ſeculi*, tantùm opus habet ut addiſcat 13 iſtos articulos, & propter iſtos merces ejus cum ipſo erit, atque extra illos non appellandus eſt nomine Iſraelis, neque commerebitur vitam futuri ſeculi. Cur autem Rab non ſelegerit alios articulos præter iſtos, poſtea explicabitur.

CAPVT VII.

De expoſitione ſecundæ propoſitionis, quæ neceſſaria eſt in hac quæſtione.

Propoſitio 2 eſt in declaratione primi fundamenti juxta opinionem Rab. Articulum autem primum, quem ſtatuit magnus Rab, docuit ex verſu: *Ego Dominus Deus tuus.* Atque hoc eſt præceptum primum, prout ſcripſit in lib. ſuo Minjan hammitzvot, de fide divinitatis. Hoc etiam modo adducunt eum ſapientes, qui illum conſecuti ſunt. Sed quomodo convenit, ut intelligatur hic eſſe articulus? cùm magna de eo incidat controverſia inter ſapp. Nam ſanè autor libri Mitzvot agadol ſcribit hujuſmodi verbis: *Præceptum adfirmativum eſt, credere illum, qui dedit nobis legem in monte Sinai per manus Moſis m. n. ſuper quem pax, eſſe, qui eduxit nos ex Ægypto; atque hoc eſt, cùm dicit: Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te.* Hactenus verba ejus. En ſtatuit hoc præceptum virtute ſua continere fundamentum octavum, quod affirmat, Legem eſſe à Deo.

Autor verò libri Amode goleh ſcribit in hunc ſenſum: *Præceptum primum eſt, cognoſcere, quod ille, qui creâvit cœlum ac terram, ſolus ſit dominator ſuperiùs, inferiùs, atque in quatuor mundi plagas, prout dicitur:* Ego Dominus Deus tuus. *Ac ſcriptum eſt:* Et cognoſces hodie, &c. *etiam in aere, ad refutandum philoſophos, qui aſſerunt, mundum gubernari per ſeipſum cum aſtris ſuis: Sed Deus ben. totum regit mundum ſpiritu oris ſui, & ipſe eduxit nos ex Ægypto, neque homo intornavit digito ſuo hoc inferius; & hoc pacto contra illud proclamant è cœlo, Q. D. A Domino greſſus viri ſtatuuntur, &c.* Hactenus verba ejus. Sanè, ſi ita ſe res habet, ex ejus ſententia, virtus hujus articuli erit, ut credamus providentiam Dei, qui eſt articulus 10, quemadmodum exponam.

Rabbi autem Abraham filius Hezræ explicavit: *Ego Dominus Deus tuus*: ut cognoſcat & diligat illum ex toto corde, neque timor ejus recedat ab eo: atque hic eſt modus alter. Erit autem virtus hujus articuli fides articuli 5, quod deceat eum colere & celebrare.

R. verò

R. verò Moses fil. Nachman in expositione legis, & in libro Animadversionum suarum contra Rambam hunc in modum explicavit, *Ego sum Dominus Deus tuus*, ut complectatur omnes istas opiniones, quas recensui; atque hujusmodi verbis: *Præcepit eis, ut cognoscant ac intelligant Deum esse, eumque esse æternum, à cujus voluntate ac omnipotentia sit hoc universum, atque ipsum esse Deum illorum, ad quem colendum sint obligati; ait enim:* Qui eduxi te ex Ægypto; *quia educendo eos inde, significavit voluntatem ac existentiam cum omniscientia atque providentia sua; atque etiam denotavit ortum mundi; (qui si esset æternus, nihil mutaretur in ejus natura) inde etiam colligitur potentia, & potentia declarat unitatem, &c.* Certè conjungit in hoc discursu multitudinem fidei articulorum, etiamsi de iis non doceat versus. Et huic affine scripsit Rabbi Levi ben Gerson.

Ac R. fil. Chasdai scribit initio libri sui, sensum, *Dominus Deus tuus*, esse; *quod ille Deus, qui hoc modo vocatur, sit Dominus & Dux, qui eduxit nos ex terra Ægypti.* Sanè non alium hic constituit articulum quàm de fide providentiæ.

R. autem Nesim, & autor lib. Ikarim, qui consecuti sunt istos, quos recensui, etiamsi nihil dicant de nomine autorum, atque sententias eorum sibiipsis applicent, tamen R. Nesim exposuit illud sicut R. Moses de Kotzi; qui præcipit credere, legem à Deo esse. Autor verò lib. Ikarim explicavit istud de fide providentiæ, juxta sententiam autoris Amodegole & R. Chasdai.

Iam vidisti oculis tuis variationem opinionum istarum, & quomodo unusquisque eorum ad suam respiciat rationem in exponendo versum atque scopum præcepti.

Sic quoque de intentione magni Rambam in hoc articulo variant opiniones: Nam R. Chasdai initio libri sui scribit his verbis: *Manifestò erravit, cùm numerat præceptum adfirmativum, credere existentiam Dei ben. &c.* Neque dubium est, quin hoc dixerit contra magnum Rab; atque indicat, se hoc intelligere de verbis Rab in lib. Hammadah, quod præceptum primum sit fides existentiæ Dei: q.d. ipsum tantùm existere, cujus oppositum est, ipsum privationi obnoxium esse.

Et fortassis idem etiam sibi persuasit de isto, quod scripsit Rab cap. 33. par. 2 lib. Moreh. in materia de statione in monte Sinai, ad verba illa: *Ego sum Dominus Deus tuus*, & *Non habebitis deos alienos, audiverunt ex ore Dei omnipotentis*, ait hujusmodi verbis: *Quia duo ista religionis capita videl. Existentia Dei & ejus unitas intellectu humano apprehendi queunt, &c.* Existimat autem R. Ribbi Chasdai, magnum Rab in lib. suo Minjan hammitzot eodem modo illud præceptum intelligere; atque idcirco scribit

ſcripſit his verbis: *Atque de hoc reſpondit Rambam, l. m. in libro ſuo Mitzoth; ubi primum præceptum numerat, ut credamus in deitatem, h. e. ut credamus, eſſe ibi cauſam ſupremam Deum, qui operetur in omnibus exiſtentibus, atque hoc dicit: Ego ſum Dominus Deus tuus.* Certè explicat ibi, deitatem eſſe cauſam efficientem omnium exiſtentium; & juxta hoc erit, *Qui eduxi te ex Ægypto*, tanquam ſimile probationis de hac fide: atque ut idcirco innitamur potentiæ Dei; etenim omnia exiſtentia ſunt ad ejus comparationem tanquam gleba in manu figuli. Sanè, ſi ita eſt, exiſtimavit hic ſapiens verba Rab non conſentire in duobus illis locis, ſcil. in lib. Hammada, & in lib. Minjan hammitzvoth, ac ſi in lib. Hammada exiſtimaſſet præceptum primum eſſe, Deum ſolùm exiſtere; at in libro Minjan hammitzot, præceptum primum eſſe, credere, Deum eſſe cauſam efficientem mundi ejúſque creatorem. Sed bono & æquo adhibito examine, non videtur ita eſſe; nec enim cogitavit ſcribere in libro Hammada præceptum primum eſſe, credere, Deum exiſtere: neque ſimiliter judicavit in libro Minjan hammitzot præceptum primum eſſe, quod Deus fecerit mundum, eumque creaverit: Sed intentio magni Rab in omnibus verbis ac libris eſt; primum articulum ac præceptum eſſe, ut credamus, Deum Ben. exiſtere exiſtentiâ præſtantiori ac perfectiori, quam ulla eſt in omnibus exiſtentibus; quia non eſt *contingens ex ſeipſa, ſicuti eſt reliquorum exiſtentium, ſed *neceſſaria ex ſeipſa. Et jam expoſitum eſt in Metaphyſica neceſſarium ita comparatum eſſe, ut, ſi imagineris hoc non exiſtere, tunc reliqua omnia entia non ſint habitura exiſtentiam, & ſi concipias nulla entia præter illud ſolum exiſtere, tum illud ſolum exiſtet; neque ceſſabit exiſtentia ejus, (quod abſit;) quia illud ad exiſtentiam ſuam non opus habet alio præter ſeipſum: quicquid autem præter ipſum eſt, neceſſariò in exiſtentia ſua dependet ab eo: quod enim neceſſariam habet exiſtentiam ex parte naturæ ſuæ, iſtud etiam exiſtentiam aut ſubſiſtentiam largitur omnibus entibus, & nihil omnino ab iis accipit.

* אפשר

* מחויב

Et jam expoſuit Rab, hanc fuiſſe ejus intentionem, cùm ſcriberet in Comment. Miſchnæ tract. primi articuli, his verbis: *Fundamentum primum eſt, Exiſtentia creatoris excelſi, & quod ibi exiſtat perfectus omni genere perfectionis, & ſit cauſa exiſtentiæ omnium entium, atque ab eo perpetuitas eorum ſit. Qui autem ſibi imaginatur illum non exiſtere, is evertet exiſtentiam omnium entium: & ſi concipiat quis, nulla entia præter illum ſolum exiſtere, tum ille ſolus exiſtet, neque ceſſabit exiſtentia ejus, (quod abſit;) quia Deus non opus habet ad ſuam exiſtentiam alio præter ſe, ſed quicquid*

præter ipsum est, necessariò in existentià sua dependet ab eo. Atque hoc fundamentum discimus, cùm dicitur: Ego sum Dominus Deus tuus. Hactenus verba ejus. Ecce non dicit Rab, articulum primum esse Deum existere tantùm; sed ut credamus, non posse perfectiorem dari existentiam ejus existentiâ: cùm necessaria existentia non sit contingens.

Atque hoc ipsum intendit Rab in libro Hammada, cùm inquit his verbis: *Fundamentum fundamentorum, & columna sapientiæ est, ut cognoscamus, esse ibi primum ens, & quod illud fecerit existere omne ens: & omnia in cœlo & terra existentia, & quicquid intra illa est, non existit nisi ex veritate ejus existentiæ.* Hactenus sermo ejus. Hîc vides, quod non dicat, ut solùm cognoscatur, Deum existere; sed ait, Deum esse primum ens, ac perfectum in omni modo & gradu existentiæ: & cùm ait, ipsum existentiam tribuisse omni existenti,&c. docet de stabilitate ejus existentiæ,atque propterea ait: *Si concipias, illum non existere, nihil poterit existere. Et si imagineris nulla entia præter illum solum existere, ipse solus existet, neque ipse cessabit propter illorum eversionem; quia omnia entia necessariò ab eo dependent; ipse autem Deus non habet necessitatem ab iis, &c.* quia hoc signum est necessariæ existentiæ.

Huic etiam simile scripsit in libro suo Minjan hammitzot, his verbis: *Præceptum primum,quod nobis datum est de fide in deitatem, est,ut credamus ipsum esse supremam causam efficientem omnium entium; atque hoc ipse Deus ait: Ego sum Dominus Deus tuus.* In hoc autem dicto intendit illud idem, quod ipsemet in aliis locis, quos recensui, asseruerat,vid.fidem divinitatis esse,ut credamus,existentiam ejus esse summè perfectam & necessariam, non autem contingentem. Indicatur verò necessitas existentiæ eô, quod sit forma mundi, efficiens atque finis; quemad-
Par.1.c.69. modum ipse Rab scripsit in lib. Moreh. Et in Metaphysica exponuntur 12 requisita, pertinentia ad necessitatem existentiæ, neque potest unum ex iis negari, inter ea quoque est,eum non dependere ab
התמכות alio. Atque propter hanc † dependentiam, quæ est de natura necessariæ existentiæ,ait Rab in isto lib. Minjan hammitzot, Deum exc. esse supremam causam efficientem omnium entium. Sed hæc dependentia, (quam habent entia à Deo, quatenus est illorum causa efficiens,) aut perpetua est, non cessavit vel cessabit juxta senten-
האפס * tiam Philosophi; vel facta in aliquo tempore post * privationem ab-
המוחלט solutam;sicuti nobis implantavit lex divina: Sanè nihil Rab locutus est de ea in fundamento atque præcepto primo. Quomodo enim esset articulus primus de creatione mundi, & secundus de unitate Dei, ac 3 de remotione corporeitatis, atque 4 de æternitate ejus? cùm

notum ſit, unitatem Dei & remotionem corporeitatis atque æternitatem eſſe res, quæ dicuntur de †eſſentia Dei: & convenit ſcientiam iſtorum præponere ſcientiæ operum ejus, inter quæ etiam eſt creatio mundi. Et ſi numeravit inter articulos legis, unitatem ejus, & remotionem corporeitatis, quæ ſunt attributa primæ cauſæ, atque res ei *eſſentiales, quomodo perſuadebis tibi, Rab non conſtituere articulum de exiſtentia Dei perfecta & neceſſaria? cùm ſit articulus, ex quo omnes dependent. Sed hic error eſt manifeſtus, quia fundamentum atque præceptum primum eſt fides deitatis, h.e. quod Deus ſit ens perfectum conſummatæ perfectionis & neceſſariæ exiſtentiæ à ſeipſo.

† עצמות

* עצמיים

Huc etiam reſpexit in libro Moreh cap. 33. par. 2. commemoratâ, cùm ait: *Ego ſum Dominus Deus tuus*; Item *Non habebis deos alienos*, duo eſſe fundamenta vid. Exiſtentiam Dei, ejuſque Vnitatem. Neque eſt ejus intentio, cùm vocat exiſtentiam Dei, quaſi ipſe ſolus exiſteret, ſed ut credamus, exiſtentiam ejus eſſe neceſſariam & non contingentem; & non poſſe dari perfectiorem exiſtentiam. Eſt autem hoc fundamentum (ſicuti de eo ait in libro Hammada.) *Fundamentum fundamentorum & columna ſcientiarum*; ad indicandum, hoc fundamentum de neceſſaria exiſtentia non eſſe in æquali gradu cum reliquis fundamentis, ſed eſſe fundamentum & radicem omnium iſtorum: quia iſta huic innituntur, hoc autem non fulcitur iis; atque hoc vocavit *Fundamentum fundamentorum*, quemadmodum etiam poſtea explicabo.

En expoſita hîc eſt omnis veritas primi fundamenti atque præcepti, quod eſt, ut credamus Deum eſſe exiſtens perfectum ſummæ perfectionis & neceſſariæ exiſtentiæ. Atque hæc eſt propoſitio ſecunda.

CAPVT VIII.

De expoſitione tertiæ propoſitionis, quæ neceſſaria eſt in hoc inſtituto.

PRopoſ. 3. Quemadmodum ſub articulo primo complexi ſunt duas ſententias: Prima eſt, non poſſe perfectiorem eſſe exiſtentiam quàm Dei; & ſecunda duas alias doctrinas continet, una eſt, quod ſocium vel ſecundum non habeat in deitate; altera verò eſt, in Deo nullam omnino eſſe rerum compoſitionem & multitudinem: Sic etiam ſub fundamento tertio de remotione corporeitatis, comprehenderunt duo dogmata: primum eſt, quod non ſit corpus, vel ex compoſi-

positis,vel simplicibus. Secundum est, quod non sit potentia in corpore, non respectu formarum † accidentalium vel naturalium.

המקריים

Eodem quoque modo in fundamento 4 occurrunt duæ sententiæ: Prima est,Deum esse æternum h.e.non habere initium. Secunda, quicquid præter illum est, non esse æternum, si cum alio comparetur, h.e. omnia, præter illum,esse facta & creata, neque quicquam ex iis posse dici æternum. Ex hoc autem manifestum est, sententiam Aristotelis de æternitate mundi atque Platonis opinionem non esse veram, atque hoc fundamentum evertere illas; quemadmodum nobis implantavit Deus, quod ipse solus sit æternus, & nihil præter illum esse æternum, sed creatum, quemadmodum postea exponam.

Similiter quoque sub fundamento 5 continentur duo fidei dogmata. I. est, quod oporteat Deum colere & celebrare voce laudationis; quia in eo deprehenditur potentia infinita, & ipse liberè ac voluntariè operatur; idcirco etiam ad eum dirigendum esse cultum & celebrationem, non autem ad orbes vel stellas, aut superioris regionis principes; cùm potentia eorum sit finita, limitata ac determinata, neque habeant dominium, & voluntatem aut libertatem; ideo etiam nihil proderit eorum invocatio,cùm non queant malum immittere,aut bonum largiri. Et licet sapientum opinio sit, intelligentias separatas à materia voluntariè ac liberè operari; uti etiam corpora cœlestia esse viva intelligentia, quæ ex amore moveant,tamen non est dubium, illis non inesse liberum arbitrium ad operandum extra id quod agunt; quia opera eorum sunt ordinaria, nec possunt extra illa operari. Secundum, quod non æquum sit mediatores constituere inter Deum ac

Psal. 78. 71. homines: quia Deus est verus dux in populo nostro, *Iacob hæreditas ejus*; idcirco etiam ex hoc fundamento promanat interdictio omnis idololatriæ.

Sic quoque in fundamento 6, de prophetia, occurrunt duæ doctrinæ juxta expositionem Rab in lib. Moreh. Vna est, necessitas dispositionis naturalis & intellectualis ad inveniendum prophetiam. Secunda, quod eam non impediat Dei voluntas; & propterea ait Rab in explicatione hujus fundamenti his verbis: *Et postea conjungitur intellectus humanus intellectui agenti, unde promanat ad eos excellens influxus, qui non esset, si impediret eum Dei voluntas.*

Ita quoque sub fundamento 7 de prophetia Mosis mag. n. (super quem pax) comprehenduntur duæ doctrinæ. Prima est, quod perfectus sit in gradu temperamenti sui, & perfectio intellectûs ejus superet omne genus humanum. Altera est, quod in gradu prophetiæ excellat

excellat super omnes prophetas, adeo ut de eo scribat Rab in lib. Par. 2. 36.
Moreh: Dicendum est, nomen prophetiæ de Mose & reliquis anologicè vel ambiguè prædicari: Vnde etiam promanant quatuor discrimina, quæ commemoravit Rab, inter prophetiam ejus ac reliquorum prophetarum. Non autem visum mihi est particulatim ea declarare; cùm fusius de hoc sermone egerim in lib. meo Machaseh schadai.

Simili quoque modo in fundamento 8, quod est, legem esse à Deo, extant duæ sententiæ. Vna est, totam legem scriptam, quæ hodie in manibus nostris versatur, esse legem traditam Mosi ab Omnipotente, h. e. quod contineat omne ex ore Dei profectum cum apprehensione vocatâ דיבור i. e. *pronunciatio*. Altera fides est, expositionem legis traditæ seu Thalmud etiam esse ex ore Dei, & Mosen eam accepisse in monte Sinai, atque docuisse eam filios Israelis ore vel vivâ voce; idcirco etiam vocatur, *lex ore tradita*.

Sic etiam sub articulo 9, de æternitate legis, continentur duo alia dogmata. Primum est, quod hæc lex nunquam sit exterminanda aut mutanda in gente nostra h. e. quod non mutabunt eam filii Israel ex sese. Secundum, quod non veniet alia lex à Deo, vel quoad totam, vel quoad additionem aut diminutionem partis ex ea.

Eadem quoque ratione sub articulo 10, de scientia divina, comprehenduntur duæ doctrinæ. Prima est, Deum ben. cognoscere omnia opera hominum h.e. speciales eorum actiones. Secundam autem exponit Rab, cùm ait: *Quod non sit negligens in iis:* q.d. Deum non avertere oculos ab iis rebus; sed providentiâ suâ iis intentum esse. Et sanè probatio hæc, quam adducit, comprehendit has duas scientias; ut cùm dicitur: *Magnus consilio, & multus opere; quiâ oculi tui aperti sunt* Ier. 32.
super vias hominum; exponit negocium divinæ scientiæ; atque præterea ait: *Retribuit unicuique juxta viam suam, & secundum fructus operum* Ier. 17. 10.
suorum: loquitur de negotio providentiæ atque judicii. Sic etiam reliqui versus, quos Rab in explicatione hujus fundamenti adduxit, docent simul de duabus istis rebus videl. scientia & providentia.

Eodem quoque modo in fundamento 2 occurrunt duæ doctrinæ. Vna est, quod Deus ben. sit retributurus bonam mercedem observantibus præcepta ejus, & pœnam inflicturus eadem transgredientibus. Secunda est, maximam retributionem esse vitam futuri seculi, & maximam pœnam exterminium animæ: atque cognitio hujus fundamenti est, quod *omnes viæ Domini sint justitia, neque iniquè agit ipse justus ac* Deut. 32. 4.
rectus. Quid autem sit futurum seculum atque excisio animarum, ex-

ponitur in tractatu Tzedek holamim, quem de iis composui.

Simili etiam ratione in fundamento 10 continentur duo documenta: Primum est; quod oporteat credere regnaturum Messiam; prout testati sunt de eo prophetæ: *Veniens sine dubio veniet, & si tardaverit, exspecta illum.* Secundum, quod, cùm jam venerit, non regnaturus sit in Israel nisi rex è domo Davidis, & tantùm è semine Salomonis. Quisquis autem controversiam movet de præstantissimo hoc regno istius familiæ, is negat Deum & verba prophetarum ejus: quia hoc omnes prophetæ de eo prædixerunt; uti cùm dicitur: Et *servus meus David principatum obtinebit in eos semper.*

Habac. 2. 3.
Ezech. 37. 25.

Sic quoque in ultimo fundamento seu 13 de resurrectione mortuorum (etiamsi Rab de eo nihil exponat in comment. Mischnæ, tamen innitebatur isti, quod scripserat in exordio Mischnæ & in capitis Chelek præfatione; uti etiam in epistola de resurrectione: atque de hoc ait his verbis: *Et jam exposuimus materiæ mysterium:* uti nim. scripserat in ista epistola) occurrunt multæ doctrinæ, sed duas ex iis commemorabo. Prima est, quòd mortui victuri sint corpore & animâ. Secunda, quod resurrectio mortuorum sit futura tantùm de justis, & conservabuntur cum sensibus suis, ac vivent atque morientur, sicuti nos hodie.

Ecce exposui intentionem Rab de istis fundamentis; neque habes in iis fundamentum aut articulum, in quo non occurrant ad minimum duæ doctrinæ, & in quibusdam sunt plures duabus; sed procul dubio non sunt pauciores in quolibet articulo quàm duæ. Atque hæc est propositio 3.

CAPUT IX.

De explicatione quartæ propositionis, necessariâ ad hoc institutum.

THesis IV. *Nullum esse dubium, quin, si fundamenta atque articuli isti expendantur juxta naturam veræ investigationis atque rectæ rationis, deprehendatur, partem horum revera contineri sub parte illorum.* Sub fundamento enim primo, Deum esse necessariæ existentiæ, comprehenduntur reliqui articuli, vid. ipsum esse unum, æternum, non esse corpus; quia omnia ista propria sunt necessariæ existentiæ, quemadmodum exponitur in Metaphysica. Sic etiam remotio corporeitatis continetur sub articulo unitatis, prout explicavit Rab in 1 lib. Hammada.

Ita

Ita quoque invenies ſub fundamento, legem eſſe à Deo, contineri reliquos articulos; uti ſunt: Exiſtentia prophetiæ, quæ eſt radix legis: atque Eminentia prophetiæ Moſis, datæ per manus ejus: atque etiam Æternitas legis, poſtquam lata fuit è cœlo in tanto conventu, & per manus principis prophetarum.

Sic quoque animadvertes ſub fundamento Præmii & pœnæ comprehendi cæteros articulos, nimirum, Scientiam ac Providentiam divinam; Adventum Meſſiæ atque Reſurrectionem mortuorum: quæ omnia ſunt ſpecies retributionis cultorum, ac pœnæ peccatorum animis (infligendæ). Et licet magno Rab viſum fuerit omnes iſtos articulos & unumquemque ſeparatim recenſere, tamen, quia conſtituit iſtos articulos non tantùm pro ſapientibus atque ſcientiæ peritis, ſed etiam pro quolibet populi ſtatu, à puero uſque ad ſenem, tantò magis hoc opus fuit in Comment. Miſchnæ; idcirco etiam in ſpecie enumeravit omnem præſtantiorem fidem, ac ſeparatim conſtituit articulum; quia ipſi propoſitum erat perfectos reddere viros ac fæminas, qui non perfecti fiunt perſcrutatione ſcientiarum. Deinde, quia etiam animadvertit ſapientiam in numero horum articulorum, quemadmodum commemorabo. Atque hæc eſt propoſitio 4.

CAPUT X.

De explicatione quintæ propoſitionis, neceſſariâ ad hoc inſtitutum.

THeſis V. *Eximium Rab in numerum fundamentorum ac fidei articulorum, quos recenſet, non caſu quodam aut fortuitò incidiſſe, neque ut inſtitueret conſenſum ejus cum numero vel 13 attributorum Dei, vel cum regulis, quibus exponitur lex; ſed attendiſſe in numero eorum ad unam ex tribus ſapientiis atque eximiis conſiderationibus; vel tres ſimul.*

Sapientia prima, quam intendit elicere ex iſtis radicibus, eſt; verum Dei ſervum non repudiatum iri, ſi conſtituerit finem cultûs ſui in conſideratione excellentiæ divini præcepti ejuſque perfectionis; & juxta hanc intentionem adducit 5 priores articulos, videl. non poſſe perfectius dari ens Deo; cùm ſit neceſſariæ exiſtentiæ ex ſeipſo, & propter exiſtentiæ ejus perfectionem æquum eſſe, ut colatur. Secundus eſt; quod ſit unus: juxta hoc autem ſimili quoque ratione convenire, ut ametur, eique adhæreatur; cùm non ſit alius Deus præter illum: ſic etiam Dominus noſter Moſes, poſtquam indicaſſet

unitatem

unitatem in versu: *Audi Israel Dominus Deus noster Deus unus est*, statim ait: *Et diliges Dominum Deum tuum*, q.d. cùm Deus sit unus, æquum est, ut summâ perfectione ei deferatur amor atque adhæsio ex toto corde & tota anima. Articulus tertius de remotione corporeitatis idem quoque de ejus perfectione indicat: quoniam res spirituales sunt sublimiores & perfectiores corporalibus. Et articulus 4, quod sit æternus, & omne præter illum factum, hic etiam de præstantia existentiæ ejus docet: quia antequam formasset ullam creaturam, Deus solus erat, ejusque nomen unicum: & quod ille creaverit mundum, atque existentiam atque bonitatem illam concesserit omnibus creaturis. Articulus 5, quod ipsum solum oporteat colere, docet de tribus fidei dogmatibus, quæ sunt, potentia ejus infinita, quam habet; & quod liberè ac voluntariè operetur; ac quod gubernet gentem nostram absque mediatore. En, isti sunt 5 articuli de consideratione summæ Dei perfectionis. Secunda consideratio est, ex parte præcepti h.e. ipsius legis; & juxta hanc adducit 4 alios articulos, qui sunt: Existentia prophetiæ in omnibus omnino prophetis; atque existentia ejus in supremo gradu in Domino nostro Mose. Quod omne docet de præstantia legis traditæ per ejus manus; & quod tota lex, quæ hodie in manibus nostris versatur, atque expositio ejus accepta, sit à Deo data: ac ne cogitaremus, datam esse ad tempus determinatum, quod mutationi obnoxium foret, hinc adduxit æternitatem legis, nihil de ea mutatum aut variatum iri. Ecce isti sunt articuli ex consideratione ipsius legis. Tertia autem consideratio est de retributione, atque de spe præmii & metu pœnæ: multi enim homines observant legem propter nudam mercedis acceptionem, etiamsi non sit nomine (legis). Et juxta hanc considerationem adduxit articulos de Scientia ac Providentia divina, atque de Præmio & Pœna. Hæc enim docent de judicio Dei; quod vid. benefacturus sit bonis & rectis corde, & impios è terra excisurus. Et quia hic locus est dubitandi de malis, quæ obveniunt justis, & bonis ac prosperitatibus impiorum, ideo ad solvendum hoc adduxit articulum 12 de adventu Messiæ, & 13 de resurrectione mortuorum; quod præmium verum sit futurum servis ejus, filiis Iacobi electi ejus, & pœna vehemens pro gentibus mundi; *Illis ad vitam æternam, his ad æternam ignominiam & probra.* (Dan. 12.) Atque ex hoc etiam manifestum est, duos postremos articulos, de adventu Messiæ & resurrectione, esse species ac ramos ex articulo 2: sunt enim partes retributionis ac pœnæ universalis. Non sunt autem enumerati speciatim inter articulos, nisi ad solvendum dubia,

bia, quemadmodum dixi,& postea etiam amplius expositurus sum. En explicavi tibi numerum 13 articulorum, & primam sapientiam, quam in numero eorum Rab intendit.

Doctrina secunda, quam intendit Rab in numero istorum articulorum, est, quod tres priores articulos philosophus cum omnibus suis partibus ac radicibus confiteatur. Sunt autem, articulus primus de existentiæ Dei perfectione ac necessitate: & artic. 2. de unitate, h.e. quod non habeat socium neque secundum in divinitate; nec ei insit compositio aut multiplicatio rerum: atque artic. 3. quod non sit corpus, nec potentia in corpore. Certè tres istos articulos agnoscit philosophus cum qualibet eorum parte; quia sunt prædicamenta, quæ apprehunduntur per demonstrationem intellectualem: Sed 3 hos posteriores sequentes articulos partim confitetur, & ex parte negat. Nam sanè cùm dicimus in fundamento 4, Deum esse æternum, neque habere initium, fatetur illud Philosophus; sed cùm asserimus, nihil præter ipsum esse æternum, sed creatum; tum negat illud. Sic quoque, cùm dicimus in fundamento 5: quod illum solum deceat colere, cùm præditus sit potentiâ infinitâ; agnoscit illud de eo philosophus: Sed ubi dicimus, quod gubernet, atque providentiâ regat populum nostrum sine mediatore, istud falsi arguit philosophus. Ita etiam, cùm affirmamus in fundamento 6, existentiam prophetiæ veram esse juxta perfectionem virtutum tam intellectualium quàm moralium animæ; admittit hoc philosophus: sed cùm asserimus, prophetiam jam impeditam esse propter voluntatem Dei, sanè istud negat. Ista sunt fundamenta, quorum unumquodque partim fatetur, ac partim negat.

Postea simili modo adducit Rab tria alia fundamenta, quæ non fatetur philosophus; non enim apprehendit, aut capit ea intellectu suo: neque etiam negat, quia illi non sunt impossibilia. Sunt autem fundamentum 7, quod Moses ma. n. excelluerit in puritate temperamenti sui & in gradu prophetiæ super reliquos omnes prophetas: ac fundamentum 8, quod lex, quam hodie habemus, sit ordinatio Dei, apprehensa per prophetiam: atque fundamentum 9, quod hæc lex non variabitur neque mutabitur. Existentia autem trium istorum fidei capitum non est necessaria, neque implicat contradictionem juxta scrutamen intellectuale, & humanam considerationem.

Denique adducit etiam 4 alios postremos articulos, quos philosophus cum omnibus suis partibus negat, iuxta modum suæ investigationis; sunt autem: Quod Deus cognoscat res particulares, easque

providentiâ gubernet; & retribuat bonam mercedem justis pro ratione operis præcepti, quod fecerunt; ac graviter puniat impios, si non fecerint atque observaverint præcepta legis: & quod Messias venturus sit, ut confirmet præmium ac pœnam hanc; & in fine dierum dormitantibus in pulvere terræ obventuram esse excisionem. Isti autem 4 fidei articuli cùm sint præmium Dei speciale, quod daturus sit juxta præcepta, & ad ea relaturus, hinc negat istos philosophus. Sanè ita esse docuit nos Rab in 13 istis articulis: quorum 3 priores manifesti sunt per intellectualem investigationem, atque perfectè juxta omnes eorum partes: Ex aliis autem posterioribus apprehendit intellectualis scrutatio partem unam, non verò alteram: tres enim eorum possunt esse juxta investigationem nec necessarii, neque impossibiles. Quatuor autem postremi sunt impossibiles secundum scrutationem philosophorum, isto modo, quem commemoravi: sed sunt omnes isti fidei articuli veri juxta legem; & secundum hanc veritatem fides eorum conveniens ac necessaria est; & propter excellentiam istorum constituti sunt omnes isti fidei articuli.

Doctrina 3, quam intendit Rab in numero istorum articulorum, est, quod fides, quâ credit fidelis legi divinæ, non sit distincta, sive sit fides dependens à Deo, sive ab ejus operibus: cùm nihil sit in mundo præter Deum ejusque opera. Sanè veritas, quam oportet credere de Deo, est, eum esse necessariæ existentiæ, & perfectum extremâ perfectione; etiamsi nos lateat modus formandi & apprehendendi perfectiones ejus, nisi per modum * negativum, non † adfirmativum: quia non potest describi Deus ullo attributo adfirmativo; quemadmodum exposuit Rab in lib. Moreh. Atque jam admonuit de eo Salomo in libro Eccles. cùm ait: *Ne festines ore tuo ac corde ad altum, nec præcipites proferre aliquid de Deo: quia Deus in cœlis est, & tu in terra; propterea sint verba tua pauca*: q.d. ne sit præceps in verbis suis aut investigatione sua, ad tribuendum Deo attributum affirmativum. *Quia ille in cœlis est* h.e. extremâ occultatione à nobis absconditus; atque summâ separatione existentia ejus remota est à nostra existentia, juxta distantiam cœli à terra; idcirco etiam non sunt attributa ejus tanquam attributa nostra, sed variant summo discrimine; ideo etiam non debemus alium modum ei tribuere, quam juxta attributa negativa; atque secundum hoc ait: *Sint verba tua pauca* h.e. humilia ac negativa. Atq; propterea adduxit Rab 3 articulos vid. secundum, tertium & quartum; quia consideratio atque vis eorum est vis negationis: qui sunt; quod sit unus, & sine corpore atque æternus: sensus autem trium istorum est;

* שלילה
† קיום
Cap. 5. 1.

est; Deum non contineri sub aliqua re, & circumscribi: quia determinatio dicitur de uno ex tribus modis. Primus est, tanquam numeratum in numero; quia numerus ambit eum, & redundat in eo, quatenus est numeratum. Secundus est, circumscriptio in loco, uti corpora, quæ circumdantur locis suis. Tertius est, limitatio in tempore, quæ est in rebus generabilibus ac corruptibilibus: quia tempus redundat in iis ex duabus eorum partibus; atque notum est, rem determinatam ab aliqua istarum limitationum esse imperfectam. Idcirco postquam Rab constituisset articulum primum (qui est fundamentum omnium istorum fundamentorum) de Deitate Excelsi, accedit etiam, ut ab eo exstirparet omnes istas tres limitationes: quia, cùm ait in articulo 2, quod sit unus, exponit eum non cadere sub aliorum numerum; cùm exponat, eum non esse unum * numericum, vel † genericum, vel * specificum. Cùm verò ait, eum non esse corpus, indicat, eum non esse circumscriptum in loco: quia, quod non est corpus, non est in loco. Cùm autem dicit, eum esse æternum, declarat, eum non cadere sub tempus, neque eo limitari: nam idcirco vocatur Deus antiquitatis; atque ob id videtur esse sine defatigatione; quia defatigatio est revera ex parte limitata. En expositum est de 4 prioribus fidei articulis, quos oportet credere de Deo ejusque perfectione infinita.

* מנויי
† סוגיי
* מניי

De operibus autem ejus est in articulo 4; ubi exponit primum opus generale, quod fecit atque patravit, videl. creationem mundi. In articulo verò 5 declarat potentiam ejus esse infinitam, atq; opera ejus esse libera ac voluntaria, non ex natura, sicuti opera reliquarum creaturarum. Duas autem istas propositiones oportet credere eum, qui tuetur sententiam creationis post absolutã privationem; idcirco etiam divisit opera Dei in quatuor classes, ut sint *opera generalia præterita*; sicuti est creatio mundi, quam adfert in articulo 4: & opus miraculorum, quod innuitur articulo 5: atque existentia prophetiæ, quam adducit in articulo 6. Vel *opera specialia præterita*, quæ tantùm pertinent ad nostram gentem; & ad hanc speciem refert in fundamento 7 fidem de Mose mag. n. (super quem pax) quod fuerit supra omnes prophetas: atque in fundamento 8 legem esse à Deo: ac in fundamento 9, æternitatem legis h. e. quod data sit quoad naturam ac essentiam suam æterna sine mutatione. Vel etiam *opera generalia*, quæ *perpetua* sunt omni tempore; ad quam speciem retulit præscientiam ac providentiam divinam in fundamento 10, ac præmium & pœnam in fundamento 11: quia ista omnia communia sunt omnibus homini-

 bus,

bus, & perpetuò futura omni tempore. Vel *opera ſpecialia futura*; ut adventus Meſſiæ, quem adducit in articulo 12. Dicitur autem reſurrectio articulus ſpecialis juxta expoſitionem ſententiæ Rab l. m. quia in Comment. Miſchnæ circa initium ſcribit : reſurrectionem mortuorum tantùm de juſtis futuram; cum quibus conſentit opinio antiquorum l. m. cùm ajunt: *Vtilitas pluviarum communis eſt juſtis & impiis, ſed reſurrectio eſt tantùm juſtorum.* Sanè, ſi ita ſe res habet, aptè numerus articulorum adducitur: quia alii originem trahunt ab ipſo Deo; & quidam pertinent ad opera ejus univerſalia præterita; vel ad opera ejus ſpecialia præterita, quæ magis ſpectant ad legem; vel aliqui concernunt opera univerſalia perpetua; quidam opera ſpecialia, quæ futura ſunt. Atque hinc manifeſta fit tota ſapientia Rab in numero iſtorum articulorum.

Iam verò invenitur in tract. Tahanith de Rab Eleazar fil. Pereth, cùm interrogaret : *Quidnam mihi erit paratum in futuro ſeculo?* Reſponderunt ei. *Dabimus tibi è cœlo 13 fluvios mixtos oleo balſami, & iis te oblectaberis:* quo myſticè indicarunt, illum futurum æternum & ſtabilem cum ſolida oblectatione, propter 13 articulos fidei, quos crediderat. Sic etiam cùm ingreſſus eſſet R. Ioſua fil. Levi in paradiſum, & proclamaſſet Elias ante eum, *Parate locum filio Levi*, invenit Iochai Rabbi Iehoſuam incubantem. 13 ſaccis דכיפ h.e. auri Vphas vel præſtantiſſimi; qui dixit ei : *Tune es filius Levi?* reſpondit ei; *Ego ſum:* atque regeſſit ei: *Viſane eſt iris diebus tuis?* reſpondit, *Non:* ſed non ſic erat; hoc autem dixit, ne videretur nimis tenaciter retinere felicitatem animæ ſuæ; prout adducitur in tractatu Cetuvoth cap. 17. fol. 74. Certè 13 ſacci auri puri, quibus incumbebat Rab. Ioſua, procul dubio ſunt 13 fidei articuli, quos in vita ſua crediderat, quemadmodum conſtituit Rab: quia enim crediderat iſtos, ideo præmium ſuum habuit, & opera ejus coram eo fuère. Ad reliquas autem partes hujus diſcurſûs explicandum, non eſt hic locus appoſitus. Atque hæc enim prop. 5.

CAPVT XI.

De expoſitione quatuor aliarum propoſitionum, neceſſariâ ad hoc inſtitutum.

PRopoſ. VI. eſt: *Legem divinam diſtinctam eſſe in præcepta practica, quæ ſunt in gradu materiæ: & præcepta fidei* † *theoretica; quæ ſunt in claſſe formæ: atque quædam ex fidei dogmatibus eſſe in conſideratione finis; uti adventus Meſſiæ & reſurrectio mortuorum.* Iam verò articulos fidei non oporter

† תרציות

tet

tet desumere ex præceptis activis sive generalibus, sive specialibus; quia, qui violat unum præceptum, is quidem est in genere prævaricatorum Israelis, & convenit ei pœna in lege consignata; sed non idcirco excludendus est è communione legis, aut numerandus in classe apostatarum, qui non habent partem in futuro seculo, nisi cùm in dubium vocat, annum sit divina; quia tum est in classe, legem non esse à Deo; siquidem omnia præcepta legis in eo conveniunt. Atque hoc pacto numerus articulorum erit juxta numerum præceptorum. Sed desumendi sunt articuli ex fidei dogmatibus idcirco, quia manifestum est ex Philosophia, quod, etiamsi materia & forma, unumquæque earum vocetur עצם i. e. substantia, tamen nomen עצם magis conveniat & appositum sit formæ quàm materiæ: quia subsistentia rei revera est in forma ejus; idcirco etiam debent esse articuli ex præceptis fidei † finalibus: quia perfectio rei consistit in fine ejus; & sæpissimè finis ingreditur definitionem, propter præstantiam suam. Atque hinc non est amor Dei articulus, neque etiam amor proximi, ut cùm dicitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*; neque etiam: *Facite rectum & bonum*; uti nec: *Ne odio habeto fratrem tuum in corde tuo*; & id genus alia: quia etiamsi sint præcepta generalia activa, (sive hoc opus sit in corde situm, sive in reliquis membris) tamen cùm actio contineatur, non oportet eum constituere articulum; sed ista sunt fidei dogmata, quæ sunt columnæ & fundamenta legis divinæ. Hinc etiam non erunt omnia præcepta, quæ occurrunt in constitutionibus de idololatria, articuli, etiamsi comprehendantur sub articulo primo; quia ista sunt præcepta specialia & practica.

† תכליתיות

Atque difficultatem propter hanc propositionem movit autor libri Hikkarim, tract. 1. cap. 14. quia existimavit, ideo magnum Rab erraſſe, quod recenseat inter articulos, oportere nos Deum colere: cùm sit præceptum speciale. Idcirco etiam non oportet nos dicere, aliquem occurrere inter articulos ex decalogo, cùm iste constet præceptis specialibus, articuli autem non sint præcepta specialia.

Atque hæc est propositio VI.

Propos. VII. est: *Articulos legis divinæ oportere esse proprios divinæ, quatenus est divina; neque connectendos esse cum lege alia, quæ sit ex legibus naturalibus vel positivis*: quia articuli sunt in gradu specificarum differentiarum: atque idcirco per fidem illorum perficitur fides legis divinæ: Sin autem isti legi non sint proprii, tum non necessario sequitur ex fide eorum fides legis divinæ, cùm ei non sunt proprii, in quantum est lex divina. Atque hinc est, quod evertit autor libri Hikkarim fun-

fundamenta, quæ conſtituit Rab Chaſdai l. m. quia licet pars eorum ſint articuli generales ex lege divina; ut non poſſit concipi exiſtentia ejus extra illos; tamen non neceſſariò ſequitur, ut poſitis iis ponatur lex divina: nam hoc idem eſt, ac ſi diceretur: poſitâ facultate nutritivâ & ſenſitivâ, ponitur homo, quod non rectè infertur: nam exiſtente homine exiſtet quidem potentia nutritiva ac ſenſitiva; ſed non contrarium ſequitur, ut poſitâ tantùm facultate nutritivâ & ſenſitivâ ponatur homo, ſi iis etiam non addas potentiam rationalem: & dicendum eſt, quod poſito corpore nutritivo, ſenſitivo ac rationali ponatur homo; & hoc rectè infertur. Atque hæc eſt propoſ. 7.

Theſis VIII. *Articulos, quos conſtituit Rab ad fundandam domum Dei, eſſe omnes fides de nomine Dei ejuſque operibus:* reliqua autem theoretica de natura exiſtentiæ, etiamſi ſint res veræ atque rectæ ſcientiæ; tamen non oportuit ea referre ad claſſem articulorum: quia ſunt propoſiones naturales, non verò articuli proprii legi divinæ; idcirco etiam non recenſuit in genere articulorum Rab, videl. hominem præditum eſſe animâ; neque animam eſſe formam abſque commixtione corporis, nec quod poſt mortem maneat æterna, nec corrumpatur propter corruptionem corporis; aut orbes eſſe viventia intelligentia, quæ moventur ad ſervitium Dei: licet enim hæ ſcientiæ, atque his ſimiles, ſint veræ propoſitiones intellectuales, ex veritate eductæ; non tamen ſunt articuli legis divinæ: quia articuli ac fundamenta ſunt ejuſmodi res, quas oportet credere de Deo ejuſque operibus, liberè ab eo proficiſcentibus, non ex alia re. Atque hæc eſt prop. 8.

Propoſ. 9. *Fidem delabi in cor atque animam hominis uti formæ naturales conjunguntur & inhærent ſuis ſubjectis.* Et quemadmodum in generatione naturali neceſſariò requiruntur diſpoſitiones præcedentes, quæ aptæ ſunt ad inducendum formam convenientem, ſive ſit in re-
* איכות rum * qualitate, ſive † quantitate; ut e. c. cùm dicitur, aqua, ut reci-
† כמיות piat formam aëris, neceſſe habet, ut calefiat, & acquirat majorem quantitatem; atque ideo diſponitur iſta materia ad recipiendum
* אוירית formam * aëream, neque recedit prædominium caloris à forma
† מימיות † aquea, quæ relinquitur, uſque dum perficiatur potentia ejus, & extrahatur forma aquea, atque adſumat formam aëream; ſed iſta forma accedit ſuo tempore poſt diſpoſitionis conſummationem: Eodem modo ſe res habet in fide: quia in ea neceſſariò præcedet cognitio rerum, quibus ad eam ejuſque inveſtigationem deducimur; ſive ſint opera miraculoſa ac portentoſa, quæ fidem in anima producunt; ſive etiam ſint diſciplinæ naturales & demonſtrationes intellectuales, quæ

ad

ad eam deducunt. Sanè, ſi ita ſe res habet, ſcientia, doctrina, & ſcrutatio experimentorum, eorumque examinatio, atque miniſteria ſenſuum ad fidem devenire faciunt: iſta ſunt diſpoſitiones & antecedentia, quibus ad fidem deferimur. Nullum autem dubium eſt, quin inveſtigatio harum diſpoſitionum ſit opus voluntatis atque liberi arbitrii; & iſtæ acquirantur in tempore: ſed poſtquam illas diſpoſitiones ſibi aliquando anima comparavit, & cùm perfectæ ſunt redditæ, tum incipit forma fidei,quæ in hominis corde ac anima ex iis producta eſt: quia neceſſariò credet juxta generationem procedentem ex ſcrutatione, ſcientia, examinatione atque horum experientia; atque iſta fides ilicò oritur ſine arbitrio ac voluntate, licet acquiſitio diſpoſitionum & rerum præcedentium fidem, ſit opus liberi arbitrii ac voluntatis,& in anima cum tempore incipiat.

En hinc apparet,in negocio fidei univerſalis partem eſſe ex libertate & arbitrio,quæ in tempore comparatur; uti eſt inveſtigatio experimentalis atque ſcientia, quæ ſunt diſpoſitiones ac res antecedentes fidem: atque inveniri in eo partem neceſſariam, ſine tempore acquiſitam; quæ eſt forma fidei ejuſque perfectio, quæ exoritur in anima ex ſcientiis atque inveſtigationibus, quæ fidem antegreſſæ ſunt: In hanc etiam partem, quæ eſt voluntatis & arbitrii, & in tempore advenit, cadit præceptum fidei; & conjunctam ſibi habet præmium vel pœnam,non reſpectu fidei formæ, quæ ultimò accedit, ſed reſpectu ſcientiæ, ſcrutationis ac reliquarum rerum, illam antecedentium, quæ agere debet homo,ut ad perfectionem ejus deveniat; prout etiam fuſius egi de hac expoſitione in lib. Machaſe ſchaddaï, quem compoſui. Atque hæc eſt propoſ. ultima.

Poſtquam autem Deus omnes iſtas propoſitiones tibi notas fecit, ecce ad te cum * rudi Minerva revertor, ut reſpondeam ad 28 dubia, quæ movi contra articulos Rab ejuſque fundamenta atque præcepta, quæ inter ea numerat: novem autem iſtis propoſitionibus, quas præmiſi, ſolventur omnia illa dubia, prout dicam.

* בעב עיוני

CAPUT XII.

De ſolutione trium priorum dubiorum.

AD dubium I. quod eſt: Quare numeret Rab Unitatem Dei & remotionem corporeitatis inter articulos, cùm tota lex non corruat, etiamſi contrarium eorum credatur?

Reſpondeo ac dico, (prout jam expoſitum eſt in propoſitione I.) quod

quod vocabulum עקר non tantùm dicatur de eo, quod denotat nomen שרש & יסוד *radicis* & *fundamenti*; videl. de re quæ ſtabilit aliam rem, & cujus firmitas ab ea dependet, neque habet ſtabilitatem niſi ab ea; ſed etiam uſurpatur de re præſtantiori in ſpecie ſua. Sic etiam in negocio fidei numerat Rab in recenſione articulorum fidei dogmata eximiæ dignitatis ac perfectionis, atque præſtantiora in ſpecie ſua: ex hac verò parte eſt *Vnitas Dei & remotio corporeitatis*, articuli valdè neceſſariæ fidei ad definitionis perfectionem. Atque jam dixit Philoſophus: Exiguum iſtud, quod novimus de rebus divinis, majoris eſt præſtantiæ ac æſtimationis, quàm plurimum illud, quod ſcimus de rebus inferioribus; atque hoc magis hîc locum habet, cùm ſit hæc ſcientia de eſſentia Dei, veluti eſt materia unitatis ac remotionis corporeitatis: de iis enim Moſes Dominus n. cum longa admonitione ait: *Audi Iſrael, Dominus Deus tuus Deus unus eſt:* quia hoc evertit fidem omnis idololatriæ. Sic etiam remotio corporeitatis, cùm de ea vehementi ſolicitudine admoneat: *Et valde obſervetis veſtras animas; quia non vidiſtis ullam imaginem.* Atque jam commemoravi in propoſitione 5; quod duo iſti articuli indicent, Deum non contineri & limitari vel loco vel numero. Et ſanè Rab Ribbi Abraham fil. David ſcribit in notis ſuis, quas fecit contra Rab: Qui aſſerit Deum ben. eſſe corpus idcirco, quia educitur ex literalibus ſcripturarum ſenſibus, is non eſt hæreticus. Ait verò Abraham hujuſmodi verbis: *Licet ſit articulus fidei, tamen, qui credit eum eſſe corpus (quia apppehendit iſtud ex phraſibus ſcripturarum, juxta literalem ſenſum) non decet vocare hæreticum.* Atque hoc confirmatur ex eo, quod referunt de Eliſah fil. Aboujæ: *Revertimini* Ier. 3. 9. *filii averſi, præter Eliſah alienum, qui, poſtquam cognoverat Deum noſtrum, intendit ſe ei opponere:* Ex qua expoſitione apparet; quod iſte, qui cognovit veritatem, eamque intendit falſitatis arguere, ſit è claſſe impiorum, quem non oportet per converſionem recipere; ſed, qui non cogitat rebellare, aut declinare à via veritatis; neque negare aliquid, quod extat in lege, nec mendacem reddere traditionem; ſed cum integritate educit aliquid è literali ſcripturarũ ſenſu, etiamſi exponat illud cum mutatione veritatis, non tamen hæreticus aut apoſtata eſt. Sic quoque ſcribit autor libri Ikkarim.

Sed iſtud ſi attentè conſideretur, manifeſtus eſt error: quia juxta verba eorum quilibet, qui omnem articulum non negat cum intentione, particeps erit ſeculi futuri; atque ſic etiam fides *. cùm accipiunt verba legis atque prophetarum juxta literalem eorum ſenſum, atque exiſtimant ſcopum in iis eſſe iſtum, quem illi intelligunt, non erit

* Nazaræorum vel Chriſtianorum.

erit ſegregata à vera felicitate; neque eſſe dicendum, eos eſſe apoſtatas aut hæreticos. Et ſecundum hoc fieri poterit, ut quis inveniatur, qui nullum credat articulum & nullam fidem legis, & tamen non vocandus ſit hæreticus aut apoſtata, ſi ad hoc deduxerit eum ignorantia vel cæcitas vel ratiocinium ejus, non intelligens ſcopum legis. At omnia iſta non admittit fides legalis atque recta ratio: quia ſententia falſa, cùm eſt de aliquo fidei articulo, tùm avertit animam à vera ſua felicitate, neque deducet eam ad vitam futuri ſeculi, etiamſi non faciat iſtud cum intentione rebellandi. Quemadmodum enim venenum, cùm comedit iſtud homo, ſpiritum ejus abſumit, atque ab eo animam divellit, etiamſi dicamus, quod comederit illud, exiſtimando eſſe ſanum cibum: Sic etiam comparata eſt apoſtaſia ac falſa fides in negotio articulorum legis; quia conturbat animam hominis, & procul dubio eum arcet ab hæreditate futuri ſeculi.

Quod autem de Eliſah fil. Aboujæ adferunt, quod cognoverit Dominum ſuum, atque intenderit adverſus eum rebellare; ſanè apoſtaſia talis hominis magis impia eſt, quàm ulla alia: quia propter malignitatem temperamenti ſui atque incontinentiam ad appetitus corporales quærebat ſophiſticas rationes, contradicentes veritati, apud nos formatæ; atque idcirco erat abnegatio ejus valde magna. Qui autem credit falſas opiniones de ſtatuto legis, quia vel contemplatio ejus ad iſtas eum deduxerit, vel eas acceperit ab errante magiſtro, non dubium eſt, quin talis ſit apoſtata & hæreticus; cùm iſte fide ſua evertat articulos legis: Sed majorem habet excuſationem in omni hoc quàm Eliſah fil. Aboujæ, quia hic voluntariè ſectabatur mendacia.

Cauſa autem in negotio hujus negationis ex inveſtigatione duplicis eſt ſpeciei. Prima eſt, quam efficit ſtupiditas & abſentia veræ intelligentiæ; ut ſi quis extrahat alienum ſenſum ex ſcriptura, vel alium modum, & juxta hoc dicitur: *Revertimini filii refractarii*, q.d. quod *Ier. 3. 9.* ſint rebelles ac apoſtatæ, ſed ſi revertentur cum pœnitentia, corrigendo opinionem ſuam juxta veritatem prophetiæ, liberabuntur animæ eorum à perditione. Secunda ſpecies abnegationis eſt ex cauſa rebellionis atque maligni affectûs, ut in Eliſah, cujus abnegatio fuit cum rebellione ac prævaricatione: nam agebat opera cum impietate, ad contendendum adverſus veritatem, eamque negandum; idcirco etiam portæ reſipiſcentiæ pro eo clauſæ erant; quod ipſum indicant iſta: *Præter Eliſah, qui cognovit Dominum ſuum, atque intendit ei rebellare.* Atque idcirco filii rebelles & negantes ex ignorantia, atque Eliſah

postquam abnegavit ex rebellione, ac similes omnes iis, dum credunt erroribus ac falsæ fidei, sunt hæretici ac apostatæ, neque habent partem in futuro seculo: sed differunt in hoc, quod filii rebelles sint corrigibiles, cùm sit ignorantia eorum privatio ad corrigendum perversitatem eorum, faciendo resipiscentiam, perficiendo se studio legali juxta veritatem. Elisah verò non habuit eam spem & aptitudinem; quia jam radices egerat in abnegatione consummatè voluntas atque intellectus ejus. Sic oportet intelligere verba Rab in istis articulis. Atque idcirco sub finem istius dicti præcipit, ut attentè consideremus sensum ejus verborum atque expositionem superadditam; quia non sint facilia intellectu, ita ut ad istos articulos atque numerum eorum accesserit post longam atque abstrusam scrutationem; atque ideo non decet eos leviter ire eversum, iisque obstinato ratiocinio contradicere.

Ad dubium II. Quare constituat Rab in classe articulorum 5 articulum, quod non oporteat ponere mediatores inter Deum ben. ac hominem. Respondeo ac ajo, quod jam commemoraverim in prop. 5, sub hoc articulo comprehendi sublimia fidei dogmata. Primum est, Deum operari liberè, non autem sicuti reliqua existentia, vel angeli, vel orbes, aut astra, aut elementa, vel quicquid ex iis compositum est; quia omnia ista ordinata sunt ad sua opera, neque inest iis delectus aut voluntas ad operandum, quod agunt: Sed Deus ben. operatur ex beneplàcito atque libertate; idcirco etiam ei convenit cultus, cantio, laus atquè celebratio.

Fides 2 est: quod præditus sit, potentiâ infinitâ; atque hoc ipsum innuit, cùm ait: *quia omnia ista ordinata sunt ad sua opera*, h. e. opera atque potentiæ eorum limitatæ atque determinatæ sunt ex ordinatione, ac virtus eorum finita est, nec transcendit ordinem, inter eos constitutum; sed Deus ben. facit quicquid vult, prout ait psalmista:
Psal. 115. 6. *Quicquid vult Deus, facit in cœlis ac in terra*; atque idcirco convenit ei
Ier. 18. 6. cultus: *Omnia enim in manu ejus, tanquam lutum in manu figuli, neque est qui dicat ei: Quare hoc fecisti?*

Fides 3 est: quod omnes populi ac nationes subjectæ sint regimini superiorum, in eas dominantium (atque hoc modo dicitur: *Princeps regni Græciæ, & dux regni Persici*,) præter populum Israeliticum, qui non est subjectus gubernationi stellæ aut principis, sed solius Dei; &
Deut. 4. 19. juxta hoc ait Dominus noster Moses. *Ne tollas oculos tuos versus cœlum, ut aspicias solem, aut lunam, aut stellas omnis exercitûs cœlestis, & impellaris, ut incurvans te iis, colas ea, quæ impertitus est Dominus Deus tuus reliquis populis*

pulis sub universo cælo. Vos enim adsumpsit Dominus, atque eduxit vos è catino ferri ex Ægypto; ut essetis ei populus hæreditarius, sicut hodierno die. Et scripsit Rab Abraham fil. Hezra his verbis: *Res comprobata est, quemlibet populum habere certam stellam aut astrum, atque sic etiam quamlibet civitatem; sed Deus in Israele constituit excelsum gradum, ut sit Deus & gubernator, neque habeant stellam, & sit Israel hæreditas Dei.* Hactenus ille. De hoc etiam ajunt in Pirke Rabbi Eliezer. *Septendecim principes jecerunt inter se sortes super 17 populos, & quilibet princeps super quemvis populum sortem jecit, & cecidit sors Dei ben. super Israelem; prout dicitur: Quia sors Domini populus ejus, & Iacob hæreditas ejus.* Voluit ibi dicere: quod, ista sors, quam habet quilibet princeps in populo suo, sit, quatenus gubernet sine interventu alterius principis, eandem habeat Deus super populum Israelis, quatenus eum regat non intercedente alio duce, vel stellâ, aut astro: atque hinc elicitur remotio omnis idololatriæ. Quod autem dicitur de Israele: *Michael dux eorum*, non quod constitutus sit super illos; sed quod sit bonus internuncius pro illis coram Deo: atque idcirco non vocatur *princeps Israelis* eo modo, quo dicitur *Dux regni Græciæ, ac princeps regni Persici*; sicuti etiam scripsi in lib. Etheret Sekanim. Atque ideo ait in articulo his verbis: *Non decet constituere mediatores inter Deum ac homines, sed dirigendæ sunt omnes cogitationes in eum, & longissimè ab altero removendæ:* non autem dicit, quod sit hic articulus, videl. non constituendos esse mediatores (est enim præceptum practicum h. e. præceptum speciale negativum) sed ait Rab, ex hoc articulo istud præceptum deduci, q.d. ex articulo, quem commemoravi, oportet hominem non constituere mediatores inter se ac creatorem suum, juxta id, quod propheta ait: *Si reversurus es Israel, dictum Domini, ad me revertere.* q.d. & non ad mediatorem. Hoc etiam modo commentati sunt sapp. l. m. super versum: *Quia Dominus Deus noster apud omnem, qui invocat eum:* ad eum tu clamabis, non ad Michaelem vel Gabrielem, &c. *Ier. 4. 1.*

Non autem oportet difficultatem in eo movere, quod Iacob adoraverit Angelum, cùm ait: *Angelus qui liberavit me*: est enim precatio ad Deum, quemadmodum cùm dicit: *Patres mei ambulaverunt coram Deo, qui gubernat me*; & angelus missus erat ex providentia, ad liberandum eum; atque ideo ait: *Angelus liberavit me ex omni malo.* Opera enim Dei in rebus fortuitis necessariò fiunt per manus mediatoris, etiamsi Dei actio providentiâ influat in istud opus: atque hoc modo exposui istud in tract. peculiari Etheret Sekanim. Et huic convenit, quod invenimus de Abrahano, cùm dicit: *Dominus* *Gen. 48. 16.*

Deus cœli, qui sumpsit me è domo patris mei, &c. Iste mittet angelum suum coram te. Vbicunque autem reperitur invocatio ad Angelum, ibi intenditur precatio ad Deum, qui misit angelum suum legatum, ad expediendum istud negocium. Et jam illud ipsum exposuerunt sapp. l. m. pro sua scientia in sectione: *Ecce ego mitto angelum meum coram te*, dixerunt: *Ne muter cum illo, Non mutabis me cum eo*: q. d. non exhibendus ei cultus est, quia cultus convenit Deo, neque alteri existenti præter illum.

Quod autem legimus Iosuam se incurvasse coram angelo, possumus dicere, quod incurvaverit se coram Deo: quia commemorat benignitatem ac fidelitatem ejus erga domum Israelis in mittendo angelum suum coram ea, ut possideret terram: vel prostravisse seipsum coram angelo, ad exequendum ejus mandatum, per modum inferioris, ut coram eo humiliaret se, quia major erat illo.

Et sanè videtur ex hac sententia Rabb. l. m. esse, quod etiamnum hodie inter nos moris sit, expandere se super sepulchra mortuorum, ut pro nobis misericordiam efflagitent; & juxta hoc ait propheta:
Ier. 31. *Rachel flet super filios suos, &c.* Certè hoc fit ex una duarum causarum; vel ut deprimamus animos nostros coram Deo excelso; vel ut tanquam mortui coram eo censeamur. Atque hæc est mens Sapientis, dicentis in responsione ad quæstionem: *Quare tēpore angustiæ eximus ad sepulchra?* respondet: *ad indicandum, nos esse tanquam mortuos, atque hoc fit propter humiliationem.* Istud etiam responderunt ad negotium de indumento sacci, nos videl. esse instar bestiarum. Vel ut preces effundamus ad Deum, ut nostri memor esse velit propter illorum innocentiam ac justitiam, quæ semper permansura est. Atque hoc intendit alius sapiens, cùm ait in responsione ad (commemoratam) quæstionem. *Vt efflagitent mortui commiserationem pro nobis.*

Sanè ad istum modum & huic similes oportet intelligere sententiam Rabb. cel. me. non quod illi (super quos pax) introduxerint mediatores in suis precibus, cùm de eo nos admoneant, atque ab eo nos dehortentur. Nam in tract. Minchot fol. 110. ait Raba fil. Rab Isach: *A Tyro usque ad Carthaginem cognoscent Israelem & Patrem ejus, qui in cœlis est: & à Tyro versus occidentem, atque à Carthagine versus orientem non cognoscent Israelem neque Patrem ejus, qui in cœlis est.* Objectionem
Mala. 1. 11. movet Rab Schimi; *Attamen scriptum est: Quia ab oriente solis usque ad occidentem magnum nomen meum in gentibus, in omni loco, &c.* Respondet ad hoc Rab Simi: *Ibi invocabunt Deum deorum.* Certè exposuerunt hoc dictum de parte mundi habitabilis, quod cognoscent Deum ejusque

que fidem, postquam agnoverint fideles Israelitas; quia per istos mediatores cognoscent Deum, qui in cœlis est: Sed in aliis locis, quia non agnoverunt Israelem, etiam non cognoscent Deum ben. Rab autem Simi ex versu constituit difficultatem in hoc: *Quia ab ortu solis usque ad occasum ejus; apparet enim ex eo, in omni loco ac populo notum fore Deum*; & respondet: *quod introduxerint mediatores ac intercessores, eosque invocarint, ut patroni pro illis essent apud Deum excelsum, atque hoc esse, quod invocabunt Deum deorum.* Non est autem dubium, quin hic sit surculus ex ramis idololatriæ, qui inserti sunt propter majestatem Dei; atque hinc est, quod preces dirigunt ad mediatores. Hæc verò sententia superstes permansit in manibus hominum; atque etiamnum hodie manifestò apparet in fide *: nos verò non sic judicamus; sed preces ad Deum Dominum nostrum dirigimus, semper eum invocamus.

* *Nazaraeorum vel Christianorum.*

Ad dubium III. Quare numeret Rab, Deum colendum esse, inter articulos? cùm sit præceptum speciale, uti cùm dicitur: *Et servietis Domino Deo vestro.* Respondemus ac dicimus: autorem lib. Hikkarim, qui movit istud dubium, non intellexisse intentionem Rab in hoc articulo. Non enim dixit Rab, quod articulus sit, Deum esse colendum: quia cultus Dei est præceptum activum. Et si per illum cultum intelligitur precatio, juxta dictum sapp. cel. m. *Et coletis eum ex toto corde vestro: Quisnam est cultus cordis? est precatio*, certè tum est præceptum speciale practicum. Atque jam exposuimus in propos. 6. quod nullum præceptum speciale legis oporteat numerare inter articulos: quia omnes articuli sunt præcepta theoretica, non practica; veluti est istud, quod in hac propositione occurrit. Sed scopus Rab in hoc articulo est; quod oporteat credere, Deum excelsum propter excellentiam atque potentiam suam eum esse, quem deceat colere, atque extollere laudibus ac hymnis: hoc verò non est præceptum cultûs, neque mandatum precationis; (quia cultus ac precatio consideratur in opere vel facto) sed tantùm fides est de Deo excel. quod videl. ille colendus sit, & non alius. Atque idcirco interdictum idololatriæ huic articulo superstructum est, ideo etiam ait Rab in expositione istius articuli, his verbis: *Hocce autem fundamentum s discimus ex præcepto, quod datum nobis est, ne colamus eum cultu idololatrico,* h. e. ex isto interdicto legis, de colendis aliis deis, discimus principalem & veram fidem; videl. *quod deceat colere Deum, & celebrare ac laudare, atque extollere voce exaltationis; neque tale quid præstandum esse alteri.* En manifestum est, non esse hunc articulum, ut Deum actu colamus,

 aut

aut ad eum preces fundamus: quia omne hoc continetur sub articulo, quod ad Deum pertineat cultus atque laudatio; & notum est, caussam esse extra effectum. Atque hoc modo articulus hic est causa; cultus autem ac precatio sunt præcepta specialia, atque sub eo continentur.

CAPVT XIII.

De solutione dubii quarti.

AD dubium 4. Cur numeraverit Rab æternitatem legis inter articulos. R. ac dico: quod mag. nost. Sehadia Gaon in lib. suo Haamunoth multa verba fecerit de æternitate legis, atque recensuerit argumenta, quæ contra eam confecerunt perversi, sive ex parte rationis atque argumentationis, sive ex parte scripturarum; respondet autem ad eas frivolis responsionibus; prout manifestum est. Non est verò intentio mea ejus verba hîc exscribere, sed validiorem quærere probationem pro æternitate legis sufficientem, prout eam voluit facere R. Chasdai demonstrationem pro æternitate legis, dicendo: Legem nostram divinam perfectam esse consummatâ perfectione, atq; hoc edocere æternitatem ejus: quia si variaretur in aliam, id fieret vel ad gradum inferiorem in perfectione; sed hoc absurdum est: cùm Deus propter perfectionis suæ naturam etiam perfectum fecit omne aliud, quantum fieri potest; atque idcirco non poterit dici; quod lex ejus variabitur in aliam legem istâ inferiorem. Vel mutaretur in legem perfectiorem illâ; at tunc, si ita sit, non esset lex divina, quam hodie habemus, perfecta extremâ perfectione, cùm possit esse alia lex illâ perfectior: vel denique mutaretur in legem æqualem in gradu perfectionis; sed ista mutatio ac variatio esset opus vanum, nihil ei conducens; neque concipere debes hoc de statuto Dei. Hæc est ejus ratio.

* המעיינים Sed jam difficultatem contra eum moverunt posteriores * theorici. Quia, etiamsi ex classe impossibilis sit mutatio in legem perfectiorem, propter ejus rationem, nihilominus tamen fieri posse, ut mutetur in æquè perfectam, neque inde necessariò consequi absurdum, quod existimat: quia ista perfectio, quæ acquiritur per medium hujus legis, eveniet per multa media. Iam verò fieri potest, ut ista, quæ deducunt ad hujus perfectionem, mutentur in alia, & illa, per quæ mutantur, adferant ipsammet perfectionem: atque necessitas hujus mutationis erit pro mutatione eorum, qui hac lege gubernantur, ac quærunt

runt, ut ad eam perfectionem pertingant; quia juxta mutationem eorum necesse etiam est ista media variari. Atque non erit hæc mutatio ac variatio opus vanum atque inutile, sed necessarium atque utile.

Iam verò excogitarunt homines facere aliam demonstrationem pro æternitate legis, videl. cùm hæc lex divina statuatur perfecta consummatæ perfectionis, & præscriptio extremæ perfectionis non tantùm sit propria certo tempori vel loco, sed semper & ubique; sanè in seipso manifestum est, ejusmodi legem nullo modo aut tempore posse mutari. Adferunt autem pro isto probationem à *directione vel * הנהגה
consilio medico, quod non efficitur verum per experientiam in isto רפואית
homine ac tempore; sed utile est omni homini, tempore ac loco. Et quantò magis hoc valet in lege divina, quæ à Deo perfecto extremæ perfectionis profecta est; cùm in ea sit excitatio ad amorem & conjunctionem Dei, qui est finis in ea intentus: atque manifestum de ea est, quod perficiat singulos perfectos atque deficientes juxta naturam ac necessitatem eorum. Itaque, si ita se res habet, nullo respectu poterit mutari.

Sed contra hanc etiam rationem adducunt impugnationes ac dubia. Primum est; cùm dicimus, rem perfectam extremæ perfectionis non posse mutari aliquo tempore aut loco; istud intelligendum esse de perfecto consummatæ perfectionis * absolutè; at verò hoc * בהחלט
non habet locum nisi in Deo ben. nihil enim aliud complectitur omnem perfectionem præter illum; quia Deus est causa, & omne præter eum effectus; nec potest variari ullâ specie mutationis. Sed jam dici potest aliquid perfectum extremâ pefectione * respectivè, quem- * נקשור
admodum dicimus speciem humanam perfectiorem omnibus speciebus, etiam respectu corporum cœlestium; quia est perfectior omnibus corporibus. Sic quoque affirmatur de Domino nostro Mose, quod fuerit summâ perfectione præditus, quæ excogitari potest in specie humana: Eodem etiam modo legem nostram divinam perfectam dici extremâ perfectione h. e. quæ concipi potest in statutis ac legibus. Et juxta hanc considerationem fieri posse, ut mutetur ac cesset; quemadmodum Dominus noster Moses in seipso corruptus atque mutatus est, etiamsi perfectior esset omnibus prophetis.

Insuper etiam, quia lex est in prædicamento relationis, atque actionem denotat, ex qua recipitur doctrina, at cùm istud, quod cadit sub * relationem, possit variari juxta mutationem † correlati; etiam * הנטרפות
hoc modo legem, etiamsi in seipsa sit perfecta summâ perfectione, † התנטרף
nihilo-

nihilominus tamen posse mutari propter mutationem accipientium; quia ad eos refertur absque defectu legis. Et sanè, quod dictum est, legem hanc excitare hominem,ut pertingat ad amorem & conjunctionem Dei,verum est; sed quid impedit, quò minus hic finis per alia media atque præcepta acquiratur?

Quod autem negotium legis comparatur cum præscripto medico est ratio erronea, idque ideo, quia in præscripto medico est dependentia à rebus naturalibus, quorum principiorum natura non ordinatur ad duò contraria: non enim erit eodem tempore calor recludens & frigus obturans, vel eodem tempore contrarium. At verò lex, & in genere omnis præscriptio,dependet à rebus, quæ respiciunt voluntatem ac liberum arbitrium; quia in iis possunt ordinari duo contraria; quod enim hodie vult homo, id alio tempore respuit: idcirco etiam necesse est, ut illud sit mutabile pro mutatione rerum, quæ ab iis dependent, ut sunt voluntas atque natura: & ob hoc omne intulerunt acutiores debilitatem hujus argumenti.

Propterea magis videtur hæc via apposita ad veram reddendam æternitatem legis, quæ desumpta est ex parte ferentis ac dantis eam: quia existentia hujus quoad totam ac partes est opus Dei excel. ordinatum per sapientiam ejus, qui operatur omnia cum fine,sibi noto. Si verò nos graviter istud ferimus, sanè Deus est, qui sapientiâ suâ ista ordinavit, ut stabiles essent ac firmæ res postea creatæ juxta bonitatem suam erga eas. Sic omni viventi ex eo cibum ordinavit, quod ab illo est; ita quoque omni creaturæ, tam superiori quàm inferiori, dedit, quo conservaret existentiam, & continuaret tempus iis limitatum juxta id, quod divina sapientia decernit. Et certè, quemadmodum corpori hominis ordinatum est alimentum cum rebus necessariis, sine quibus non subsistet; sic constituit cibum animæ cum rebus necessariis, quæ extant in lege. Et quemadmodum cibus corporis humani nunquam mutatur neque transit, eò quod ordinaverit eum Deus ben. sic lex divina, quæ cibus est animæ, non mutatur; quia duos istos cibos ordinavit Deus eadem sapientiâ atque uno opere.

Neque est, quod difficultatem moveas de lege Adami ac filiorum Noach: istæ enim leges non perfecerunt animam humanam; sed tantùm ordinatæ fuerunt ad conservandos cætus hominum pro natura temporum, in quibus fuerunt constitutæ; atque sunt in classe legum judicialium vel civilium. At verò lex divina, quæ dirigit animam ad ultimam suam perfectionem, non est alia præter legem Mosis

mag.

mag. no. quia est cibus necessarius animæ ad possidendum vitam, & à morte liberandum.

Nec scrupulum debet inijcere si eveniat necessitas, ut aliquid in ritibus legalibus pro certo aliquo tempore mutetur: non enim idcirco mutabitur natura panis, ne sit cibus corpori humano conveniens, ut e. c. caro ac vinum, si aliquando corpori ægroto non sunt apposita: quod enim per accidens mutatur, redibit necessariò ad substantiam suam; quia accidens non perpetuò durat. Atque etiamsi incidit necessitas, ut pars præcepti mutetur, veluti illud, cùm dicitur, quod exitus ex Ægypto diebus Messiæ non commemorabitur; istud tamen non appellandum erit mutatio in hac lege: quemadmodum non est variatio in eo, si quis non det decimas, qui non habet agrum vel vineam; quia præcepta colliganda sunt cum aliis rebus, quarum stabilitas atque æternitas consistit in rerum istarum existentia; & ista rectè præcepta esse deprehendetur: ac licet istæ res actu non existant, tamen præcepta omni modo fixa manent in suo loco. Atque hoc modo dicimus de consilio medico, quod dependeat à morborum existentia; non, quasi cum privatione morborum cessaret ars medica, (medicina enim semper fixa est;) sed quod firmitas ejus, existentibus ægrotis, faciat, ut ista medicamenta iis prosint. Atque hac ratione, etiamsi necessitas incidat, ut commemoretur liberatio, eventum non antegressa, lex tamen semper stabilis erit: quia æquum est commemorare exitum ex Ægypto, usque dum fiat conveniens præparatio ad hanc inveniendam; quia non reperitur major liberatio, quàm ista. Hinc jam sequitur conclusio, quod, si concipiatur variatio in istis rebus, ista non sit mutatio in statuto earum; quia ex parte istius non mutantur: sed esse mutationem extra eas, nec evertere istud, quod lex sit æterna. Oportet autem in genere nosse, istud, quod cadit sub demonstrationem de æternitate legis, esse aliquid dispositum in ordine ad substantiam ejus, quia hæc tota non mutatur, ut sit cibus animæ humanæ, ordinatus per sapientiam Dei, quemadmodum non mutatur cibus corporis humani, etiamsi per accidens mutetur.

Et quia etiamnum manere posset dubium inter nos, quisnam indicaverit nobis, illud, quod in lege occurrit, esse proprium cibum animæ; quia fortassis poterit esse alia res, vel præstantior eâ, quæ ibi extat, vel minor eâ: idcirco opus fuit ad stabiliendam æternitatem legis, ut prophetia Mosis mag. n. excellentior esset omnibus prophetis, atque sine potentia imaginativa esset; cùm nullum apud nos relinquatur dubium, quin hic, qui asseruit Deum voluisse, ne veniret

propheta ad augendum verba ejus, cognoverit Deum à facie ad faciem; omnes verò præter eum per mediatores. Quomodo enim quis audiet à Deo, loquente secum per internuncium, qui non audiat sermocinantem eum secum absque mediatoribus? Atque hoc omne scriptura exponit, cùm ait: *Et non surrexit amplius propheta sicut Moses. &c.* Et si ita se res habet, non est dubium, quin propheta de suo addet; & propterea superiùs dicitur: *Et Iehosua filius Nun plenus erat Spiritu,&c.* h. e. Iosuam plenum fuisse influxu sapientiæ, quem acceperat à mag. n. Mose (super quem pax). Itaque hoc totum provenit ex ejus virtute; atque audiverunt ab eo omnes filii Israelis, sicuti præceperat Deus Mosi.

Deut. 34.10.

Nullum itaque hoc pacto relinquitur dubium ex omnibus istis dubiis,quæ assignaverunt. Cùm enim hoc ordinatum sit à Deo, non inquirendum est, cur hoc sit necessarium ad cibum animæ, non verò illud. Sic quoqùe non interrogandum est, quare panis sit cibus hominis, non verò aliud: Responsio enim ad duo est; quod sit cibus aptus nutritioni, & illud ipsum sit, quod per ista acquiritur à Deo, ordinante omnia sine nobis, juxta naturam suæ sapientiæ, licet rationes ejus hîc occultæ sint; quemadmodum nobis absconditæ sunt rationes sapientiæ in creatione hominis cum hac figura, & non aliâ, atque sic reliqua omnia. Ad omnia autem ista sufficiens responsio est, quam diximus,videl. unumquodque productum esse juxta naturam sapientiæ Dei, atque nos ignorare rationes hujus sapientiæ. Et quamvis apprehendamus summam utilitatem in figura hac sic compositâ, atque idem quoque intelligamus in negotio de duobus cibis hominum; tamen omnia ista non adsequimur, & ne unum quidem ex tot millibus. Et si hactenus (prout jam testati sunt philosophi ac medici) non nisi exigua particula de rationibus sapientiæ in hominis creatione apprehensa est, quantò magis in cæteris rebus.

En per hoc omne expositum est, hanc legem divinam, quam hodie habemus, æternam esse, & nullo tempore posse mutari: quia Deus, qui tulit eam, atque fecit existere, juxta infinitam suam sapientiam vidit, hanc legem appositam esse cuilibet homini ac tempori. Cognitio enim Dei non dependet à limitato aliquo tempore, sed cognoscit res prout convenientes sunt semper, cuilibet & ubique; idcirco etiam nulla ejus opera generalia variantur absolutâ mutatione; etsi fiat, ut mutentur pro necessitate temporis, juxta negocium quod fecit Elias in monte Carmel. Simile est huic, cùm partes existentiæ in miraculis mutantur propter temporis necessitatem, pro ratione temporis,

ac

ac loci, ubi fit miraculum: forma enim existentiæ (mundi) est secundum modum formæ divinæ legis: atque omnia ista fuerunt data ab uno Pastore; ac quodlibet (tendit) ad finem existentiæ, atque perpetuandam mundi conservationem.

Et quemadmodum tota forma essentiæ non mutatur, sic etiam lex divina non mutabitur: & veluti forma humana separata, conjuncta est speciei humanæ è reliquis speciebus; sic lex Israelitica distincta, sociata est populo è reliquis populis. Q. D. *Et distinxi vos è populis.* Ac quemadmodum forma humana una & similis est in tota specie respectu sui ipsius, & varia deprehenditur in individuis, (quia alii sunt perfectiores in forma humana, alii autem minus perfecti) atque juxta hoc una est in omnibus, sic forma legis est una & æqualis in omnibus Israelitis respectu substantiæ suæ; sed variatur in hominibus, qui sunt in ea vel perfectiores, vel minus perfecti. Itaque est semper una in iis, neque est ulla similis illi in æquabilitate sua.

Et licet incidat casus vel morbus in homines, inveniuntur tamen in lege omnia toxica & medicamenta, quibus inest sanatio animæ, ac redit ad suam æqualitatem, atque conservatur in sua stabilitate. Et juxta hoc ajunt sub finem Pirke Avoth: *Voluit Deus ben. purificare Israelitas, ideo auxit iis legem ac præcepta* h. e. multos modos, ut posset perfectam reddere animam eorum per quemlibet istorum. Et quemadmodum videtur in eo, qui interrogavit (Avoda Sarah, fol. 17.) *Quisnam ego ero in vita futuri seculi?* & responderunt ei: *Fuitne aliquod præceptum in manibus tuis?* &c. q. d. hominem unius præcepti præstatione acquisiturum vitam futuri seculi. Atque inde difficultatem moverunt Resch Lekisch, & Rabbi Iochanan in tract. Sanhedrin cap. ultimo fol. 111. ex versu: *Idcirco expandit infernus animam suam, ac aperit* Esa. 5.14. *os suum ei, qui sine statuto est*, & commentatus est ad illud: *Etiamsi vel unicum omiserit statutum legis:* respondet autem ad illud R. Iohannes. *Non placet Domino illorum, ut dicas tale quid: Sed sic potius; Modò observaverit unum statutum legis.* En Resch Lekisch existimavit omnia præcepta necessaria esse ad sanationem animæ & perfectionis acquisitionem; atque ideo ait, חֹק h. e. gehennam dilatare os suum contra eum, qui omisit vel unum præceptum legis; R. verò Iochanan judicavit, per liberam præstationem unius præcepti vel statuti, prout decet, sanari animam perfectâ curatione. Atque sic erit multiplicatio præceptorum à justitia Dei ac insigni ejus benignitate, cùm offert hominibus multas vias ac media, ut possint perfectionem ex quolibet eorum sibi comparare.

Et quemadmodum accidit in ægroto, qui laborat faſtidio cibi, ut medicus prudens multos ſimiles cibos ei ordinet, unum poſt alium, ut comedat, ac tentet iis omnibus, quonam palatum ejus delectetur, atque ab eo recedat faſtidium cibi: Sic multa præcepta conſtituit Deus in ſua lege, ut unumquodque recipiamus, ac præſtemus ea prout convenit, & ſi quando ſuccedit, ut faciamus aliquod præceptum cum perfectione ac ſapienti electione, per illud ſalvi reddamur, & quantò magis ſi plura quàm unum perfectè, prout decet, exequamur? Atque hinc dixerunt ſapp. cel. mem. tract. Schabath cap. 16. fol. 115. *Si Iſraelitæ obſervaverint duo Sabbatha, prout convenit, ilico liberabuntur.*

Atque ex hoc toto colligitur, non poſſe legem mutari vel quoad totam vel quoad partes propter ſapientiam dantis, atque potentiam
Mal. 3. Dei excel. Hoc intendit propheta, cùm ait: *Ego Dominus non mutor, & vos filii Iſrael non conſumemini*, q. d. quod lex ſit æterna, ſine variatione, ac populus æternus. Sic etiam optimè procedent verba Rab in hoc articulo de æternitate legis. At verò de probatione, quam pro
Deut. 12. 32. hoc adduxit Rab ex verſu: *Non addes ad eam, neque minues ab ea*, ſcribit autor libri Ikkarim cap. 14. tract. 4. his verbis: *Atque ideo non convenit etiam hoc modo numerare radicem vel articulum; legem eſſe invariabilem, cùm ſit præceptum ſpeciale, quemadmodum ſcripſit Rab M. F. M. l. m. &c.* Videtur ex verbis ejus, quod exiſtimaverit, ſententiam Rab eſſe, hunc articulum eſſe præceptum ſpeciale, videl. ne addatur ei aut minuatur ab ea. Sed hic error eſt manifeſtus de verbis Rab: quia præceptum ſpeciale eſt, ne addamus aut minuamus; ſed articulus eſt, ut credamus æternitatem legis, & quod Deus non addet aut minuet ab ea: non quod ſubſtantia articuli ſit propriè præceptum, videl. ne addant aut minuant Iſraelitæ.

Atque hinc jam diſcitur, quidnam ſit, quod ait Rab ſub finem articuli: *Et jam expoſuimus, quantum neceſſe erat de hoc fundamento explicare, in initio libri*; loquitur autem de eo, quod dixerat in Comment. Miſchnæ, hujuſmodi verbis: *Quia hic propheta eſt Moſes mag. no. (ſuper quem pax) cujus reſpectu omnes prophetæ ſunt contractioris poteſtatis, quàm ut præſtent ſimilia ejus prodigiis: atque infixit Deus cordibus noſtris fidem ejus, quemadmodum ei promiſerat in lege, Atque etiam ſemper in te credent.* Certè
Exod. 19. 9. indicavit nobis nomine Dei ben. non venturam aliam legem à creatore mundi; quemadmodum ait: *Non eſt in cælis*, &c. ac dicitur.
Deut. 30. 12. *Propinqua eſt tibi valde iſta res, &c.* Inſuper ait ibi, atque dehortatur
Deut. 12. 32. nos de augenda ea vel minuenda, atque dicit: *Non addes ad eam, vel minues ab ea.* Ac ideo dixêre ſapientes l. m. tract. Megilah fol. 3. *Non*

Non licet prophetæ aliquid innovare à tempore illo usque ad hoc. Sanè cùm ait Rab, quod Deus fidem ejus cordibus nostris impresserit, &c. tum attendit ad fundamentum sive articulum, quod videl. hæc lex non mutabitur, nec ventura sit alia lex præter istam Dei. Cùm autem dicit: *Non est in cœlis*; sanè est idem, quod postea ait, atque dehortatur nos de addendo ac minuendo, &c. Hæc est materia præcepti, atque ideo usurpat phrasin אזהרה h.e. admonitionis. En manifestum est, considerandum esse articulum extra negocium præcepti. *Deut.30.12.*

Cùm autem adducit Rab ad expositionem articuli versum: *Non addes ad eam, neque minues ab ea.* non tum scopus ejus est, per istum explicare veritatem articuli, h.e. Deum non immutaturum legem, aut eam innovaturum esse, cùm videl. non addet ad eam, aut minuet ab ea, (hunc enim versum ad Israelitas dixit); sed est intentio Rab, ut credamus nunquam fore in hac lege additamentum aut diminutionem: atque hinc prodiisse nobis illud præceptum, quod mandat nobis, ne addamus aut minuamus.

Quotquot autem fundamenta vel articulos docet Rab, eos eduxit ex præceptis; etiamsi alia res sit articulus, videl. fides generalis, atque alia præceptum, nim. opus speciale. Vide verba ejus sub finem fundamenti 5, ubi hoc modo ait: *Atque hoc fundamentum discimus ex præcepto, de non colendis idolis*, &c. Sic quoque ex præcepto, quod mandavit nobis Deus in lege, videl. *Non addes ad eam, nec minues ab ea*, discimus articulum generalem; nim. in lege divina non futurum additamentum aut diminutionem respectu istius, quod de hoc præcepit Deus Israelitis istud tantùm, ut credant, non fore in ea additamentum aut defectum ex parte supremi creatoris; quia hoc docetur, cùm ait: *Non est in cœlis.*

Et certè hic versus, scil. *Non addes neque diminues ab ea*, complectitur omne additamentum præceptorum, ac eorundem diminutionem; sic etiam ajunt sap. l. m. tract. Siphri sect. Raah. *Unde est, quod non addimus ad Lulab & zizit? quia versus docet, Non addes ad eam.*

Et sanè difficultatem ex eo contra Rab adferunt, quod ajunt sapp. l. m. *Senatus docet exstirpare aliquid è lege, cùm dicatur: Et ne facias.* Nam hoc modo Salomon constituit Heterogenea & manuum lotiones. An existimabimus illos transgressos fuisse illud, *Non addes eam, nec minues?* Responsionem autem hujus jam ipsemet Rab exposuit in lib. Hammadah: *Invenimus autem duos versus contradicentes sibi invicem*, videl. *Non addes ad eam, nec diminues ab ea*; atque dicunt sap. cel. me. tract. Megilah fol. 3. *Non licet prophetæ aliquid de illo tempore immutare.*

 Secun-

Deut. 17.11. Secundus versus est: *Ne declines à verbo, quod indicaverint tibi, dextrorsum ac sinistrorsum*; ac dicunt ad hoc sapp. l. m. *Si dixerint tibi de dextro quod sit sinistrum, & de sinistro, quod sit dextrum.* Exposuit hoc (Rab) videl. *non addes ad eam, nec demes ab ea*, contra verba legis ac fidei traditionem; neque licet prophetæ innovare aliquid. Ac idem accipiendum de re, in qua juxta literalem sensum videtur esse pars idololatriæ; ac sic de reliquis præceptis: ut si dicat propheta, Deum sibi præcepisse, ut augeret vel diminueret, tum non oportet istum audire; quemadmodum manifestum est ex versu: *Atq; etiam in te semper credent.*

Cùm autem versum *Ne declines à verbo, quod annunciarint tibi*, sap. l. m. exponunt: *Etiamsi dixerint tibi de dextro, quod sit sinistrum*, tum loquuntur de eo, ubi non est pars idololatriæ; atque ut faciant propter necessitatem temporis, non respiciendo ad futura secula. Ex hac autem classe sunt decreta, constitutiones ac sepimenta, quæ fecit magnus Senatus atque sapientes seculi: quia ibi non est mutatio legis, neque additamentum aut diminutio; est enim ex ipsa legis atque traditionis substantia.

In hoc autem eluxit sapientia divina: quia fortassis non suffecisset ordo legis, ut æquales redderentur conditiones recipientium atque eorum defectus; atque idcirco concessit potestatem prophetis ac magno Senatui ordinandi constitutiones, ac definiendi sepimenta, atque faciendi sepem ad legem, ac stabiliendi eam juxta potentiam recipientium. Neque vocandum hoc erit eversio aut mutatio legis; nec erit in genere *Non addes, nec minues*: quia additamentum & diminutio est, cùm ait homo: *Ecce addo ad istud, quod lex dicit; quia est imperfecta, atque ego eam perfectam reddo. Vel demo ex ea, quia est in ea est aliquid superfluum & duplicatum*: Sed cùm facimus sepem ac constitutiones, istæ sunt ex substantia legis ejusque observationibus; ut cùm ajunt:

Vid. Lev. 18. 30. *Facite observationem ad meam observationem*; atq; idcirco non erit in classe *Non addes, neque diminues*.

Quod autem adducit sapiens ex Vaikra rabbah: *Omnia festa cessabunt præter festum Esteræ & dies expiationum*, non est cessatio hæc eversio ipsorum festorum; absit hoc: sed cessatio memoriæ istorum; quia omnia ista sunt recordatio exitûs ex Ægypto. Sensus autem istius dicti est: Israelitæ tempore liberationis suæ non applicabunt animum ad recordationem prodigiorum ac miraculorum, quæ pro illis patravit Deus ben. cùm educeret eos ex Ægypto, quia videndo eximia miracula, quæ coram illis Deus faciet diebus Messiæ, priora tradent oblivioni, neque in animum adscendent, prout Scriptura

etiam

etiam adfirmat: *Non dicent, vivit Dominus, qui extulit vos, atque eduxit.* &c. Atque idcirco ajunt: *Præter Purim seu Estheris festum, & dies expiationum:* quia sub die expiationum continentur principium anni ac decimus dies; quæ connexa sunt resipiscentiæ, condemnationi atque expiationi, atque propter seipsa intenduntur: & festum Purim est ex miraculis, quæ fuerunt facta in captivitate.

Atq; hac ratione dicunt sap. l. m. *Quare vocatur nomen ejus* חזיר *h. e. porcus? Quia Deus reducturus est (*להחזירו*) eum ad Israelem.* Iam exposuerunt in Ialmedenu: istud dictum esse de *qui appellatur חזיר, quia dicitur: *Edom. *Et suffodiat eam* חזיר h. e. *porcus silvestris.* Vel quod propter bella pro *Psal. 80. 14.* certo tempore eum licitum faciet Israelitis; quemadmodum iis reddidit licitum tempore subjectionis terræ (Canaan). Et quemadmodum ajunt: *Et domus refertæ fuerunt omni bono, etiam cervicibus porcorum;* & propterea de eo reducendo locuti sunt. Et cùm ajunt sapp. l. m. in Ialmedenu: *Dominus licita faciet prohibita, & contra.*

Quod autem præterea objicitur de nominibus mensium, quæ mutarunt diebus Ezræ; non est istud destructio neque immutatio. Quid enim prohibet, si nos cogamur alia usurpare nomina mensium, modò non recedamus à numero eorum? Cùm enim quis tantùm interpretatur atque declarat nomina, quæ in Scriptura occurrunt, is non evertit ea: quia nomina legis omni modo fixa permanent in suis locis.

Insuper adducit sapiens ille (autor Ikkarim) probationem ex Midrasch chasit, ad versum: *Osculetur me osculis oris sui,* ad declarandum, *Cant. 1. 2.* fieri posse, ut lex nostra sancta varietur; cùm dicant sapp. cel. m. *Ait R. Iehuda: Istâ horâ, qua audiverunt Israelitæ:* Ego sum Dominus Deus tuus: *&* Non habebis deos alienos, *infixa fuit cordibus eorum doctrina legis, & didicerunt, neque obliviscebantur; & accesserunt Mosen, eique dixerunt: Mose mag. n. Agas tu* פרוסבין *h. e. legatum inter nos, sic dicitur:* Loquere tu nobiscum, & audiemus; *ut iterum discamus, & obliviscamur dicti istius: Hic Moses caro ac sanguis transiit, etiam doctrina legis illius periit h. e. oblivioni tradita est. Reversi sunt, atq; accesserunt Mosen, atque dixerunt ei: Mose utinam (Deus) secundâ vice nobis revelaret:* Vtinam nos oscularetur *Cant. 1. 2.* osculis oris sui: *Respondit eis: Non jam, sed in futurò seculo, sicuti dictum est: Dabo legem meam in cordibus eorum.* Hactenus verba ejus. Miror au- *Ier. 31.* tem de hoc sapiente, quomodo adducat istam sententiam, ut ex ea probet atque demonstret, legem fore mutabilem: postulatum enim Israelitarum erat, ne oblivione sepeliretur lex in cordibus eorum, quam per manus Mosis acceperant; non erit alia lex: absit ac pax!

Ex

Ex responsione autem Mosis discimus, hoc idem etiam respondere versum, cùm ait: *Dabo legem meam in cordibus eorum*, q. d. Hujus meæ legis, quam nunc dedi, obliviscentur; sed diebus Messiæ redibit, ut maneat in cordibus eorum; non alia lex.

Possumus etiam alio modo procedere in solutione hujus dubii; videl. quod æternitatem legis oporteat intelligere de generalitate ejus, h.e. lege scriptâ cum expositione, prout eam Moses in Sinai accepit, ac omnibus istis, quæ fecerunt prophetæ atq; sapientes omnis seculi, sive pro certo tempore, sive per modū sepimenti, sive cum additamento & diminutione contra istud, quod perspicuè scriptum est in lege.

Idem quoque testantur de mutationibus futuris diebus Messiæ, in cessatione festorum, & reditu חזיר (h.e. porci) atque his similibus. Omnia ista sunt ex substantia legis, ac à Mose fuerunt dictata & præcepta in Sinai, ut præstarent suo tempore; sive esset præceptum de specialibus, sive etiam de generalibus: ac ipse, (super quem pax) docuit ea per traditionem oris ab ore. Quia autem ista sunt è substantia legis, hinc licitum fuit Elihu offerre in altari extra sanctuarium; ipsi enim hoc traditū erat, ut hoc modo faceret tempore necessitatis, veluti tunc erat.

Hac quoque ratione Salomo constituit Heterogenea ac manuum lotiones, faciens hoc secundum istud, quod intenditur in expositione legis. Atque propterea ajunt: *Quod senatus possit aliquid exstirpare è lege, cùm dicatur: Et ne facias*; Quia hoc etiam est ex substantia legis iis traditæ; atque ad hoc excitandum præcepit Deus: *Non recedes à verbo, quod indicarint tibi, dextrorsum & sinistrorsum*, ac inquiunt sapp. l. m. *Etiamsi dixerint tibi de dextro, quod sit sinistrum.* Non autem est scopus eorum, cùm ista afferunt, dicere, quod sapientum sit eradicare aliquid è lege, & contra eam aliquid statuere; quod indicat de dextro, quod sit sini-

Deut. 17, 11. strum, contrà quàm apud nos obtinet: Sed non ita est; quia istud, quod statuunt sapientes, est è substantia legis ejusque veritate, atque verè dextrum est in ejus expositione, neque est exstirpatio, vel sinistrum, vel variatio, aut immutatio; nisi in comparatione ad illud, quod nos opinamur de istis verbis legis, atque judicamus juxta hoc de literali ejus sensu: quia præter hoc omne extant ac præcepta sunt omnia ista alia in traditione, sive per præcepta specialia, sive etiam per virtutem præcepti generalis. Quicquid autem faciemus, aut agendū erit, istud omne fit ex substantia legis, atq; ad æternam ejus perennitatem.

En ex hoc toto manifestum est, legem divinam, quam possidemus, esse æternam, nec fieri posse, ut varietur aut immutetur. Atque hoc est, quod volui exponere.

NOTÆ

NOTÆ AD CAPUT XIII.

OMnibus examinandis non immorabimur, sed tantùm iis, quæ ipse Abravanel tanquam validissima producit, ad indefinitam atque æternam Mosaicæ legis durationem statuminandam; deinde etiam exceptiones præcipuas autoris ad quædam magistrorum dicta, hanc legis æternitatem enerventia, expendemus.

Argumentum unicum & palmarium ipsius autoris, hinc inde dispersum, ita in arctum cogere poterimus: *Mutatio legis, vel totius, vel alicujus partis, repugnat infinitæ sapientiæ legislatoris, omnia ob fixum & certum finem agentis.*

In hujus rationis allegatione semper præsupponitur vel reticetur unicum Κριτήριον, ita supplendum: *Variatio legis, quam absolutè æternam atque immutabilem esse voluit Deus, adversatur ejus sapientiæ*: hoc enim pacto non amplius subjecta erit ejusmodi legislatio voluntati divinæ mutandi legem, sed in necessariam transiit; atque fundamento irrevocabilis decreti subnixa erit. Eo sensu ultrò etiam largimur, neutiquam perfectissimæ Dei sapientiæ convenire ejusmodi statuti variationem; atque huc etiam respicere Malachiam (eo fine ab autore productum) judicamus, cùm facit Deum ita loquentem: * *Ego Dominus non mutor*; licet ibi propriè Deus videatur loqui de voluntatis ac beneplaciti sui mutatione in diligendis probis ac puniendis sceleratis, uti Raschi exponit. Itaque prius demonstrandum fuisset scriptori nostro, Deum huic necessitati se adstrinxisse, nunquam legem suam vel abrogandi, vel derogandi: sed in eo vel sedulitatem vel Scripturæ suffragium ipsi defuisse, legenti integrum caput evadet manifestum.

Locum Deut. 12. 32. satis Albo enervavit, & frustra laborat Abravanel vim hujus expositionis infringere quæsitâ suâ distinctiunculâ de *articulo* & *præcepto*, istis verbis comprehenso; mandatum, ait, quidem hoc speciale Israelitis fuisse datum, ne quid verbo addant, vel quicquam imminuant; sed iis quoque hunc subesse fidei articulum, nullam omnino legis fore mutationem, *etiam respectu Dei*. Primò, ipse hoc responso evertit axioma suum, sæpius in hoc libello iteratum, scilicet: *Speciale aliquod præceptum non posse fidei articulum constituere.* Deinde, quis non animadvertit, contortam planè ac violentam esse hanc interpretationem? *Non addes, nec minues*; h. e. non addetur, aut minuetur. Orationis restrictæ conditio neutiquam tam liberam admittit extensionem. Merum itaque εὕρημα est, cùm inde conatur extundere fidei normam.

Ad locum Deut 30. 12. responsum fuit ad cap. 9. not. 3. Iesôde ha-thorah; quibus addere possumus suffragium R. Iahacob Hacsæi in præfatione sua, præmissâ Seder Nesim, (Misnæ parti, de Mulieribus agenti, quam ex Arabico sermone in Hebræum transtulit,) ubi vers. 11, 12, & 13 exponit, atque verba vers. 12, *Non est in cœlis*, vult continere proverbialem loquendi modum, ad indicandum, non arduo, difficili aut impossibili labore opus esse ad legis tum intelligentiam, tum observationem; sicuti, inquit, in scientiis humanis usu venit, ubi multis thesibus, expositionibus, comparationibus atque ambagibus ingenium defatigatur: Sed cuncta hîc plana, clara intellectu, & facilia præstitu esse. Videatur ipse dicto loco, ubi fusiùs hæc diducit.

Cùm verò autor noster nulla, præter hæc duo, adferat testimonia pro legis suæ æternitate, nos etiam reliqua, ab aliis adferri solita, non ventilabimus. * Mal. 3. 6.

Sed ut paulò pressius agamus, nihil vetare dicimus, quò minus Deus totam etiam legem (imprimis cùm pro certo tempore voluerit eam latam; ut mox de Mosaica videbimus lege) pro beneplacito immutare possit. Nam actus iste legislationis, utpote à libera ejus voluntate procedens, nihil derogat sapientissimæ ejus providentiæ, postmodum effectui dandæ; sed mutatis rebus, hanc ita immutat, ut istum attemperet earum rationi, prout ipse Albo legibus Adamo, Noacho, &c. datis illustrat. Ejusmodi itaque variatio actionum nullam arguit voluntatis divinæ vel inconstantiam vel levitatem, aut naturæ aliquam imperfectionem. Constantis est persistere in animi proposito, nisi quid inter-

intervenerit, cujus ratio non immeritò haberi possit, quodve in aliam sententiam flectere voluntatem jure queat. Itaque cùm mutat aliqua ratione sententiam, non mutat tamen eatenus, quatenus eam voluit esse mutabilem. Atque idem in legislatione novæ legis usu venisse, non tantùm prophetarum suggestu significavit, sed & propriis testatum fecit vel mandatis vel indultis. Unum alterumve ex rituum & judiciorum (de moribus enim nullam iis movemus litem) cumulo prodeat indicium.

Sollicitè interdictum erat Exod. 29. 33. Levit. 24. 9. Lev. 8. 31. & Num. 18. 9. ne quisquam vesceretur panibus propositionis, nisi qui ex tribu Levi esset, aut sacerdotali fungeretur munere, & nihilominus
1 Sam. 21.6. Davidi permissum fuit eos comedere; neque constat à Deo vel à propheta factum hoc reprehensum fuisse.

Novi quidem eos hîc ad fictiones confugere; sed eas nullius ponderis esse illico, vel strictim examinanti, manifestum fiet. Inter istas etiam jure recensetur, cùm volunt, facti hujus pœnas dedisse Sacerdotes, à Saule in excidio Nobi trucidatos, atque hac ratione neglectum divini præcepti justo Dei judicio in iis vindicatum fuisse. At verò hoc est culpam Davidis (si ita appellanda sit) in Sacerdotes innoxios transferre; non hórum, sed illius fuit hæc petitio.

Deinde etiam posito Achimelechum saltem officii sui memorem non fuisse, quid hoc tum ad reliquos Sacerdotes? quibus vel insciis vel non præsentibus panes hos Davidi tradidit. Iniquum est culpæ unius hominis innoxios omnes implicari. Sed & nullum hîc Achimelechi crimen intervenisse satis propria Davidis indicat confessio, dicentis Eleathari: *Ego in*
1 Sam. 22.22. *causa fui in omnem animam familiæ patris tui*; ubi omnem excidii hujus culpam sibi adscribit.

Nec quicquam causæ ipsorum proderit commentum de panibus תודה *confessionis vel eucharisticis*, de quibus agi volunt, Levit. 7.13. quorum esum extraneo etiam permissum volunt, siquidem inter קלים קדשים sancta leviora reputantur. Sed ne jam examinem discrimen de קדשי קדשים *sanctis sanctorum*, & קדשים קלי, *levioribus*, quod licet admitti possit, tamen nihil cogit, ut, hi panes inter leviora sancta recenseantur, cùm in loco Num. 18.9. omnis Korban vocetur קדשי קדשים *Sanctum sanctorum*, cui etiam in Siphre annumerant panes facierum. Et unde quæso norunt, hosce panes fuisse *Eucharisticos*, non verò propositionis? contra potius vers. 7. disertè vocatur panis facierum. Imo quis liquidò monstrabit, ejusmodi eucharisticos panes unquam fuisse? Constat quidem, in sacrificio eucharistico panem fermentatum cum collyridis fuisse adhibitum; sed tum non nisi respectu potioris partis vocabitur eucharisticus panis. Et dato etiam, in Samuelis loco sermonem esse de panibus eucharisticis, nihilominus Davidi illicitum fuisset iis vesci, ex vi legis Levit. 7.14. ubi manifestò jubetur, ut panis iste Sacerdotis sit. Quod verò alii tradunt, eos, cessante thuris suffito, (de quo Levit. 24. 6.) communis usûs esusq; factos fuisse, atque מעילה vel consecrationem tum desiisse, & Davidem iis vesci potuisse, cùm post factam suffumigationem postulasset; eadem facilitate rejicitur, quâ adseritur; nec fidem meretur, nisi assertionis suæ proferant documentum. Tantùm verò abest ut hoc faciant, ut sole clarius contrarium, Levit. 24.9. doceatur Ex quibus omnibus manifestum fit, nil nisi merum Κενόφυγίον esse, dum conantur ope hujus distinctiunculæ elabi. Hisce etiam addi potest de Sabbathi violatione in expugnatione Hierochuntina, prout communis fert magistrorum sententia. Vid. R. Chajiam in Iosuam cap. 1. fol. 48. Idem usu venisse ajunt in noviluniorum nunciatione, si legati longiùs urbe abessent, licebat iter ingredi, quò Curiæ indicium fieret. Vid. Rosch a-sana cap. 2, 3, 4, 5, & 9. Sic quoque ubicunque vitæ periculum evitari potest neglectu Sabbathi, permissum est ejus observationem seponere; uti ex Ioma cap. 8, 9, 6. aliisque infinitis constat locis.

Hac adstructâ ceremonialis statuti violatione, de judiciorum trangressione, expendendum venit factum ab eodem Davide profectum 2 Sam. 21.9. ubi Gibeonitis concessit, ut septem viri septem mensibus suspensi manerent, sive à 16 Nisan usque ad 17 Marchesvan, contra disertam legem Deut. 21. 23. Hic ex ipsorum confessione

legis

legis violatio fuit: & tanquam confessum à R. Iesaia & Raschi admittitur, quorum ille ad locum Deut. 31. respondet hoc factum fuisse על פי הריבור ex mandato oraculi: Ille, consultum fuisse ut יתעקר אות מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא *eradicaretur litera ex lege, nomenque Dei publicè sanctificaretur.* Cùm itaque ipsi agnoscant divino vel jussu vel permissu legem hanc judiciariam pro tempore derogatam fuisse, nostram magnoperè firmant sententiam, videl. Deum hoc similibusque jussis testatum fecisse, legem hanc se non perpetuam esse voluisse, sed pro beneplacito suo posse ac velle derogare, mutare atque abrogare. Atque hoc nobis jam sufficit ad infringendam legis tum ceremonialis, tum judiciariæ absolutam & nunquam finiendam æternitatem.

Antequam excutiamus responsiones autoris ad magistrorum dicta, non abs re erit his subjungere eorundem confessa, quorum autor noster non meminit, de legis hujus, primò totius, deinde partium, abrogatione. Sic de nova lege per Messiam ferendâ ajunt in Ialkuth ad Esai. 2. 7. וה"קבה יושב ודורש תורה חדשה שעתיד ליתן על יד משיח: *Sanct. Bened. considet atque expendit novam legem, quam daturus est per manum Messiæ.* Idem ad Psal. 2. 7. ubi de Messia etiam sermo: עתיד אומר הק"בה עלי לכרות לו ברית חדשה: *Dicturus est Deus adscende ut novum fœdus cum eo percutiam.* Quibus indicant, aliud fœdus aliamque legem Deum laturum tempore Messiæ: Solent isti in voce חדש ludere, quasi non denotetur eâ innovatio, sed renovatio atque confirmatio, uti R. D. Kimchi ad locum Ier. 31. 31 inquit, ut non חדוש seu *innovatio*, sed קיום *confirmatio* intelligatur: sed præterquam quod plane insolens est hujus vocis expositio, etiam verbis prophetæ repugnat; distinguit enim hoc fœdus ab isto, quod Deus pepigerat cum Israelitis, ex Ægypto eductis, uti vers. 32. liquidò indicat; ne alia proferam Ebræorum interpretamentum evertentia: non enim jam nobis animus est hunc locum pluribus excutere.

Quod ad specialium præceptorum attinet abrogationem, de sacrificiis ipsi magistri statuunt, ea penitùs abolenda esse, excepto eucharistico, tempore Messiæ; in hunc sensum ajunt in Schebahot cap. 2. & Ialcuth. ad fin. Ezræ. כל הקרבנות בטלות לעתיד לבא התורה אינה בטלה שנ אשלם תורות לך: *Omnes oblationes cessabunt in futuro seculo; confessio verò, aut gratiarum actio* (vel eucharisticum sacrificium) *non cessabit.* Quid manifestis hisce opponi possit verbis non video, nisi quod generalis non sit magistrorum hilcha: at nobis jam demonstrasse sufficit, non defuisse etiam inter antiquiores ipsorum doctores, qui legis, saltem ex parte, derogationem agnoverint; nec ita æternitatem ejus cum hodiernis urserint.

Huic alia possunt adjungi, quæ ab autore nostro proferuntur, simulque eadem conatur diluere, quàm solidè, jam lubet expendere. Inter ista gregem ducit hoc ex Vaicra Rabah כול המועדים בטלים חוץ פורים ויום הכפורים *Omnia festa cessabunt, præter festum purim & diem expiationum.* Exceptio ad hoc dictum nimis frigida ac diluta est, quàm ut valeat offuscare ejus manifestam veritatem. Et revera nihil adfert, cùm inquit, istam cessationem non fore ipsorum festorum abolitionem, sed tantùm recordationis aut memoriæ illorum desitionem. At verò quid est aliud festum, quàm solemnis celebratio memoriæ de re aliqua grata vel tristi? Cessante itaque memoriâ rei, cujus gratiâ festus dies institutus est, etiam festum abolitum esse meritò censetur: cùm præcipua atque essentialis quasi pars festi sit ipsa recordatio; prout ipsi quoque inter requisita ritè celebrandi festum primo loco ponunt recordationem, narrationem atque recensionem factorum, miraculorum atque rerum, ob quas fuerunt ordinata. Vid. Maim, Chamatz ve-mazach cap. 7. p. 1, 2. Et rectè: nam ita indivulsè hæc se comitantur, ut unum absque altero aut esse vel subsistere nequeat. Oblivio itaque miraculorum, istis diebus editorum, fatis arguit, etiam festorum nullam habitum iri rationem.

Et cur potius festum Estheræ atque Cipurim vigebit, quàm alia? in iis non minus occurrunt miracula, ipso Abravanele fatente, quam in aliis. Neque enim hæc fuerunt illustriora quàm in deserto aut Ægypto facta visaque; imo minus augusta, ut potius inde colligendum esset

Hh 2 hæc

hæc oblivione sepultum iri, atque penitus offuscatum iri splendore miraculorum, diebus Messiæ edendorum. Et si memoria tristitiæ atque miseriæ delenda est ex animis Iudæorum, cur non etiam calamitatis atque afflictionis, ab Hamano perpessæ? Forsan dicet cum autore Thiphereth Israel cap.53. ideo non abolitum iri utriusque festi celebritatem, quia הם לפי כדר עולם התחיה *sicut* (ut loquitur) *propter ordinem mundi resurrectionis*, ejusque veluti typum gerunt: Uti enim resuscitatio homines in vitam revocabit, sic & in festo expiatorio peccator, antea factus quasi piacularis hostia & mortis mancipium, vitæ restituitur. Sic quoque in festo Purim, priùs nil nisi patibulum & gladium exspectantes, præter & contra omnem opinionem libertate ac vitâ donantur. Sed cur idem non obtinebit in Ægyptiaca liberatione? Sanè hîc multò illustrius argumentum se offert receptæ vitæ, quàm in utroque istorum. Durissima enim & diuturna servitus non tam vita quàm mors appellanda est, imo deterior ipsâ morte censeri debet. Tum etiam revera ex ipsa morte non semel (ut factum in Hamanis excidio) sed sæpius erepti fuerunt; uti ab exercitu Pharaonis, inhærente ipsorum tergis, ab Amalekitis, aliisque gentibus. At verò autor noster cum magistris suis vult, exitum Ægyptiacum non commemoratum iri Messiæ tempore, ne scil. miseriæ atque afflictionis istius recordatio obnubilet solidam lætitiam istius sæculi. Quis verò (ut eâdem operâ hoc dictum expendatur) hîc non videt manifestam præcepti abrogationem? Verba jubentis (ipsorum
Deut.16.3. judicio) sunt: * *Ut recorderis, vel commemores, diem exitûs tui ex Ægypto omnibus diebus vitæ tuæ*. Insulsè autem hæc: *Omnibus diebus vitæ tuæ*, extendunt non nisi usque ad tempus Messiæ. Ineptior verò ratio hujus silentii (à R. Bitzleel in Tipheret Israel producta cap.25.) est: quia non opus erit multiplicatione beneficiorum, aut recensione felicitatis alterius tempore Messiæ. Hac ratione omnia miracula & beneficia, Israelitico populo præstita, æternæ oblivioni dabuntur Messiæ diebus. Adde, hac recensione aut recordatione sublatâ, etiam simul tolli præcepta huic annexa, uti de mactatione agni Paschalis, de fermenti expurgatione atque azymi esu: Hæc enim omnia cum recordatione connectuntur, ita ut hæc plenè ac ritè fieri nequeat, uno eorum ablato. Sed ut à diverticulo in viam revertamur: Festum Estheræ cùm non nitatur aliquo instituto divino, sed humano, cur hoc æternitatis privilegio præ aliis gaudebit? Certè ne gry quidem occurrit celebritatis hujus divinitùs institutæ in historia Estheris. Autor enim hujus & primus institutor traditur fuisse Mardochæus. Vid. Esth. 9.2. Imo tantùm est ex ipsorum sententia institutum Scribarum, vid. Maimon Megilah cap.1.par.1. Et hoc pacto plus autoritatis meretur humanum inventum quàm Dei jussum. Tum, quid opus erit festo Cippurim, jejuniis, atque mœroris signis, ubi cuncta gaudiis & jubilatione resonabunt? Denique, quorsum peccatorum expiatio, divinæ iræ placatio, cùm jam Deus se amicissimum Iudaicæ genti exhibebit; ubi nihil impuri in Israele amplius habitabit? Deus insculpet legem suam ipsorum cordibus. Quorsum tunc anniversaria expiatio? Quæ cuncta satis arguunt, quàm futilis atque quæsita sit hæc autoris nostri responsio, utpote nulla vel rationis specie suffulta.

Idem quoque judicandum est de responso ad veterum dictum, quod videl. Deus porcinæ carnis esum sit Iudæis concessurus tempore Messiæ: Nàm licet pro exiguo temporis spatio, ut ipse vult, ejus permittendus sit esus, tamen inde planè evincitur, præcepta de ciborum delectu non æterni usûs esse; uti & ex eo, cùm addit, suillam carnem Israelitis indultam fuisse in subjugatione terræ Canaan; quanquam hoc tantùm ex lacunis traditionum haustum videri debeat.

Ad locum ex Siphre depromptum בית דין מתנין לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה: *Domus judicii docet exstirpare aliquid è lege, cùm respondeatur: Et ne facias*, revera nihil adfert, sed tantùm ad familiare ipsi confugit responsum; ejusmodi potestatem Senatûs non obstare legis integritati, nec quicquam decedere ejus durationi, cùm istud etiam exercetur. At contra se rem habere, inde evincitur; quod hac ratione Curia Iudaica sibi indulgeat facultatem derogandi & abrogandi legem, si non totam, saltem ex parte; inprimis ubi agitur

tur de interdictis & præceptis, quæ omnia (etiam ex ipsorum confessione) ad essentialem legis faciunt integritatem: ut eorum uno vel ablato vel cessante, statim laboret intemerata legis observatio. Iam verò Sanhedrin etiam præcepta derogare, abrogare, constringere & laxare posse, vel hoc unum abundè testatur, obvium in ipsorum scriptis: * יש רשות לבית דין לאסור דבר המותר שהוי בדי לעשות סייג לתורה אסורוהו שלא יהא איסורו מן התורה: *Domus judicii habet potestatem illicitam faciendi rem licitam; ut enim faciat sepimentum ad legem, illicitum faciunt, quod non fuisset vetitum ex lege.* Sic & R. Meir in Avodat Kodesch, part. 3. cap. 34, ad locum: **Observate observationem meam, Et tradiderunt f. m. Sapp. in expositione hujus: Facite observationem ad observationem meam;* נראה שנתן להם רשות על זה לחרש גזרות אחרות וולת מה שגזר עלינו הגזר האמיתי: *Vnde apparet dedisse* (Deum) *ipsis*, scil. Sap. *facultatem condendi alia decreta, præterquam istud, quod constituit nobis verus judex.* At verò quis non palpat, quam imbecilli fulcro tota hujus Curiæ nitatur autoritas? Vnde quæso vel levissimè deprehenditur, verba hæc tantùm Senatui Iudaico esse dicta, non verò cunctis Israelitis? Si interdicta videantur de incestu, adulterio, vagaque libidine, isto pertractata capite, nihil insulsius erit, quàm ad Israeliticam Curiam hæc restringere. Tum quo pacto extundetur ex his verbis שמרתם כשמרתי *Observate observationem meam*, עשו שמרתה למשמרתי *Facite observationem ad meam observationem*? ac si hic plena facultas concedatur Senatui, præcepta divina mutandi, augendi, derogandi vel abrogandi. Hoc pacto licebit idem commentum sequi in eadem phrasi, ut Levit. 8. 35. *Observate observationem Domini*, ubi sicut agitur de custodia templi, à Levitis peragendâ, sic & illic de observatione castæ pudicæque vitæ. Vnde manifestò liquet, quàm rata sit hæc Senatûs potestas habenda, quæ adeo peregrinis & absonis suffulta est interpretamentis.

Secunda ejus exceptio nihil in recessu habet, cùm ait, legis perpetuam durationem intelligendam esse in genere de utraque lege, scriptâ & non scriptâ, junctim sumptâ, atque de omnibus augmentis, detractionibus & glossematis, supra vel contra quàm in lege extat. Quot verba, tot ferme absurda hic profert, & ubique impingit in crassum paralogismum. Vnde enim constat, hanc perpetuitatem legi orali tribui? Num ex lege scripta? At nihil certius, quàm altum ubique ea de re esse silentium; nec aliter fieri potest, cùm nihil de hac Moses in Sinai somniaverit, nec Israelitæ tam nugax ab eo hauserint figmentum; ut passim ex cultu eorum * *Moses Kotzi ad præcept. affirm. 364.*
observare licet: Quorsum enim Thummim & Vrim, cui usui repetita essent oracula, si jam omnes casus definitos, enumeratos atque decisos, Moses ex ipsius Dei percepisset institutione? Deinde, unde innotuit ipsis, omnes expositiones, interpretamenta atque annotationes doctorum in legem scriptam, Mosi fuisse in Sinai propositas atque expositas? Ad has angustias redacti, perpetuò ad Thalmudicum confugiunt subsidium: misera sanè responsandi est ratio, ubi circulatorum more ad priores recurrendum est ineptias. * *Levit. 18. 30.*

Forsitan dicent, insulsum esse de fidei principiis urgere velle probationem; sed traditionis authoritatem per ipsam probari Kabalam. Sed & de hoc maximè quæritur: Nam hoc principium vel judicant disjunctum esse à lege scripta; vel unum cum ea facere. Si istud, tum duo statuent principia; quod nec ipsi admittunt, cùm utramque legem simul acceptam, unicum fidei faciant principium. Si hoc, quomodo unum idemque principium sibi ipsi contrarium esse potest? cùm enim duæ sunt repugnantes sententiæ de præcepti sensu, una earum vera, altera falsa sit oportet, & nihilominus falsa etiam nixa erit verbis legis, sicuti Hillelis & Sammai rixas & altercationes (uti cap. 9. Iesod. hathora indicavimus) ajunt divino suffultas fuisse verbo. Imo, qui fit, ut quandoque etiam statuta occurrant ipsis præceptis opposita? veluti hoc, *Cælebs, si rem habeat cum soluto, non fit meretrix*; aliaque? Omnium maximè verò hanc Abravanelis explicationem enervat istud, cùm ait, sub hac legis æternitate comprehendi etiam additamenta & diminutiones על מה שכתוב בביאור בתורה *Supra, præter, vel contra id*, (sed mitiori accipiatur sensu) *quod in lege manifestò scriptum est.* Hoc enim ipse agnoscit, legem scriptam nec esse perfectam, nec perpetuò observatam. *Primu*, cùm additio-

nibus auctam fatetur; & de imperfectione ipsi lubentes fatentur, licet contra ex-
Ps.119. clamet Psalmista: *Lex Domini perfecta*, תמימה. *Posterius*, cùm imminutam dicit in eo, quod perspicuè in ea consignatum erat. Jam si legis inviolata perpetuitas etiam in detractione partis alicujus sita est, cur non & hodiè licebit sapienti idem pro temporis opportunitate imitari? Nam si hoc non obest ejus æternitati, sed potius arguit legis perpetuam observationem, non culpa sed laude dignum esset, pro circumstantiarum commoditate præcepta restringere & derogare. Et quid tandem inde aliud exspectandum esset quam legis universæ πανολεθρία? Si enim in uno hoc valebit præcepto, cur non & in altero? Potestas hæc ad omnia se indiscriminatim extendet, aut numerus certorum assignandus est præceptorum. Sed, inquiet, jam in Kabala definitum est, quomodo, quando, aut in quibus casibus id fieri oporteat. Contra dicam, casus sunt fere infiniti, nec certo numero circumscribi possunt.

Tandem omnibus frustra conquisitis, in eo proram & puppim solutionis ponit, quod additiones, diminutiones, &c. etiam ex ipsa legis desumptæ sint substantia: At nihil stolidius hoc effato fingi potest; Nam (ut jam non examinem additamenta) Si legem *scriptam* hic intelligit, ubi vel mica hujus indulti; ut postulante rei aut temporis necessitate sapiens præceptum mutilet, vel deroget? Neque enim hoc indicat locus Deut. 17. 2, ab ipso productus, nam ibi non est sermo de expositionibus, assumentis & imminutionibus doctorum præter & contra legem factis, sed de sententia, ex ipso libro legis petitâ, uti proximè antecedentia apertè evincunt: *Ex præscripto legis, quam docuerint te.* Si verò *non scriptam*, jam εἰς ἄλλο γένος transilit noster; non de imminutione legis Scriptæ quæritur, an desumpta sit ex ejusdem substantia; contra verò autor noster hoc refert ad traditiones: atque ultro etiam agnoscimus omnes doctorum imminutiones ex hac cænosa exhaustas esse lacuna; & de eo nulla ipsi lis movetur; sed tantùm de priore. Etiam ipsi largimur, de legis scriptæ desumptas esse substantia; nam istud propriè est diminuere, cùm mutilatur, ac truncatur integrum; & istud revera etiam de corpore legis hi arrogantes & superciliosi machinantur magistri. Nec quicquam ponderis apud cordatiores obtinet, quod oralis traditio istam potestatem deferat magistris: Prius demonstrandum fuisset, jure & rectè hoc fieri; sed istud neque in hoc neque in futuro suo præstabunt sæculo.

CAPUT XIV.

De solutione dubii quinti.

AD dubium V. Quomodo numeret Rab adventum Messiæ articulum? cùm, etiamsi sit vera fides, non tamen sit fundamentum, ut cum istius eversione corruat lex. Respondeo ac dico, Rab visum fuisse adventum Messiæ constituere articulum, própter rationes.

Prima est: quia adventus Messiæ est quædam species retributionis per præmium ac pœnam; quemadmodum extat in propositione 5. Cùm autem præmium & pœna sint propriè articulus, non absurdum erit, si hoc etiam modo adventus Messiæ fuerit articulus.

Secunda ratio: quia plurimi prophetarum, ac qui loquuti sunt per Spiritum S. multas effuderunt querelas super istud, quod justo malum, impio autem bonum obveniat; adeo ut multi sapientes propter istorum considerationem sustulerint providentiam divinam: at-

que

que propterea postquam Rab articulis inseruisset Præscientiam, Providentiam divinam, Præmium ac pœnam, ob eandem etiam rationem congruè constituit duos postremos articulos de Adventu Messiæ, atque Resurrectione mortuorum; ut hoc modo ab iis removeret omne dubium ac hæsitationem, quæ se insinuat animo hominis, de providentia atque judicio divino; prout etiam in 5 propos. commemoravi. Et propter hanc considerationem æquum fuit, ut constitueretur hæc fides articulus.

Rat. 3 est: Quia adventus Messiæ expositus est in lege, prophetis & hagiographis; Dominus enim noster Moses & omnes prophetæ, qui eum sunt consecuti, de illo testantur; & qui hoc modo locuti sunt per Spiritum S. omnes illi conveniunt, prænunciant atque loquuntur de adventu regis Messiæ: Sicuti etiam idem probavi perfectâ atque perspicuâ demonstratione in tract. Schamiah Ieschuha, quem de adventu Messiæ concinnavi. Quapropter, qui negat ejus adventum, certè is negat ipsam legem, prophetas ac hagiographos; quia isti omnes de eo testati sunt. Et propter hanc probationem oportet hanc fidem numerare inter articulos legis.

Quod verò Rabbi Hillel asserit in cap. Chelek, fol. 98. *Non habent Israelitæ Messiam, quia eo jam potiti sunt temporibus Hezekiæ*, jam de eo scripsi in lib. commemorato, non esse intentionem ejus negare adventum Messiæ (absit.) Neque etiam esse Messiam in Israele ex necessitate versuum: cùm omnia ista, quæ apud Esaiam dicuntur de Messia, exponenda sint de Ezechia, rege Iehudæ: Et quod, si ita se res habeat, Hillel non crediderit adventum liberationis propter Scripturas, sed propter traditionem; quia omne istud est alienum juxta literalem sententiæ sensum. Sed revera est intentio ejus, duos esse terminos adventûs Messiæ: Primum tempus est * possibilitas vel contingentia adventûs ejus, videl. cùm meriti fuerint Israelitæ, ac fecerint pœnitentiam coram Deo: quia tunc valdè maturabit opus suum, atque antevertet adventum suum. Secundus terminus est, † necessitas adventûs ejus tempore isto noto apud Deum, etiamsi Israelitæ non fuerint purgati, aut egerint pœnitentiam: quia finem determinatum ac notum apud Deum non transgredietur, ne in eo veniat. Atque hoc est, quod de eo prædixit Daniel sub finem libri sui: istud autem de duobus illis terminis exposuêre sapp. l. m. in Chelek pa. 98. *Ego Dominus suo tempore festinabo, si non promeriti fuerint: suo tempore, si commeriti fuerint festinabo*, q. d. etiamsi non fecerint conversionem, neque fuerit in iis puritas, tamen erit tempus determinatum, cùm *accedet certis-*

* לאפשרות

† בעתה

Esa. 60. 22.

Habac.2.3. *certissimò, qui venturus est, neque tardabit:* Sed ubi mundi erunt redditi, ac egerint pœnitentiam, tum festinabit antevertere tempus istud adventûs Messiæ. Ad hoc etiam attendunt, cùm dicunt: *Non veniet filius David nisi ad generationem, cujus omnes vel sunt puri, vel impuri.*

Est autem sententia Rabbi Hillelis: *Non est Israelitis Messias:* q.d. nōn veniet Messias propter eos, h.e. propter meritum eorum ex conversione, sed tempore possibili. Atque hoc est, quod jam compotiti sint eo temporibus Hezekiæ. Commemorat autem dies Hezekiæ idcirco, quia Deus ben. anticipavit præstare Hezekiæ eximium miraculum & multam clementiam; eò quod percusserat regem Assyriorum plagâ centum & octoginta quinque millium virorum unâ nocte; cui similis non fuerat dies vindictæ Domini de inimicis suis, etiamsi seculum ejus ad hoc non esset conveniens; veluti cùm ait
2 Reg. 9. scriptura: *Constitui hanc civitatem servare propter me ac servum meum David;* non autem dicit, propter familiam Hezekiæ. Atque hinc ait, istud miraculum impedivisse adventum Messiæ ad Israelitas; quia merita eorum sunt diminuta per istius miraculi atq; eximiæ benignitatis præstationem, quam erga illos exercuit: est enim è genere miraculi, quod conveniret illis præstare diebus Messiæ; sicuti etiam dicunt sap. l.m. in cap. Chelek. pa.94. *Quæsivit Deus ben. ex Hezekia facere Messiam, & Sannecheribo Gog ac Magog, q.d. Deus pugnabat in prælus ejus, & ille in quiete; quemadmodum futurum est, ut fiat à rege Messia in bello Gog*
Zechar.14.12. *& Magog, sicuti de eo dicitur.* Tabefaciet carnem cujusque, ipso stante super pedes suos, & oculi cujusque tabefient in foraminibus suis, &c. Et locuta est ex lege justitiam coram Deo, Domino mundi. *Sed Davidem, qui tot concinnavit tibi cantica ac laudes, cur non fecisti Messiam? pugnando scil. in præliis ejus miraculoso ac prodigioso modo, sicuti futurum est, ut*
Esa.11. *fiat à rege Messia; de quo dicitur:* Est in quiete gloria ejus, *h.e. gloriam sibi comparabit, cùm aget in quiete, & voluisti istud præstare Ezechiæ?* Dici-
Esa.24.17. tur autem ibi: *Secretum est mihi, secretum est mihi,* quasi dicas, adventum Messiæ apud se reconditum, atque in ejus thesauris obsignatum esse.

Hinc manifestum est, existimasse R. Hillel, Deum, patrando hoc miraculum in gratiam Ezechiæ, nocuisse semini ejus, diminuendo merita ejus, ut hoc modo longiùs produceretur captivitas; & quod non venturus esset tempore possibili vel contingente, sed cùm accessisset tempus necessarium. Atq; juxta hoc ait: *Non est Israelitis Messias,* q.d. non venturus est propter eos Messias tempore contingentiæ, sed tempore necessitatis, cùm advenerit tempus definitum ac ordinatū à Deo.

Atque

Atque hunc esse verum sensum, quem hîc exposui, inde planum redditur: quod sæpissime dicitur in cap. Chelek: *Non veniet filius David*, &c. *Seculum, cùm filius Davidis veniet*: istis enim formulis perpetuò loquuntur. Nec R. Hillel ait: *Filius Davidis non est venturus, quia eum jam nacti sunt tempore Hezekiæ*; non enim erat intentio ejus negare adventum; (absit & melius ominare) sed dicit: *Non est Israelitis Messias*; hoc est, non veniet Messias propter meritum & conversionem eorum, sed tempore finis determinati ac ordinati apud Deum. Respondit autem ad illud R. Ioseph, *Condonet Dominus hoc R. Hillel*: iniquum enim videbatur R. Iosepho, quod negat Hillel adventum Messiæ de tempore possibili; quia Israelitæ non cogitabunt de pœnitentia, sed pergent peccare, dicendo: *Periit spes nostra, & licet multiplicemus precationem, non tamen exaudiet nos*; atque idcirco cum dolore remissionem pro eo postulavit à Domino.

Et sanè ratio R. Iosephi, quâ ait, Ezechiam fuisse sub templo primo, Zachariam verò vaticinatum esse stante templo secundo, cùm dicit: *Exulta valde filia Zion*, &c. *Ecce rex tuus venit ad te*, non videtur esse adversus R. Hillelem, sed veritatis demonstratio, cùm inquit; Zachariam prophetasse sub templo secundo de adventu Messiæ: veluti cùm ait: *Ecce rex tuus venit ad te, &c.* Et postea statim dicit: *Revertimini captivi ad munitionem vincti sperantes.* Docet autem, isto significari, eos reversuros esse cum pœnitentia, ut veniat ad eos salus divina maturius, at nihil hîc est contra verba R. Hillelis, negantis adventum de tempore possibili. Et sanè cùm dicitur: *Rex tuus venit ad te*; indicat Messiam venturum esse ad Israelitas propter eorum puritatem ac resipiscentiam. Atque, si ita se res habet, evertitur isthoc dictum R. Hillelis: *Non est in Israele Messias.*

Zach. 9. 9.

Zach. 9. 12.

Expositum hoc pacto est, fidem de adventu Messiæ esse articulum atque eximium fundamentum in lege nostra.

NOTÆ AD CAPUT XIV.

Nihil fere aliud hoc capite agit autor noster, quàm ut excuset, emolliat aut distinctiunculâ mitiget Hillelis dictum, quod legitur in Sanhedrin cap. Chelek p. 98. אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו *Non est Israelitis Messias, quia jam eo compotiti sunt tempore Ezechiæ.* Variæ hujus dicti circumferuntur expositiones & conciliationes, inter recentiores. R. Iuda Bitzleel hanc ait Hillelis fuisse mentem: Deum בעצם *per seipsum*, sine opera aut interventu Messiæ liberaturum Israelitas. Autor verò noster, (uti hîc & cap. 3. sparsim inculcat) Messiam non venturum propter merita aut resipiscentiam, seu tempore (אפשרות) *conditionato, contingenti*, sed בוגבל *definito & determinato* apud Deum; ac si negasset Hillel adventum Messiæ promissum esse sub conditione resipiscentiæ. Sed

 multa

multa possunt affingi autori pro cujus libet ingenio & sententia; verba ipsa si quis urgeat, nihil aliud inde apparet, quàm ipsum dubitasse, aut desperasse penitus de Messiæ adventu; & hoc videtur etiam sollicita ista R. Iosephi significare deprecatio, culpæ veniam pro ipso efflagitantis: Nos verò non censemus magnopere de ejus sensu laborandum esse, nec ejus judicio in hac causa stamus; tantùm jam præcipuè expendenda venit distinctio adventûs Messiæ sub conditione, vel definito & necessario tempore futuri, illam autor noster ut veram admittere videtur: jam si evincatur, nihil de conditionato (absolutum enim agnoscimus tantùm) adventûs tempore in sacra occurrere pagina: neque in eo Iudæorum magistros conspirare, simul quoque conciliatio hæc evanescet, atque constabit, R. Hillelem, etiam definitum & necessarium adventûs Messiæ tempus in dubium vocasse. Non proferam nunc angeli responsum de 72 hebdomadibus ex Dan. 9. 24. sed ex confessis eorũ, & signis, adventui Messiæ connexis; prout ea describuntur Ier. 31. 32. (ubi de Messiæ temporibus agi ipsi urgent) ostendam, neutiquam ea resipiscentiæ aut morum in melius mutationem designare, sed contra potius corruptissimum sæculum. Nam in loco jam dicto Deus promittit se novum fœdus erecturum cum populo Iudaico, eò quod in fœdere ejus non perstitissent, sed istud fecissent irritum. Quorsum diceret Deus, se quasi motum violatione fœderis, ut istud vel mutaret, vel renovaret (accommodamus jam verba nostra ipsorum sensibus) aut ipsis denuò revocaret in memoriam, si præviâ resipiscentiâ istud observatum fuisset? aut observatum iri ante Messiæ missionem ipse Deus præscivisset? Ratio hæc non modo superflua, sed & planè impertinens fuisset: solida verò, si legirupes & rebelles Iudæi permansisse statuantur. Vt verò dicatur, novam legis suggestionem non arcere præcedaneam resipiscentiam, istud minimè in sapientem cadit legislatorem. Cui enim usui inserviret ista fœderis renovatio aut suggestio? Nam jam ante ritè atque debitè per seriam, diuturnam atque non interruptã pœnitentiam satisfactum erat fœderis istius conditionibus. Sed aliter sese rem habere manifestó indicat locus Ezech. 11. 18, 19, 20. (hunc quoque Messiæ accommodant sæculo) ubi Deus pollicetur, se remoturum ab Israelitis omnia detestabilia atque abominationes; se ablaturum cor lapideum, atque facturum ut in viis ejus ambulent: quæ cuncta arguunt, mores Iudæorum fore depravatos, eosque per Deum, vel Messiam, correctum iri, ut beneficiorum scil. sensu ducti ad saniorem revertantur mentem. Cùm itaque hæc conditio resipiscentiæ ab ipso Deo, ejusve legato expedienda dicitur, non poterit Iudæorum conversio eam antevertens hic locum habere. Atque hoc etiam innuere videtur Malachias cap. 4, 5, 6, cùm inquit, Eliam conversurum cor patrum ad filios & filiorum ad patres, ut nimirum induant mores atque indolem sanctorum patriarcharum, ipsisque similes vitæ innocentiâ reddantur; prophetam ibi ad resipiscentiam & morum immutationem respicere, verba subjuncta dilucidè arguunt, cùm ait: *Ne fortè veniam & percutiam terram*; quibus indicatur, eos dignos fore extremo excidio atque exitio. Quàm stolida autem hæc distinctio sit de conditionato atque definito missionis tempore, inde colligere est, quod autor noster; aliique, eam sequentes, asserant, etiam non impletâ resipiscentiæ conditione nihilominus Messiam determinato atque necessario tempore venturum esse; quo penitus evertunt conditionis hujus necessitatem atque usum. Aut enim volunt, conditione hac non præstitâ, Messiam non erecturum regnum Israelis; aut eâ deficiente, nihilominus Iudæos tempore constituto apud Deum in libertatem asserturum esse. Istud ipsimet negant; hoc itaque eorum exprimit spem atque fiduciam; sed tum conditionem hanc tollunt; nisi velint dicere non esse necessariam connexionem ejus cum adventu Messiæ, sed esse minus principalem; quâ etiam absente ad finem quis pertingere potest. At quænam istæ sunt conditiones primariæ? à quibus, & quando implendæ? Nihil verò ponderis habet, cum in hoc capite asseritur, propter vitæ emendationem Deum anticipaturum tempus determinatum. Nam qui

tempus

tempus dicit definitum atque deciſum, is ſimul indicat non citiùs nec ſeriùs hoc tempus adventurum, ſive intercedat reſipiſcentia, ſive non; aliàs revera non eſſet præcisè definitum; & ſi anticipari poteſt, jam fixum eſſe deſinit. Contrà verò judicant non tantùm multi alii Hebræorum, qui fixum & ſtatum liberationis terminum ponunt, ſed & autor noſter in Comment. ſuo in Daniel. pag. 136. ſub finem, his verbis: גאולתינו העתידה שאין ספק שהמחברת העצומה שנעשתה בדגים שנת חמשת אלפים ל׳כד ליצירה עשתה הוראה אמתי על גאולתינו ועל פדו נפשנו מלכותינו וממשלתנו בארץ אחוזתנו: *Liberatio noſtra procul dubio futura eſt, cum fiet conjunctio efficax in Piſcibus, anno 5224 à creatione: faciet iſta veram demonſtrationem de liberatione noſtra, de redemptione animarum noſtrarum, & regno atque dominio noſtro in terra hæreditatus noſtræ*: & paulò poſt de Bilhami prophetia, prædicentis ortum ſtellæ ex Iacob, loquens, ait: כי העיר בורה על השנת המחברת שהיא ו״כד כאלף הששי. *quod ibi teſtatur de anno conjunctionis, videl. 224 à milleſimo ſexto.* Sanè mirum videri debet autorem in eadem orationis ſerie paucis interjectis vocibus, tam parum ſibi conſtare, ut millenario augeat numerum ante aſſignatum; ſed nec poſſum facile in iſtam deſcendere ſententiam, ut credam tam craſſum ſphalma in hominem, aliàs ingenioſum, cadere potuiſſe: putaverim itaque in priore loco pro ששי חמשה ſubſtituendum eſſe: præſertim cùm ipſe tum nondum in rerum natura eſſet: abſolvit enim Scriptum hoc anno mundi 5255 Vide pręfat. in comm. Dan. agnoſcit quidē hanc conjunctionem non eſſe עליה וסבשר אותה ענין התשועה אבל מורה *ipſum ſalvationis negotium, ſed de eo docere, illudque annunciare*: ſed eodem redit, ſi modò certò præſignificent tempus liberationi deſtinatum. Idem ex prophetia Ieſaiæ cap. 24. 22. ſimilem exterebrat aſtrorum συζυγίαν, *Et colligetur collectio vincti in fovea, & occludentur in clauſtro, & multos dies deſiderabuntur.* Per verba iſta, *colligetur collectio*, putans deſignari myſticè, conjunctionem Saturni & Iovis, atque ſimul exitum Iudaici populi, voce *vinctus* denotati, ex captivitatis fovea: addi verò *poſt multos dies*, quia hæc conjunctio tardius fit quàm cæteræ omnes, videl. poſt 20860 annos.

Huc etiam refert Ioelis dictum: *Ponam ſigna in cœlis ac terra*: Quis non palpat, hæc Siculis gerris vaniora eſſe? Nihil in omnibus iſtis locis occurrit, quod vel minimam affinitatem cum hoc delirio habet: Nec ſanè hodierni Iudæi diffitentur, Abravanelem in calculò ſuo deceptum eſſe; cùm tempus, ab ipſo aſſignatum, jam dudum effluxerit. Ad hanc claſſem quoq; reducenda ſunt aliorum computa, ut de 85 jubilæo, in quo vindicem ſuum expectant, juxta Eliæ promiſſum in cap. Chelek Sanhedrin: אין העולם פחות משמנים וחמשה יובלות וביובל אחרון בן דוד בא *Mundus non eſt minor quàm 85 jubilæis, atque in ultimo jubilæo (veniet) filius Davidis*: hi autem Iubilæi conficiunt 4291 annos, comprobante hunc numerum libro quodam, quem narrant ibidem R. Ioſephum à milite quodam emiſſe; erat is conſcriptus literis Syriacis ſed idiomate Hebræo, fuitque repertus in theſaurario Romæ, in eo legebantur hæc ſeqq. לאחר ארבעה אלפים ומאתיים ותשעים ואחד שנה לאחר בריאתו של עולם עולם יתום מהם מלחמות תנינים מהם מלחמות גוג ומגוג והשאר ימות המשיח ואין הק״בה מחדש עולמו אלא לאחר שבעת אלפים שנה: *Poſt 4291 annos à creatione mundi, abſolvet mundus in quibuſdam ex iſtis (annis) prælia balænarum (aut draconum) in quibuſdam bella Gog & Magog atque reliquos dies Meſſiæ; quia Deus non innovat mundum ſuum niſi poſt 7000 annorum.* Sed cum animadverterent nonnulli eventum non reſpondere hiſce ſupputationibus, ingenuè faſſi ſunt non poſſe aliquid certi inde colligi; ſic inter alios R. Iuda Bitzleel in Nitzeach Iſrael cap. 40 inquit: כל מה שאמרו חכמים בענין הקץ לא שהיו גוזרים שכך יהיה בודאי באותו זמן ובאותה שעה: *Quicquid ſapientes dixerunt de negotio termini, non ſtatuerunt iſtud, ac ſi certò eventurum eſſet iſto tempore & iſta hora*: Et hoc omnes, velint, nolint, admittere coguntur. Atque hæc etiam cauſſa fuiſſe videtur, cur nonnulli, aut pertæſi conjecturarum, aut veritate prophetiarum adducti, contra receptam omnium opinionem, vel regnum Spirituale ſtatuerint, & templum; vel ſpem omnem reſtitutionis abjecerint: prioris non levem fidem facit R. Moſes Elſach, magni inter Iudæos nominis, in Comment. ſuo ad Hag. I I. 7, 8, 9. dicitque hoc notum

esse ex Sapp. veteribus : כי הגאולה העתידה שעמה בית המקדש השלישי רוחני מעשה אלוה איוה כגאולות הקודמות : *Quod liberatio futura, cum qua etiam domus sanctuarii tertia, sit spirituale opus Dei, non sicut priores liberationes.* Ad verba autem ista : *Et replebo* את הבית *domum hanc gloria*, annotat : הוא רוחניות וריבה במלת את כי גם הכותלים יהיו רוחניים : *Est* (gloria scil.) *Spiritualis, atque multiplicatio in vocula* את, *indicat etiam muros fore spirituales.* Et paucis interjectis : כי גם כל עצמו יהיה רוחני שגם הבנוי שהוא שני יתהפך לאחרון רוחני : *Quia etiam tota substantia ejus erit spiritualis, atque etiam ædificium secundi* (templi) *mutabitur in ultimum spirituale.* Quid manifestius dici possit ad evertendum regni terreni atque carnalis exspectationẽ non video : clariora hæc sunt, quàm ut exceptione aut detorsione ulla obscurari queant, atque in hoc confesso sibi astipulantes habet omnes genuinos Iesu cultores ; atque istud de spirituali templo, seu Spiritus sancti templis, passim ac sedulo inculcat. Hisce affinia promit R. Iuda Bitzleel in Nitzeach, cùm Messiam tantùm divinis rebus præfuturum statuit, penitus ab hoc mundo sejunctum ; sed non inutile erit ipsum audire loquentem, verba ejus sunt cap.36. המשיח יהיה כנהיג בדברים האלקיים לגמרי : *Messias erit præses aut moderator in rebus divinis absolutè* : videtur tamen ibidem alium quendam monarcham statuere ipso Messia superiorem ועל כן נקרא משיח כי פלגא דקיסר יהיה קדוש והקיסר שיהיה עליו הוא קדש קודשים : *Atque idcirco vocatur Messias, quia vicarius Cæsaris erit sanctus, & Cæsar, qui supra ipsum erit, Sanctus Sanctorum.* an autor proprio sensu vocem Cęsaris hic velit expressam, an verò tantùm allusionis causâ, ut ipse Deus eâ significetur, non facile dixerim ; si tamen posteriora examinentur, ubi Messiam *simpliciter* & *absolutè* divina negotia administraturũ pronunciat, aliũ videtur constituere Imperatorum terrenis atque mundanis præpositum rebus. Seriò ne ita senserit, aut potius ambitione gratiæ Imperatoris, sub cujus dominio vivebat atque scribebat, quis divinaverit ? Iam verò cap. 37 hunc in modum de Messia suo disserit : המשיח הוא מחולק מן העולם בשביל כי המשיח יהיה שכלי לגמרי ואלו העולם זה הוא גשמי : *Messias hic separatus est à mundo ; quoniam Messias erit penitus intellectualis vel Spiritualis, mundus autem hic est corporalis.* In eundem quoque sensum pergit cap. 38. ואיך יהיה המשיח בעולם הזה שהוי עולם גשמי שכל ענין המשיח הוא אלקי לא גשמי : *Et quomodo erit Messias in hoc mundo, cum mundus sit corporalis, omne verò negotium Messiæ sit divinum. non corporale.* &c.

Hisce consona habet R. Samuel Iatzo in Estherem p. 94. seu inscripto Iad Hamelech, ubi ad locum Esai. 42,7. *Ad aperiendum oculos cæcorum* ; annotat. הכוונה בזה להורות לנו תכלית המשיח שאינו כמו שחשם הסכילים שהוא לאכול ולשתות ולהיות איש תחת גפנו ותחת ה ה אנתו : *Intentio hic indicare nobis finem* (adventûs) *Messiæ ; qui non est ut stulti existimant ad edendum, potandum, atque ut sit quilibet sub viti & ficu sua* : additque hunc esse finem, ut Messias liberet mortales מהסכלות הקניני וההעדרי *à stultitia* vel *insipientia acquisita vel positiva & privativa.*

Ejusdem planè commatis Maimon promit in c. 10. Sanhedrin, verba ejus non pigebit addere : ואין אנו מתאוים ומקוים לימות המשיח לרוב התבואות והעושר ולא שנרכב על סוסים ולא לשתות יין במיני הזמר כמו שמחשבים מבולבלי הדעת אבל התאוו הנביאים והחסידים ימות המשיח ורבתה תשוקתם אלין למה שיהיה בו מקבוץ הצדיקים וההנהגה הטובה וצדק והמלך ורוב יושרו והפלגת חכמתו וקרבתו אל האלהים כמו שנ׳ ה׳ אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך : *Neque nos desideramus & exspectamus diebus Messiæ amplos reditus & divitias, neque ut vehamur equis, nec ut vinum bibamus inter musices genera, prout existimant pervertentes vel infatuantes intellectum : Sed prophetæ ac justi expetiverunt dies Messiæ, & vehemens fuit eorum desiderium ad illos ; quia tum congregaturus est justos, & bonum regimen atque justus rex, & magna ejus possessio, ac distributio sapientiæ ejus, atque appropinquatio ejus ad Deum, prout dicitur : Dominus locutus est ad me : Filius meus es tu, hodie te genui.* Et paulò ante ait, Messiæ tempore futuros divites & pauperes, robustos & infirmos, &c. Atque hujus notæ plura apud eundem in citato loco legere est, quæ planè aliam faciem hujus imperii nobis depingunt, quam plærique Iudæorum facere amant. Non autem prætereundum est, eum hoc eodem capite agnoscere Messiam miracula patraturum, his verbis : ויעכרהו כל הארצות לצדקו הגדול ולנפלאות שיהיו על ידו :

Et

Et servient illi omnes terræ propter justitiam ejus magnam, & mirabilia vel miracula, quæ fient per ejus manum; contrà verò asserit capite penultimo in tract. Melachim, Messiam non opus habiturum miraculis, aut nulla editurum; unde inconstantiæ meritò culpari debet: Sed hæc in transitu dicta sunto. Ex hisce jam non obscurè evincitur, prudentiores in hac gente nil minus, quàm ejusmodi carnale ac terrenum somniasse regnum cum maxima Iudæorum parte; ac si hic ferè unicus ac præcipuus esset adventûs ejus finis, ut Israeliticam gentem in abdominis ac ventris rransformaret mancipia.

Posterioris verò hedet Olam Rabah cap. 30. ubi ad loc. *Et deduxit te Dominus Deus tuus in terram, quam possederunt patres tui, & possedisti*; annotat. מקיש ירושתך לירושת אבתיך מה ירושת אבתיך בחידוש כל ה הדברים הללו אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו אי יכול תהי לכם ירושה שלישית הלמוד לומר וירשתה ראשונה ושנייה יש לכם שלישית אין לכם: *Comparat hæreditatem vel possessionem tuam cum possessione patrum tuorum. Sicut enim possessio patrum tuorum est cum vel in renovatione omnium istarum, sic & tua hæreditas cum rerum istarum omnium innovatione. Non poterit vobis fieri hæreditaria possessio tertia; lex enim inquit*: Et possedisti; *primam & secundam* (possessionem) *habuisti, tertiam non habebitis.* Quid manifestæ ac geminatæ huic assertioni possit opponi non video. Non absimilem sententiam quidam in Iebamoth legi asserunt, sed cum ipse nondum inspexerim locum, non ausim alienis fidere oculis, siquidem plerumq; parum candidè ac bona fide ejusmodi dicta è Iudæorum scriptis eruuntur. Nobis vel hic unus sufficere potest assensus libri, magnæ inter Iudæos omnes authoritatis, & præcipuè in chronologicis quæstionibus. Quorsum dices hac farragine? Nullo alio fine, quàm ut ostendatur, non deesse etiam inter recentiores Rabbinos, qui optimè conspirant in descriptione regni Messiæ cum Christianis; atque eosdem validissimè destruere aliorum phantasmata, statuentium Messiam nil nisi bella, cædes, gentium subjugationes, regnorum depraedationes moliturum; signa atque vexilla hostili sanguine stillantia circumvecturum; atque penitus mundo mundanisque immersum fore curis. Longè alia his atque sanioribus omnibus mens est, utpote scientes, nimis vilia & abjecta hæc cuncta esse pro tam augusto Rege, cujus imperium non hujus infimi globi rerminatur angustiis, sed amplioribus gaudet limitibus.

Sed redeundum è diverticulo in viam: nihil itaque roboris in hac authoris distinctione latere dilucidè apparet ex istis omnibus notis adventum Messiæ comitantibus aut antecedentibus. At dices: duplicem hunc terminum indicari Esai. 60. 22. *Ego Dominus in tempore suo accelerabo istud*: Argo oculatior sit oportet, qui tale quid hic latere viderit. Vocibus affingere sensum haud difficile est, sed solidè ex iis demonstrare cordati est hominis; scilicet ungues adhibendi erant, atque divellendus orationis nexus; bellis homulis *suo tempore* notat terminum statum atque fixum, *accelerabo*, tempus anticipatum ob conversionis meritum. Neutrum significari satis verborum arguit proprietas; cùm enim promittit se *tempore suo* festinaturum, non innuitur causa movens aut impulsiva hujus festinationis; sed in genere tantùm quando futura sit, nimirum, *suo tempore*, quando commodum atque oportunum visum fuerit divinæ ejus Sapientiæ; seu cùm tempus affulserit, uti R. D. Kimchi à quibusdem exponi annotat. Ex voculis itaque divulsis non fabricanda erat rei tantæ probatio; omne coactum merito suspicionem imbecillitatis injicere debet.

Quod autem addit, R. Hillelem existimasse miraculosam istam liberationem à Sennacheribo obstare quò minus ob resipiscentiam captivitas ante definitum tempus abrumpatur, istud penitus quæsitum videri debet. Nam idem de majoribus statuendum esset beneficiis, ac inprimis de duplici reductione in terram Canaan ex captivitate Babylonica & Assyrica; cùm non absimile quid eventurum sit diebus Messiæ. At quis non videt hoc pacto penitus evanitura Iudæorum merita? Si enim unum beneficium tam diu remoratur liberationem, omnia simul sumpta multo diutius protrahent, usque dum ad seculi consummationem devenietur.

Vt autem omnia quasi in tabella habeantur, quæ tempus Iudaicæ restitutionis atque durationem regni Messiæ spectant, coronidis loco hæc libet adjungere. Mensem hujus liberationis alii volunt esse Nisan, quidam Tisri; hoc modo in Berachot capite 9, & Psachim fol. 109. ר' יהושע אומר בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל מאי טעמא דאמר קרא ליל שמורים הוא לילה: *R. Iosua inquit, in Nisan liberati sunt* (ex Ægypto scil.) *& in Nisan liberabuntur; quænam ratio? quia dicit: Vocat nox vigilias noctis*; quis non miretur hîc acumen magistri? Ibid. ר' אליעזר אומר בניסן נגאלו ישראל ממצרים ובתשרי עתידין להגאול מנא לן ההיא שופר שופר כתיב הכא תקעו בחדש שופר וכתוב התם והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול: *R. Eliezer ait: In Nisan liberati sunt Israelitæ ex Ægypto, & in Tisri liberabuntur. Hinc nobis est, Buccina, Buccina, scriptum enim est: Tum clangetis buccinâ hoc mense; Ibidem quoque scriptum est: Atque hoc die clangetis buccinâ magnâ.*

In definienda autem imperii hujus duratione mirum in modum discrepant: à maximo inchoabimus numero, eum faciunt 7000 annorum: hic in Bereschit instituunt computum R. Abæhu ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה שנ' ומשוש החתן על כלה ישיש עליך אלהיך: *Dies Messiæ Israelitæ habebunt 7000 annis* Q. D. *Gaudens sponsus propter sponsam, ita lætabitur propter te Deus tuus*: qui potest, eliciat numerum ex literis. Alii tribuunt mille annos, cui sententiæ etiam videtur suffragari in Comment. ad cap. 10 Sanhedr. non quod unus idemque Messias tamdiu regni habenas sit habiturus, sed una cum posteris suis: En verba ejus: והמשיח ימות וימלוך בנו תחתיו ובן בנו וכבר ביאר הנביא את מותו לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט: *Et Messias morietur & regnabit ejus loco filius ejus, ac nepos ejus. Exposuit autem propheta ejus mortem: Non exstinguet, neque quassabit, usque dum disponat in terra judicium.* Sunt, qui tot assignant annos huic imperio, quot tunc effluxerint à condito mundo usque ad regis sui adventum. Nonnulli 400 annos numerant; quidam 365, juxta numerum dierum solarium. Quidam verò rotundum seligentes numerum, ponunt 300 annos; nonnulli tantum 70. quidam 40 annis duraturum statuunt. Varias has supputationes collegit R. Iuda Bitzleel in Nitzeach Israel cap. 42 ex cap. 10 Sanhedrin.

Sanè miserrima futura est regni istius majestas, quæ vix hominis attingit ætatem, inprimis cùm ad 70 aut 40 redigitur annos; nec est, quod tam fervide ac repetitis votis aureum istud exoptent sæculum. Longè aliud & diuturnius nobis pandunt divina oracula, imò nullo finiendum ævo asserunt etiam in istis locis, quos ipsi Iudæi de Messię interpretantur regno, ut Psal. 72, 5, 17. *Timebunt te cum sole & luna in generationes generationum. Erit nomen ejus in æternum, &c.* quæ loca, uti & integrum Psalmum ait Rasi veteres sapientes exposuisse de Messia; sic & Aben Ezra de eodem interpretatur. Similiter Psalm. 46, 7. *Solium tuum, ô Deus, in seculum & sempiternum.* Fatetur autem R. Aben Ezra Psalmum hunc atque versum à nonnullis Messiæ aptari, atque eosdem vocem *Dei* pro judice sumere, ut in isto: *Non maledices diis.* Ipse verò expositionem suam utrique applicat. Adde Psal. 89, 37. *Semen ejus in seculum, & solium ejus ut solem coram me:* ubi idem Aben Ezra vult sermonem esse על ימי המשיח *de Messiæ diebus.* Rasi vero vers. 52. *Quo affecerunt vestigia Christi tui*, vult de Messiâ agere. His & alia adjungi possent, sed jam iis contenti erimus ad stabiliendam regni Messiaci æternitatem. Quorsum hæc? non alio fine, quàm ut indicetur, ejusmodi regnum, prout ibi depingitur, in hisce terris dari non posse. Nec hîc diffitentes habemus Iudæos, volunt enim omnem majestatem sceptra, coronas sui regis simul cum ipso terra obruendas esse, vel potius in ipsa resurrectionê sublatum iri. Itaque multo augustius & diuturnius regnum admittant necesse est; hoc verò non aliud quàm cœleste ac spirituale excogitari potest.

Nec indefiniti loquendi modi sinunt, ut spatium hoc circumscribatur ætate ipsius Messiæ in terris degentis, aut posterorum ejus. Non inficias eo, quandoque hanc phrasin לעולם *in æternum*, non extendi ultra ætatem unius, uti in isto Hannæ, de Samuele suo loquentis: *ut maneat ibi in æternum*, h. e. quamdiu vixerit; sed idem quoque fieri in ejusmodi locis,

ubi

ubi non absolutè hæc vox occurrit, sed addita exegesi (sicuti in dictis videre est) difficillimum probatu est, uti & reliqua omnia de imperii hujus diuturnitate, à magistris definitâ.

CAPUT XV.

De Solutione dubii sexti.

AD dubium VI. Quare constituat Rab fidem resurrectionis mortuorum articulum? Cùm enim credimus retributionem Dei in hoc ac futuro seculo, num idcirco credenda erit resuscitatio post mortem? nec etiam concidet ob id tota lex, neque evertentur ejus præcepta: ℞. Etiamsi lex non corruat in sua universalitate propter eversionem hujus fidei, tamen æquum esse, ut statuatur articulus & fundamentum quoddam legis, propter hasce rationes.

Prima est: quia est species quædam præmii ac pœnæ, quemadmodum commemoravi in propos. 5. Cùm autem præmium ac pœna sint articuli quidam legis, convenit etiam, ut fides resurrectionis mortuorum eodem modo in classe articulorum recenseatur. Non autem mirandum est, quod numeret inter articulos speciem ac partem, quæ sub iis (scil. præmio ac pœna) continentur: fecit enim hoc, quia sunt eximia fidei capita, cognitu necessaria; quemadmodum sæpius commemoravi.

Secunda ratio est: quia hæc fides facit nos radicari in lege, & in omnibus istis verbis prophetarum, qui locuti sunt per Spiritum sanctum. Hoc etiam modo multas probationes adduxerunt in cap. Chelek fol. 91, pro hoc articulo ex Scripturis. Validissimum autem in lege est illud, cùm inquit, Dominus noster Moses (super quem pax.) *Videte jam, quod ego, ego sim Deus, non Deus mecum; ego morte afficio, ac in vitam revoco; qui percutio & sano, &c.* Illud autem, *Ego morte afficio, ac vivifico,* sic etiam exposuerunt: Poterit hoc accipi de morte in uno, ac vita in alio, juxta modum quo gubernat (mundum:) sicuti indicat: *Ego sano.* Hæc sanatio ac percussio in uno, uti & vita ac mors in altero, suppeditant responsionem adversus asserentes resurrectionem mortuorum non esse in lege: Neque dicendum nobis est, sensum istius; *Ego morte afficio & vivifico*, esse, Deum hoc posse quidem facere, non verò istud promisisse: cùm sectio hæc tota promittat, quod futurum esset. dicit enim: *Nonne illud reconditum est penes me?* &c. *Mea est ultio & retributio*, &c. *Propin-*

Deut. 32, 39.

Deut. 32, 34, 35, 36.

qua

qua est dies calamitatis eorum. Cum judicaverit Deus populum suum, &c. Hinc etiam in Gemara non refutarunt hanc rationem, quemadmodum fecerunt in reliquis argumentis, quæ adducunt.

Atque in Bereschit rabah. *Pulvis es & in pulverem reverteris*, ait R. Simeon fil. Iochai: *Hinc liquet, de resurrectione mortuorum extare in lege: In pulverem ibis*, non scriptum hic est, Sed *in pulverem redibis.*

Esa. 26, 19. Et sane in prophetis dicitur: *Reviviscent tui mortui, cadavera mea resurgent; expergiscimini & cantate qui inhabitatis pulverem: nam ros lucis, ros tuus est; & terra defunctos producet.*

Licet autem in cap. Chelek difficultatem moverint contra hanc rationem, cùm ajunt: *Fortassis etiam mortui fuerunt, quos in vitam revocavit Ezechiel*; & esse potest, ut exposuerint etiam hac ratione de liberatione hominum ex captivitate, qui habitabant in pulvere depressionis, & Deum benedictum tenuem è pulvere erecturū esse; tamen observatio hujus expositionis ejusq; sectionis necessariò arguit, sermonem hîc esse de resurrectione mortuorū juxta literalem sensum, quemadmodū etiam hoc postea demonstratur. Et Malachias Propheta (idem) ait, cùm testatur de die resurrectionis ac judicii:

Mal 3, 19. 23. 24. *Nam ecce dies ille adveniet ardens tanquam fornax*, &c. *Ecce ego missurus sum vobis Eliam prophetam, antequam veniat magnus ac tremendus dies Domini. Vt convertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres suorum*, quia nimirum resuscitatio fiet per manus Eliæ, qui corpore ac animâ vivit. Quia autem in resurrectione patres filiis, ac filii patribus indicabunt, quidnam illis in separatione animæ eorum à corpore acciderit, hinc ait: *Vt convertat corda patrum ad filios.*

Et sanè inter hagiographos reperitur in libro Danielis: *Et multi ex pulvere terræ expergiscentur*, atque in cap. Chelek nullam constituerunt, in hac probatione debilitatem aut allegoriam. Scribit autem mag. Rab in epist. de resurrectione his verbis: *Et dico, quod hæc resuscitatio mortuorum, sit reditus animæ ad corpus post mortem.* Iam commemoratum est in citatione Danielis, non posse istud alio modo explicari, atque educi istud ex sensu literali, cum ait: *Et multi*

Dan. 12. 2. vers. 13. *dormientes in pulvere terræ expergiscentur, hi ad vitam æternam; illi ad opprobria & contemtum æternum*, atque ad eum Angelus inquit: *Et tu abi ad terminum, & quiesces ac perstabis in sorte tua, usque ad terminum dierum.*

En expositum est, hanc fidem extare in lege, prophetis ac hagiographis; atque idcirco faciendam esse fidem generalem, articulum atque eximium fundamentum. Qui autem negat hoc, is etiam in dubium

dubium vocat legem, prophetas ac hagiographos. Atque ob hanc rationem statuitur articulus & fundamentum quoddam legis.

Rat. autem 3 est: hanc fidem difficulter concipi atque admitti ab intellectu humano; quia animus hominis propter parvitatem deflectit ab ea ad ejus difficultates. Ajunt in Misnah: *Qui negat eam, is non habebit partem in futuro seculo.* Rab etiam insistens vestigiis Mischnæ traditæ, observat in dicto Mischnæ: *Et illi non habebunt partem in futuro seculo, qui asserit non fore resurrectionem mortuorum, & qui ait, legem non esse à Deo, atque Epicureus:* Postquam autem in Misna fidem resurrectionis mortuorum æqualem faciunt cum fide, legem à Deo esse, & cum fide de existentia Dei, præscientia ac providentia: (quæ omnia comprehenduntur sub nomine Epicurei) æquum etiam fuit, ut fides resurrectionis mortuorum constitueretur articulus, æquè ac reliqui articuli, qui recensentur in ista Mischna. Atque per hoc solutum est dubium 6.

CAPUT XVI.

De Solutione undecim aliorum dubiorum.

AD dubium VII: Quomodo, si lex nullo unquam tempore mutabitur, nec ejus articuli aut fundamenta variabuntur, quomodo, (inquam) tempore adventûs Messiæ ac resurrectionis mortuorum, duo isti articuli necessariò mutabuntur? R. Si statuamus adventum liberatoris sine relatione ad tempus futurum aut præteritum, & hoc modo resurrectionem mortuorum absque respectu ad aliquod tempus, tùm sanè non mutatum iri istos articulos, etiam post adventum Messiæ & resurrectionem mortuorum. Semper enim credendum erit, prophetas istos omnes verum loquutos fuisse de adventu regis Messiæ, atque resurrectione mortuorum. Nam sicuti Moses scripsit in lege de statione inter partes animalium ab Abrahamo dissectas, & Israelitas in captivitatem Ægyptiacam abductum, exque ea eductum iri, atque possessuros terram, & postquam omnia ista fuerunt in actum deducta, non mutabatur lex, sed potius confirmabatur; idem quoque oportet asserere de duobus illis articulis. Fides enim istorum non est restringenda ad aliquod tempus: siquidem hæc erit etiam postquam res per actum fuerit confirmata, nec mutabitur, idque tantò magis sub articulo 12, de diebus Messiæ, continebitur, quia tunc non erit rex Israelis, nisi è domo Davidis atque semine Salomonis. Quisquis au-

Gen.15,10,13.

tem controversiam movet de regno hujus familiæ, is negat Deum & verba ejus prophetarum; atque hic articulus est stabilis absque mutatione, etiam post adventum Messiæ. Et sane de ultimo hoc articulo resurrectionis mortuorum scribit Rab, quod post resurrectionem suam comedent, bibent, ac morientur atque perfecti reddentur in perfectione legis. Itaque ideo erit hic articulus firmus sine variatione etiam post tempus resurrectionis.

Ad dubium VIII: Quare non constituat Rab articulum, quod Spiritus sanctus per medium legis inter Israelitas habitet? Ad hoc autem respondet R. Moses Sacerdos, habitationem divinitatis dependere à præcepto speciali h. e. ab erectione tabernaculi prout dicitur: *Et sanctificabo tabernaculum, & habitabo inter filios Israelis.* Atque idcirco non recensuit in classe articulorum. Et jam poterimus conciliare sententiam ejus cũ isto, quod scribit Rab in libro suo Minjan hamitzoth de articulis, quos ibi proponit, videl. *Istud, quod deducitur ex præcepto, non oportet constituere articulum*; Atque ob hanc rationem non recensuit in classe articulorum legis. Itaque cùm mansio divinitatis, sit aliquid derivatum ex operę tabernaculi, non fuit numeranda in classe articulorum.

Mihi autem videtur ista habitatio divinitatis inter Israelitas esse ex opere Mosis ma. n. (super quem pax) sic enim ait lex: *Et*
Deut. 34. 12. *omnibus manus fortis, tum omnibus terroris magni, quæ fecit Moses ante oculos totius Israelis.* Atque extat in traditionibus sapp. l. m. vocibus *magni timoris* designari revelationem divinitatis. Si ita se res non haberet, quomodo dixisset Deus, post peccatum de vitulo fuso de mittendo Angelo ante eos, qui eos gubernaret? Et Moses obluctatus fuit mandato, usque dum diceret ei Deus ben. *Ecce ego pango fœdus, coram omni populo tuo faciam miracula*, &c. *Et videbit totus populus, te esse in opere Dei, quia formidabile erit, quod ego faciam tecum?* Cùm autem hoc sit de excellentia Mosis in prophetia, ideo comprehenditur sub fundamento 7 de eminentia prophetiæ Mosis Dom. nostri juxta differentias, quas de eo Rab commemoravit: Hoc etiam modo continebitur sub artic. 8 de lege cœlesti; quia hæc non habet locum nisi in conjunctione divinitatis.

Ad dubium IX.: Quare creationem mundi non constituat Rab in classe articulorum? R. ac dico: quod Rab hanc fidem jam adduxerat in fundamento 4, cum inquit: *Vnus iste verè est æternus, & nihil præter eum, ab æterno est, si comparemus hunc cum alio.* Negocium autem hujus articuli continetur sub duabus rebus, quemadmodum expositum

expositum est in propos. 3. Vna est, Deum esse æternum h. e. non habere initium, neque cadere sub tempus. Secunda est, nullam omnino ex omnibus reliquis rebus præter ipsum, esse æternam, si comparemus hanc cum illo; h. e. omnia ista esse creata & condita; neque poterimus de uno eorum affirmare, quod sit æternum : & si non est æternum, certè necessariò erit creatum. Atque hinc ait Rab: *Si comparemus hunc cum illo* q. d. Etiamsi de aliqua re dicatur, quod sit antiquior comparativè ad aliam rem, post illam creatam; sicuti dicimus de Metusalach, quod fuerit prior Noacho, & Noach, Abrahamo; tamen nihil præter creatorem absolutè dici antiquum aut prius: quia ipse creaverit istud & tantùm antiquus sit, neque quicquam antiquum præter eum est. Non est autem hæc antecessio tantùm causæ, sed etiam antecessio temporalis in prioritate creatoris ad creaturam: atque dicimus hoc, ut dirigamur ad veritatem, cum tempus sit ex classe creaturarum. Et propterea non ait Rab in hoc articulo, quod Deus sit נצחי æternus, quia hoc nomen denotat existentiam nunquam cessantem, carentem initio ac fine: sed dicit, eum esse קדמון *antiquum*, ut significet, eum esse antiquiorem operibus suis omni modo קדימות prioritatis. Atque hoc arguit, quod non intendit in hoc articulo adstruere æternitatem Dei, sed tantùm eum antiquiorem esse reliquis omnibus creaturis.

Atq; hinc tibi planum redditur, credidisse Rab, absolutam mundi creationem esse factã post absolutam privationem; non verò juxta sententiam Platonis credidisse materiæ æternitatem: Si enim ita se res haberet, solus Deus non esset æternus; quia etiam esset materia æterna, sicuti ille. Sed quia Rab credidit creationem mundi absolutè secundùm veram traditionem, hinc scripsit in hoc articulo, solum Deum esse æternum, neque quicquam præter eum esse æternum, si hic cum alio comparetur: atque ait, idcirco Deum vocari æternum quia solus Deus sit æternus. Scopum autem Rab in hoc articulo fuisse, exponere creationem mundi, indicat istud, quod scripsit in libro Moreh, par. 2, cap. 14, sub finem, in recensione opinionis de creatione, his verbis: *Atque hoc est sine dubio fundamentum legis Mosis mag. n. (super quem pax) & est secundum in articulo unitatis.* Non autem videtur Rab in isto numero constituere articulum unitatis; sed ait, quod articulus creationis, secundus sit ad eum. Atq; videbis in lib. Hikkarim primum articulorum, qui venit post articulum unitatis, esse remotionem corporeitatis; & post istum, qui

est secundus ab articulo unitatis, sequi articulum, quod Deus sit ab æterno, nec quicquam æternum, si comparetur hic cum alio: Et de illo scribit in lib. Moreh quòd articulus hic sit articulus creationis.

Vnde manifestò apparet, intentionem Rab esse, quod sit articulus, vid. Deum esse æternum, & omnia ab eo creata esse. Et miror de hominibus sapientibus, quomodo istud ibi non animadverterint.

Ad dubium X, quod est: Quare non constituat Rab articulum, quod oporteat credere omnia miracula, quæ occurrunt in lege, juxta literalem eorum sensuum. R. Istum comprehendit sub articulo 8, qui est, legem esse à Deo: siquidem ista testatur in suis historiis de omnibus istis miraculis ac prodigiis, quæ in ea recensentur: postquam autem credimus omnes historias, quæ extant in lege, esse ex ore Omnipotentis, etiam necessariò illa credenda sunt, sicut credimus ejus præceptis.

Potest etiam dici, hoc contineri sub articulo 5, qui est, Deum esse colendum, & non alium præter illum; idque idcirco, quia scopus in hoc articulo sit, Deum operari voluntariè & liberè, atque habere potentiam infinitam: ac propterea eum colendum esse propter potentiam suam, atque opera sua in rebus naturalibus; quia istud vult. Atque hoc est negocium miraculorum ac prodigiorum.

Ad dubium XI. Quare Rab in classe articulorum non numeret traditionem, ut homo traditionem patrum sequatur? R. fidem hanc contineri atque extare in expositione Rab super artic. 1, ubi scribit Rab: *Credendum est, totam illam legem, quam hodie habemus, esse illam, quæ data est Mosi; & totam esse ex ore omnipotentis*: q.d. istam legem, quæ hodie versatur in manibus nostris, traditam esse Mosi, & nullam hactenus in ea factam esse mutationem, ac istam legem, quam conscripsit nobis Moses, acceptam esse ex ore Omnipotentis, neque quicquam locutum esse in ea ex suo ore. Scribit etiam in hoc articulo, illud ipsum credendum esse de expositione legis traditæ, seu Thalmude, eam videl. esse ex ore Dei: Hæc autem est ista traditio, quæ hodie in manibus nostris versatur, quam acceperunt patres nostri ab eo usque ad Mosen, h. e. expositionem legis, ejusque arcana acceperunt ab eo.

Ad dubium XII: Quare non constituat Liberum Arbitrium, articulum, cum absque eo nulla lex possit concipi? R. me jam indicasse in propos. 9, omnes istos articulos, quos Rab confecit ad fundan-

fundandam domum Dei,ejusque legem, esse fidem de Deo, non de scientia rerum humanarum. Non enim constituit in classe articulorum פרקים essentiam animæ humanæ, neque etiam naturæ ejus æternitatem: quia istæ veritates, sunt de rebus humanis, neque oportet constituere articulos legis divinæ. Fundamenta enim atque articuli ejus sunt res, quas oportet credere de Deo ejusque operibus, quæ propriè pertinent ad ejus populum, respectu voluntatis Dei, non alterius rei. Et liberum arbitrium antecedit legem, & prius est omnibus actionibus humanis, quatenus sunt humanæ: neque est aliquid tantùm pertinens ad legem divinam: ut e.c. cum dicitur hominem esse capacem intellectûs; quia hoc inest homini, quatenus est homo, non verò quatenus credit legi divinæ.

Verba etiam Rab in lib. Hammadah, cap. 5, tract. Theschuva, ista indicant, cùm his verbis inquit: *Atque hoc negotium est articulus eximius, & columna legis atque præcepti*, &c. non autem ait, quod sit articulus legis; sed esse articulum eximium, המרוני atque hoc verum est: quia est articulus magnus continens ordinem civilem & civitatum. Vocat autem *Columnam legis*, non autem radicem legis; siquidem columna est cui aliquid innititur, & fulcrum ac radix continens eam, & præter eam alias religiones atque opera humana: nam etiam fides idololatrarum, & reliquæ omnes discrepantes religiones necessariò dependent ab hac columna. Et observa, quod dicat, esse *Columnam legis*, non verò articulum legis, idcirco, quia articulus est de substantia rei, & pars ejus, prout radices sunt pars arborum ac natura ejus: columna verò non est pars domus neque ejus natura; sed est res extra eam collocata, ut ei domus innitatur: Sic etiam negotium liberi arbitrii non est de substantia legis, neque aliquis articulus, sed aliquid extra eam, & columna ad eam necessaria. Hinc ait Rab in eo ipso cap. *Quemadmodum placuit creatori, ut ignis & aer sursum ascenderent, ac aqua & terra deorsum tenderent, atque orbis in gyrum circumiret, & sic reliquæ creaturæ, usque dum diceret: Sed homo ex seipso & scientia sua, quam ei concessit Deus, faciat, quicquid homo agere poterit.*

En hinc apparet, quod non dicat Rab, liberum arbitrium esse articulum legis, sed esse eximium articulum operationis humanæ. Et sanè idem ait sub finem hujus cap. his verbis: *Atque hic est articulus, quia omnia verba prophetiæ ab eo dependent.* Non est voluntas neque intentio Rab vocare liberum arbitrium articulum; sed istum

 sermo-

sermonem referre ad id, quod superius dixerat, atque propterea ait de prophetia, quod judicet hominem secundùm quælibet opera sua sive bona, sive mala; & idcirco inquit: *Atque hic est articulus*, &c. Sanè liberum arbitrium est quidem principium universale omnium legum, sed non articulus proprius legi divinæ, propter rationes, quas dixi.

Ad dubium XIII: Quare non recenseat Rab in classe articulorum, Deum voluntariè operari. R. ac ajo juxta illud, quod scripsi in propositione 3, vid. hanc fidem extare in fundamento 5, nim. quod Deus colendus ac celebrandus sit voce laudationis, idque idcirco; quia in eo deprehenditur potentia infinita, ac liberè ac voluntariè operatur; atque propterea ei deferendum esse cultum ac laudem. Cum autem hæc fides comprehendatur sub articulo 5, ideo non opus fuit, ut Rab separatim statueret articulum.

Ad dubium XIV: Quare non constituat Rab articulum, quod Deus sit vivus, æternus & potens atque volens; & quæ præterea sunt attributa divina. R. Sub articulo primo, existentiam Dei esse perfectam ac necessariam, contineri quod sit vivens, æternus, sapiens & reliqua attributa. Si enim ita non esset, ejus existentia non esset absolutè perfecta, nec etiam necessaria. Sub articulo 5, quod solus sit colendus, comprehenditur, eum esse potentem ac volentem; quemadmodum hoc extat in propos. 3. Sub 10 verò articulo, qui est de omniscientia divina, continetur, eum esse sapientem, & quod cognoscendo seipsum cognoscat omnia; atque istud omne ex eo demonstratur, quia sub generalibus verbis Rab omnia ista comprehendit. Quomodo autem sint articuli num. 13, jam expositum est in propos. 5.

Ad dubium XV: Quare non recenseat in classe articulorum Rab negocium de fine hominis, ac fidem de animæ subsistentia post mortem, sicuti fecit R. Chasdai? R. omne istud contineri sub fundamento 2, de præmio ac pœna: & de isto scribit Rab his verbis: *Maxima retributio est vita futuri seculi, & maxima pœna exterminium*, &c. Sanè, si ita est, finis hominis tum continetur sub retributione ejus, quæ est merces futuri seculi: & immortalitas animæ est retributio animæ, quam commemorat. Cùm autem ista ibi contineantur, ideo non recensuit Rab ea separatim.

Ad dubium XVI. Cur non commemoret responsum per Vrim ac Thummim in classe articulorum, quemadmodum istius meminit R. Chasdai? Respondeo etiam istud comprehendi sub articulo 6,

de

de existentia prophetiæ. Vrim enim ac Tummim sunt quædam species Spiritûs sancti qui est in secundo gradu prophetiæ, quemadmodum scripsit Rab in cap. 45, part. 2, lib. Moreh, ubi adducit gradus prophetiæ; in secundo enim gradu de Spiritu sancto commemorat negocium responsi per Vrim & Thummim. Certè, si ita se res habet, Vrim & Thummim erit quædam species prophetiæ, atque comprehendetur sub articulo 10.

Ad dubium XVII. Quare non constituat Rab in classe articulorum utilitatem precationis ac resipiscentiæ; & principium anni, diem expiationis, atque quatuor distinctiones temporum, sicuti fecit R. Chasdai. Respond. jam expositum esse in hac propos. non constituendum esse inter articulos præceptum aliquod speciale legis; ac propterea non numeranda fuisse precationem, & resipiscentiam ac initium anni, atque diem expiationum, uti & distinctiones temporum, cùm sint præcepta specialia: Et cùm nonnisi generalia oporteat referre ad classem articulorum, tantò magis omnia ista comprehenduntur sub articulo 5, quod vid. colendus sit Deus, & non alius præter illum. Iam autem exposuêre sapp. l. m. cultum cordis esse precationem. Hac etiam ratione continebuntur, sub articulo 10, de omniscientia & providentia divina, atque sub fundamento 11, de præmio ac pœna: Ac propterea non numerantur inter articulos.

CAPVT XVII.

De Solutione duorum aliorum dubiorum.

AD dubium XVIII. Seu primum, quod movet R. Chasdai contra Rab, eò quòd constituat; *Ego sum Dominus Deus tuus*, præceptum: cùm præceptũ ex relatis sit, nec concipi possit sine Deo, dante præceptum. Resp. & dico: Illum in dubium istud incidisse, quia non satis instructus erat de intentione Rab in expositione primi articuli atque præcepti, vid. credendum esse, quòd Deus solus existat; si enim ista esset Rab mens, difficulter posset dubium, quod movet R. Chasdai, solvi: Sed scopus Rab est, (quemadmodum in propos. 2 exposui) existentiam Dei perfectam esse extremâ perfectione; quia est existentiæ ejus necessitas ex seipsa, non verò contingens, sicuti ex verbis ejus demonstravi. Et certè juxta hanc veritatem erit præceptum Dei, quod statuit, eum esse existens: atque

erit

erit primũ præceptum, nobis datum; ut nimirum credamus, existentiam ejus esse perfectam consummatâ perfectione, cui nullus omnino insit defectus, atq; esse eum necessariæ existentiæ, non contingentis. Atque hoc sensu habebit præceptum relationem ad præcipientem: nec erit sensus hujus articuli, Deum solum existere, quemadmodum hic sapiens existimavit; sed existentiam ejus esse extremæ perfectionis, ac ipsum esse necessariæ existentiæ ex seipso, nec ab alio dependere: Et secundùm hoc statuit Rab de dicto, cùm inquit: *Ego sum Dominus Deus tuus.* ait enim: *Egò Dominus*, docet, eum esse necessariæ existentiæ, quemadmodum etiam Rab scripsit in lib. Moreh, cap. 68, part. 1, his verbis: *Omnia nomina Dei, quæ in libris sacris inveniuntur, derivata sunt (ut palam est) ab operibus ejus, unico excepto Iod, He, Vau, He, quod est nomen Dei proprium, unde etiam vocatur, Schem hammephorasch, nomen expositum, quia clarè & citra ullam æquivocationem de substantia creatoris docet*, &c. Et præterea ait: *Ac nullum est dubium, quin essentiale hoc nomen non proferre licebat, nisi in sanctuario, & à sacerdotibus Dei sanctis solum in benedictione sacerdotum, ut & à sacerdote magno in die jujunii, quin, inquam, doceat de aliqua re, in qua inter Deum & alia nulla prorsus est communicatio: & probabile omnino est, tùm secundùm significationem ipsius vocis, de qua inter nos hodie non nisi parum extat; tum secundùm lectionem, significet aliquid, quod necessariam habet existentiam. Summa: Magnificentia hujus nominis, & prohibitio ejus lectionis inde provenit, quia docet de substantia Dei, quo respectu, vel in qua significatione, nulli creaturæ communicatur, sicut de eo Rabb. dicunt: Nomen meum proprium mihi*, &c.

Exod. 20, 2.

En, hinc manifestum est, cùm dicitur: *Ego sum Dominus Deus tuus*, sensum eorum esse, quod sit necessariæ existentiæ, sicut de eo docet nomen Iod, He, Vau, He. Cùm verò præterea dicitur; *Dominus Deus tuus, qui eduxi te ex terra Ægypti*, istud fit ad indicandum, primum ens necessariæ existentiæ esse infinitæ potentiæ, quod ipsum indicat nomen *Deus tuus.* Et extat cum affixo, ut significetur, eum esse rectorem Israelis; quia est ille Deus, qui eduxerat illos ex Ægypto: meminit autem exitus illius ex Ægypto, ut agnoscerent divinitatem ejus, & sensus versus; *Deus tuus qui eduxi te ex Ægypto è domo servitutis*, est: *Ego Deus*, q. d. ille Deus potens, qui providentia gubernat eos, atque eduxit ex Ægypto, *est Dominus*, h. e. necessariæ existentiæ. Hoc ipsum est, quod credidit Rab de primo articulo atque præcepto, quantum ex verbis ejus intellexi. Ex eo autem, quod hic exposui, cognoscere licet, non rectè

locum

locum habere illud dubium, quod movet Rabbi Chasdai.

Autor verò libri Hikkarim adfert alium modum in solutione hujus dubii, atq; ait: visionem gloriæ Dei, quæ oculis usurpata fuit ab Israëlitis, die legis lationis indicasse existentiam Dei in veritate; & gloriam in monte Dei constitutam præcepisse eis, ut crederent existentiam Dei. Sed ista sunt verba in aërem prolata: quia, *Ego sum Dominus Deus tuus*, est sermo Dei, non verò dictum gloriæ.

Alii autem dicunt, scopum primi præcepti, quod mandavit Deus, esse, ut credant, ipsum Deum dare iis legem, ac cum illis loqui, non autem aliud quid promanans ex corpore cœlesti, aut superiori exercitu; atque hoc ipsum esse, cùm dicitur: *Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te ex Ægypto.* Hoc autem, quod scripsi, magis affine est veritati, atque convenit radicibus Rab ejusque verbis.

Ad dub. XIX. vel 2, quod movet Rabbi Chasdai, contra illud, quod constituat Rab *Ego Dominus Deus tuus*, præceptum, cùm ait, vocem *Præcepti* ejusque definitionem non cadere nisi in res, ubi electio ac liberum arbitrium locum habet, hoc verò non ita esse in fide; quia non acquiritur per voluntatem ac electionem. R. sicuti jam exposui in propos. 10. quod, etiamsi fides acquiratur & perveniat in cor sive animam hominis sicut formæ naturales recipiuntur à suis subjectis, quæ in instanti & necessariò accedunt, sine arbitrio ac voluntate; tamen fieri non posse, ut obveniat fides, nisi in iis præcesserit dispositio ante cognitionem rerum, quæ ad istam fidem deducunt, & in animo efficiunt scientiam, investigationes, considerationes, atque studium, quæ sunt præparationes atque dispositiones ad fidem deducentes. Dubium autem nullum est, quin dispositiones istæ sint opus voluntatis atque electionis, & in tempore acquirantur: homo enim aut vult audire, docere, discere atque cognoscere istas res, quæ necessariò producunt ac generant fidem in animo ejus, vel non vult in iis occupari.

Et sanè Rab non constituit formam fidei ejusque veritatem præceptum adfirmativum, sed cognitionem ac institutionem rerum illarum, quæ deducunt ad fidei possessionem: idcirco etiam dicitur in paragrapho. 1. lib. Hammadah in fundamento primo, fidem esse necessariæ existentiæ; cùm enim exponit hoc negocium, tùm inquit his verbis: *Et cognitio hujus rei est præceptum adfirmativum*: En, non ait Rab: *Et fides hujus rei est præceptum adfirmativum*: quia non dependet præceptum à fide, sed à cognitione rerum illarum, quæ deducunt ad fidem. Sic quoque loquitur in articulo 2. vid. Vnitatis Dei: *Et cognitio hujus rei est præceptum adfirmativum*: quia semper præceptum dependet à cogni-

tione & institutione illarum rerum, non verò à fide, quæ est forma, spectans ad animam.

Licet autem Rab in lib. suo Minjan hammitzoth, scribat in secundo præcepto, his verbis: *Hoc præceptum nobis latum est de fide unitatis*; tamen non est intentio ejus, quod sit præceptum de forma fidei in animo formatæ, sed de cognitione istarum rerum, quæ deducunt ad fidem; quemadmodum scripsit in lib. Hammadah, sicuti exposui, quod locus iste sit appositus ad illud explicandum: in lib. autem Minjan hammitzoth attendit tantummodo Rab ad numerum præceptorum, non aliud quid.

CAPUT XVIII.

De solutione dubii vigesimi.

AD dub. XX, sive tertium, quod adducit idem R. Chasdai ex dicto R. Simlai, citato à Rab ex tract. Maccoth fol. 150. ad explicandum, videl. *Ego sum Dominus Deus tuus*, esse præceptum, atque probat ex eo, non ita se rem habere. Scias verò hanc esse sententiam autoris Hilchot gedoloth, qui non constituit, *Ego sum Dominus Deus tuus*, in numero 613 præceptorum. Ramban autem in libro Hassagoth, quem fecit contra librum Minjan hammitzoth adducit hanc rationem ad confirmandum verba autoris Hilchoth gedoloth; & ab eo accepit R. Chasdai.

Exod. 20, 2.

Ad istud autem respondeo, cùm mag. Rab existimat verba ista, *Ego sum Dominus Deus tuus*, item, *Non habebis Deos alienos*, audita esse ex ore Dei, esse intentionē ejus, tantùm de duobus primis versibus loqui, qui sunt: *Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te ex Ægypto è domo servitutis. Non habebis Deos alienos coram me*; non autem ulterius extendere: (quia ex eorum (sapp.) sententia duos istos versus audiverunt ex ore Dei) cùm sint fundamenta atque eximia fidei capita: At verò reliquos versus: *Non facies tibi simulachrum aut imaginem &c.* existimant audivisse Israelitas ex ore Mosis, prout reliqua præcepta. Argumentantur autem Rambam & R. Chasdai: non esse hoc accipiendum de dicto *Non habebis Deos alienos*, sed generalem istum sermonem extendi usque ad: *Diligentibus & observantibus præcepta mea*: proferuntur enim isti versus phrasi primæ personæ; reliqui autem versus occurrunt cum phrasi tertiæ personæ.

Sed ratio eorum nullius momenti est, quia nulla difficultate laborat, (si statuatur) protulisse Mosem ista præcepta suo ore, ac dixisse ea

nomi-

nomine Dei mittentis eum. Sæpiſſimè enim ſimile huic in ſcriptura occurrit: vide ſub finem Deuteron. *Et vocavit Moſes omnes filios Iſraelis,* etiamſi nomine Dei loquatur ore ſuo; uti cùm ait: *Vos vidiſtis omnia quæ fecit Deus coram oculis veſtris &c. Et non dedit vobis Dominus cor ad intelligendum.* & ſtatim ait: *Et duxi vos in deſerto 40 annis,&c. Vt cognoſcatis, quod ego ſum Dominus Deus veſter.* Ac revertitur ad loquendum ſuo nomine, cùm inquit: *Et venite ad locum hunc. Et eduxit Sichonem, ut occurreret nobis prælio, & percuſſimus eum.* Atque hoc modo ſæpiſſimè multis in locis locutus eſt nomine mittentis eum. Eodem ſenſu hîc ait: *Quia ego Dominus Deus tuus zelotes, Diligentibus ac obſervantibus præcepta mea.* Reliquos autem verſus, quos audiverunt ex ore Moſis, licet loquutus fuerit nomine mittentis eum, tamen indicavit iis præcepta eadem phraſi, quâ audiverat ea.

Et ipſe animadvertes, juxta ſententiam R. Chasdai & Rambam, opus eſſe, ut neceſſariò hoc modo dicatur. Si enim eſſet intentio ipſorum de dictis: *Ego ſum Dominus Deus tuus; Non habebis Deos alienos*, usque ad totum illum ſermonem; *Diligentibus & obſervantibus præcepta mea,* tum non conſtituerentur in claſſe præceptorum, quia ſunt fides *Ego ſum Dominus Deus tuus, Non habebis Deos alienos:* cùm tamen omni modo rectè ſtatuantur in iſto dicto tria præcepta, ut ſunt: *Non facies tibi ſimulachrum: Non incurvabis te coram iis: Nec coles eos.*

Quomodo autem, ſi ita ſe res habet, omnia iſta reducuntur ad 613 præcepta? cùm tùm potius ſint 614. Atque animadvertit iſtud R. Chasdai in dubio hoc, cum ſcribit, duo eſſe præcepta: *Non facies tibi ſimulachrum. Neque coles ea*; quia *Non incurvabis te*, continetur ſub genere *Non coles ea:* incurvatio enim eſt quædam ſpecies cultûs.

Sed iſtud non habet hîc locum: quia omnes ſapientes, qui numerant præcepta, conſtituunt præceptum unum, *Non facies tibi ſimulachrum. Non incurvabis te coram iis*, præceptum ſeparatim. Et *Non coles ea*, præceptum aliud. Et magis conveniſſet juxta ejus opinionem, ut diceretur: *Non incurvabis te coram iis, Neque coles ea*; duo iſta contineri ſub mandato, *Non habebis Deos alienos:* & quod iſta ſint ſpecies ſub hoc genere, complectente eas. atque tunc erunt duo præcepta; *Non habebis Deos alienos: Neque facias tibi ſimulachrum.* Sed ſimplex ſcripturæ ſenſus illud non infert, quia verſus vociferatur, *Ego ſum Dominus Deus tuus*, eſſe unum præceptum: & quod duo iſta, videl. neceſſariam Dei exiſtentiam eſſe extremæ perfectionis, atque eum eſſe unum, apprehenderint ex ore Dei. Et diſcitur hoc ex eo, quod Dominus noſter Moſes ait in Deuteronomio, *Tibi exhibita ſunt videnda, ut cognoſcas Dominum* Deut. 4. 35.

eſſe

esse Deum ipsum, nullum amplius præter illum. Cùm autem ait, *Dominum esse Deum*, tùm attendit ad primam radicem, videl. necessariam ejus existentiam esse summæ perfectionis. Cùm verò, inquit, *Nullum amplius esse præter illum*, tùm respicit ad articulum unitatis, & refert, quod duo
v.36. ista audiverint è medio ignis: fuit enim finis totius hujus visionis, ut perficerentur in duobus istis dictis fidei capitibus. Nam post ista ait: *Tibi exhibita sunt videnda, ut cognoscas Dominum esse Deum, nullū amplius esse præter illum. Ex cælo audiendam tibi proposuit vocem suam, ut erudiret te; & in terra exhibuit tibi videndum ignem suum maximum; & verba ejus audisti è medio ignis.*

Non est autem dubium, quin propter hanc rationem docuerint sapp. l. m. quod, *Ego sum Dominus Deus tuus, & Non habebis Deos alienos*, audiverint ex ore Dei: neque verò attendunt nisi ad duos istos versus, prout dixi. Idcirco etiam deprehendes in hanc sententiam non solùm convenire verba illorum sapientum in tract. Maccoth, cum verbis R. Simlai, quæ probationis loco Rab adduxit, sed etiam aliis in locis super istud consentire. In Midrasch chasit, ait Iehosua ben Levi: *Duo præcepta audiverunt Israelitæ:* vid. *Ego sum Dominus Deus tuus: Non habebis Deos alienos.* Quod autem scribitur: *Osculetur me osculis oris sui: id non de omnibus osculis* (accipiendum est.) Rabanan verò affirmant, Israelitas omnia præcepta ex ore Dei audivisse. R. Iehosua cognomine Sachnin, & R. Levi Theniman: *Post omnia demum præcepta scriptum est: Loquere tu nobiscum & audiemus te.* R. Iehosua ben Levi dissentit; vel quia non sit (attendenda) in lege antecessio & consecutio; vel quia non dicatur: *Loquere tu nobiscum & audiemus te*, nisi post duo vel tria præcepta. R. Ezra, & R. Simon uti & R. Iehosua ben Levi sentiunt, quòd, cùm dicitur, *Legem præcepit nobis Moses*, videantur omnia legis præcepta esse 613. תורה in Geometria valet 613. itaque loquutus est nobis Moses 611. præcepta. Nam *Ego sum Dominus Deus tuus & Non habebis Deos alienos*, non audivimus ex ore Mosis, sed ex ore Dei, prout
Proverb. 1,2. dicitur: *Osculetur me osculis oris sui.* Certè hinc discimus, multos sapientes in hoc convenire; atque etiam quosdam eorum sentire, omnia præcepta audivisse (Israelitas) ex ore Dei. Neque apud illos difficultatem parit, quædam præcepta in prima persona loquentis Dei (occurrere,) quædam verò in sermone Mosis quasi phrasi tertiæ personæ.

Atque hinc elicitur, sententiam mag. Rab conformem esse radicibus sapientum l. m. & duo esse præcepta; *Ego sum Dominus Deus tuus*, & *Non habebis Deos alienos.* Sive dicamus, sub præcepto, *Non habebis Deos alienos*, contineri *Non facies tibi simulacrum; nec incurvabis te coram*

iis;

iis ; neque coles ea. Vocari autem præceptum propter universitatem suam : sive etiam dicamus, quod attenderint in isto, *Ne sit tibi*, hanc negationem, istumque versum tantùm eos audivisse ex ore Mosis ; reliquos verò versus ; *Non facies tibi simulachrum, neque incurvabis te iis, neque coles ea*, audivisse ex ore Mosis, non autem Dei. Et si hoc se ita non haberet, non semper dicerent *Ego Neque sit tibi*, tantùm, nec commemorarent ibi reliqua præcepta.

Et posteriores sapientes nostræ gentis conati sunt validè demonstrare ex sententiis Rabbinorum l.m. quod, *Ego sum Dominus Deus tuus*, non sit præceptum ; Ac juxta sententiam autoris Hilchot gedolot ; qui existimat non convenire, ut in numerum præceptorum specialium compingatur articulus fidei ; & omnia præcepta ex eo procedere, quod sint statuta, quæ Deus nobis post hanc fidem præscripsit : & qui non credit in deitatem ; is non habet legem perfectam. Idcirco autem judicat, *Ego sum Dominus Deus tuus*, esse articulum vel fundamentum fidei : quia in lege non nisi unicus hic extat articulus ; atque ideo non constituit præceptum, sed reliqua omnia ipsi sunt præcepta. Atque hoc ipsum est, quod dicunt in Mechilta : *Non habebis Deos alienos, quare dicitur ? Cùm, inquit, Ego sum Dominus Deus vester*, comparat se cum rege, regionem aliquam ingrediente, quem servi sui affantur : Constitue nobis leges : respondet verò iis : Non ; sed postquam imperium meum admiseritis, tunc vobis statuta præscribam : si enim dominium meum non reciperetis, quomodo statuta mea essent stabilia ? Hoc etiam modo alloquutus est Deus Israelitas, *Ego sum Dominus Deus tuus*. Ego sum ille, cujus acceptastis imperium, ideo etiam recipite statuta mea : *Non habebis Deos alienos coram me*. Hactenus fuêre verba Mechiltæ. Apparet autem ex verbis sapientis cel. m. initium statutorum ac præceptorum esse *Non habebis Deos alienos* ; præceptum, verò, *Ego sum Dominus*, esse fidem de divinitate, quam jam in Ægypto crediderant. Idcirco etiam semper ajunt, verba, *Ego sum Dominus Deus tuus*, esse receptionem imperii divini.

Sic etiam pro hoc adducunt probationem ex eo, quod dicunt in Horioth fol. 8. *Vos erratis. Unde probatur, versum istum loqui de idololatria ?* Num 15.22.
Domus R. Ismael docet, ex quo die præcepit Dominus, & deinceps per generationes vestras : Qualenam est illud præceptum, in principio latum ? Respondet, est de idololatria. Contra hoc autem objectionem movent. v.23.
At verò, ait Mor ; decem præcepta Israelitis sunt data in Moria. Sed hæc solutio manifestior, quam antea prout tradidimus ex solutione. Si enim lo-

cutio ista, *Ego sum Dominus Deus tuus*, esset præceptum, non affirmarent, præceptum de idololatria in initio dictum esse.

Videtur autem mihi in tota hac responsione, sapientes l.m. non negasse dictum hoc, *Ego sum Dominus Deus tuus*, esse præceptum, sed dixisse, eo designari acceptationem imperii Dei, atque istud in se recipere, esse mandatum, quod præceperit Deus, ut videl. in sese jugum regni ejus susciperent. Existimarunt enim sapp. l.m. præceptum primum esse universale, & columnam atque radicem reliquorum præceptorum; idcirco etiam dixerunt: *Postquam imperium meum receperitis, tum statuta vobis feram.* Receptio autem regni extat in sermone: *Ego sum Dominus Deus tuus*, atque juxta eorum opinionem præceptum hoc, quod tulit eis, est, ut reciperent imperium ejus: nam post illud præceptum generale ac radicale, inquit; *Prout admisistis dominium meum, sic etiam statuta mea accipite.* Et observa, statuta vocari præcepta activa; receptionem verò regni Dei præceptum fidei. Hinc etiam asserunt, præceptum fidei, de acceptione imperii Dei necessariò præponendum esse omnibus istis statutis, utpote præceptis activis, quæ occurrunt in lege; non quasi negarent, recipere imperium Dei, esse præceptum, sed quod discrimen sit inter hoc & statuta, quatenus vid. istud sit fides generalis ac principalis, reliqua verò statuta sint præcepta specialia practica. Vide verba R. Mosis ben Nachman in expositione sectionis, super hunc versum, *Ego sum Dominus Deus tuus*, ubi his verbis scribit: *Ego sum Dominus Deus tuus. Hic sermo est præceptum practicum*, quod docet ac præcipit, ut cognoscant & credant, Deum esse, & hunc esse Deum illorum, h.e. eum esse æternum, quia hoc universum ab ejus voluntate ac potentia dependet. *Et sit Deus eorum, quem colere tenentur &c.* Amplius etiam his verbis, inquit: *Vocatur autem hoc præceptum in verbis magistrorum nostrorum, receptio imperii Dei. Sic enim dixerunt in Mechilta: Quare dicitur: Non habebis Deos alienos coram me? quia, cùm inquit, Ego sum Dominus Deus tuus, comparat se cum rege provinciam ingrediente &c.* En adfert Rab ex isto dicto, quod commemoravi ex Mechilta, atque ex eo infert, quod, *Ego sum Dominus Deus tuus*, sit acceptatio regni Dei, atque præceptum.

Exod. 20. [margin]

מגיון* [margin] Ad illud verò, quod objectant ex * opinione, quæ extat in tract. Horioth fol. 8. *Domus R. Ismael docet; Ex quo die præcepit Dominus, & deinceps per generationes vestras.* Quodnam est præceptum primum? *respondet, est de idololatria*: qui enim docet primum præceptum esse, *Non habebis Deos alienos coram me*, is etiam statuit, non esse præceptum, *Ego sum Dominus Deus tuus.* Respondeo, mentem R. Ismaelis esse, quod,

Num. 15, 23. [margin]

Ego

Ego-Nec habebis de unico dicantur præcepto: quemadmodum etiam expoſuerunt de (verſu) *Vnus Deus loquitur duos audivi.* Idcirco initium, Pſal.
quod commemoravit, non eſt ſolicitè ſcrutandum (in dicto) *Non habebis Deos alienos*; ſed initium eſt ſermo iſte univerſalis, *Ego-Non habebis:* quia, licet in iis ſint duo præcepta juxta verba Rab, tamē in modo ſunt conjuncta: ſunt enim duo iſta unus ſermo; ideo etiam unum eorū eſt adfirmativum *Ego ſum Dominus Deus tuus*; alterùm verò negativum *non habebis:* negativum autem eſt oppoſitum affirmativo. Et propter ea expoſuit ibi Rab *Non habebis*, ne in animum adſcendat, alium eſſe Deum.

Hoc autem verum eſſe, demonſtratur inde, quod in iſta ſententia declaravit R. Salomo Iarchi his verbis: *Quodnam eſt præceptum*, quod primò dictum eſt? reſpondet, Eſt de idololatria: in principio enim decalogi *Ego-Nec habebis*, eſt *de cultu idolorum &c.* En exponit ibi, cùm interrogat, *Quodnam eſt præceptum primò dictū?* ſe non ſolum attendere ad (verba) *Non habebis Deos alienos*; ſed ad duas ſententias, *Ego ſum Dominus Deus tuus* & *Non habebis Deos alienos coram me*, quæ initio decalogi dictæ, agunt de idololatria. Hinc verò non negat, *Ego* etiam eſſe præceptum. Quia autem hæc ſententia judicio autoris Thalmud minus recta viſa eſt, ideo per modum objectionis, inquit; *At verò, aſſerit Mor.* decem præcepta lata eſſe in Moriah: infert enim, atque ait; dictum iſtud, *Quodnam eſt præceptum primum?* non oportet admittere; atq; hoc ipſum aſſerunt; *Sed manifeſtius eſt, prout docuimus ex ſolutione.* Senſus eſt, Quod, ſi ita eſt, magis dilucidum & veroſimilius eſt iſtud, quod priùs tradidimus; non verò hæc locutio: Quodnam eſt primum præceptum? Extant quidem dicta ſapp. indicantia, *Ego ſum Dominus Deus tuus*, eſſe generale præceptum, & continere decalogum; ſed hoc inde fit, quod ajunt in Ialmedenu, ad ſectionem Nonam, *Committit adulter ac adultera peccata adverſus decem præcepta &c.* Quomodo contra iſtud, *Ego ſum &c.* Quis uxorem proximi ſui adulterio polluens, negat
Deum, Q. D. *Ementiuntur Dominum, & dicunt non eſt, &c.* Ier. 5, 12.

Præterea ibi in ſectione Kedoſchim, uti etiam in Vaikra rabbah, commemorat, decalogum contineri in ſectione Kedoſchim: hoc modo, inquit, R. Levi. Quocirca decalogus ſub eo continetur: hic enim *Ego Dominus Deus tuus*; & ibi ſcriptum eſt *Ego Dominus Deus veſter.* 2. *Non habebis Deos alienos*; ibi etiam ſcriptum Lev. 19. 2.
occurrit. *Deos fuſiles ne facitote vobis.* 3. *Non aſſumes in vanum*; ibi extat: verſ. 4.
Non jurabis per nomen meum ad mendacium. 4. *Memento diei Sabbathi*, ibi verſ. 12. verſ. 3.
ſcriptum habetur, *Sabbatha mea ſervatote.* 5. *Honora patrem tuum ac matrem tuam*; ibi habetur: *Quiſque matrem ſuam ac patrem ſuum timetote.*

6. *Non*

vers 3. 16. 6. *Non occides*, ibi ſcriptum eſt : *Ne inſtato contra ſanguinem proximi tui.*
18. 7. *Non committes adulterium*, ibi extat ; *Ne ambulato detractione.* 8. *Non*
11. 16. *furaberis*, ibi habetur ; *Ne furamini.* 9. *Non dices falſum teſtimonium*, ibi
18. ſcriptum eſt, *Ne ambulate cum detractione.* 10. *Non concupiſces*, ibi *Diliges proximum ſunt teipſum.* Hactenus ille. En expoſuerunt, omnia præcepta quæ occurrunt in decalogo, extare in ſectione Kedoſchim ; atque genus eorum conſtitúunt *Ego.* Atque hoc omne inde demonſtratur, quia *Ego ſum Dominus Deus tuus* juxta verba Rab, eſt prçceptum.

Nec mirandum eſt de autore Hilchoth gedoloth, quod iſtud non animadverterit, ſiquidem invenies etiam hoc modo R. Moſes ben Nachman, præceptum unitatis numerare, uti & Rambam, & reliqui iſti omnes ſapientes : non numerat iſtud autor Hilchot gedolot, ſed tantùm de recitando precationem Kriath ſchemah recenſet : exiſtimat enim ſententiam *Ego* & præceptum unitatis eſſe eandem rem vid. recipere imperium Dei, atque eſſe radices legis, non verò præcepta. Et fortaſſis idem R. Chaſdai (judicavit) quia vocabulum *præcepti* ejuſque definitio non cadit in fidem. Idcirco etiam conſtituit excellens R. præceptum, de legenda oratione vel Kriath ſchema, non autem credere unitatem : Sed opinio Rab omni modo conſentanea eſt ; quia ſapientes cel. m. ſemper unitatem vocarunt præceptum, iſtudque demonſtrarunt ex verſu primo ſect. Schemah. Atque hoc totum evincit, omnia iſta verba Rab directa eſſe ad intelligentem & integros ad inveniendam ſcientiam.

CAPVT XIX.

De ſolutione trium aliorum dubiorum.

AD dub. XXI. & XXII. ſeu primum & ſecundum, quæ movi. Quare Rab in lib. Hammadah ; tract. Ieſode hattorah, adducat partem ex fundamentis & articùlis, quos in com. Miſnæ recenſuerat, quoſdam verò omittat. Item : Quare in medio tract. Ieſode hattorah, adferat verba aliena, quæ non ſunt è claſſe fundamentorum, veluti de amando & timendo Deum, de ambulando in viis ejus, ſanctificando & non prophanando nomen ejus, videl. in non corrumpendis vocabulis quibus vocatur nomen ejus ; de his atque aliis rebus uti & de phyſica & metaphyſica, cujus ibi meminit.

Reſpondeo & dico, magnum Rab in comm. Miſchnæ adducere recenſionem iſtorum articulorum, quorum unumquemque oportet credere, qui legem habet, ut intelligat, quiſnam ſit filius Iſraelis vocandus,

dus, ac partem habiturus in futuro ſeculo, quinam verò apoſtatæ ſint, utpote qui non habeant partem in futuro ſeculo, nec nomine Iſraelis vocandi ſint. Hinc etiam ſcribit ibi ſub initium articulorum, his verbis: *Atque de eo neceſſe eſt, ut aliquid hîc commemoretur; eſt enim locus appoſitus ad explicandum, tredecim eſſe articulos ac fundamenta legis noſtræ &c.* En exponit locum iſtum convenientem ac aptum eſſe, ad declarandum ibi articulos legis, quatenus ſunt articuli.

At verò in libro Miſna hattorah hajad gedoleh, quem Rab compoſuit, eſt ſcopus ejus, non niſi exponere præcepta, quæ ſunt in libro legis divinæ, quemadmodum hoc etiam declarat in præfatione comment. ſui: atque idcirco in initio enumerat omnia iſta præcepta unum poſt aliud, ad inveniendum numerum; & poſt iſtorum recenſionem facit partitionem operis ſui in libros atque conſtitutiones, & ibi conſignat præcepta, quæ in iis occurrunt. Hic autem eſt finis, quem ibi Rab intendit; ideo etiam in exordio hujus libri hoc modo inquit: *Conſtitutiones de fundamentis legis continent decem præcepta; ſex adfirmativa, quatuor verò negativa; numerus autem eorum hic eſt: 1. ut cognoſcatur eſſe ibi Deum. 2. Ne quis ſibi imaginetur alium ibi, præter hunc eſſe Deum. 3. De unitate ejus. 4. De amando eum. 5. De eum timendo. 6. De nomine ejus ſanctificando. 7. De non prophanando nomine ejus. 8. De non perdendis rebus, ſuper quas nomen ejus invocatum eſt. 9. De audiendo prophetam, qui ejus nomine loquitur. 10. De non tentando eum. Atque iſtorum omnium præceptorum expoſitio continetur in illis capitibus.* Hactenus ille.

En manifeſtum eſt ex verbis ejus, præcipuum ſcopum in iſtis conſtitutionibus eſſe explicationem præceptorum, non verò articulorum, utpote quos jam expoſuerat in loco illis conveniente, videl. in Commenr. Miſnæ, quemadmodum dixi. At verò adducit hic conſtitutiones de fundamentis legis, ut declaret iſta fundamenta, quæ pertinent ad claſſem præceptorum. Idcirco etiam non dicit, *omnia fundamenta legis*, ſed phraſi * abſolutâ: *Conſtitutiones de fundamentis legis.* Neque, ſi ita ſe res habet, difficultate laborat, quod recenſeat tantùm iſta fundamenta, quæ ſunt in claſſe præceptorum, vel ab iis originem ducunt; ideo etiam invenies in præfatione libri, cum opus ſuum in 14. libros dividit, eum hoc modo loqui: *In libro primo complexus ſum omnia præcepta*, quæ ſunt fundamenta legis Moſis mag. n. ſuper quem pax; & ſunt ea homini ante omnia ſcitu neceſſaria; uti ſunt unitas Dei, & interdicta idololatria: *Vocatur autem nomen hujus libri Hammada.* Sic ille. En exponit, unicum finem eſſe explicationem præceptorum: hinc etiam inter fundamenta adduxit iſta, quæ originem ab illis (præceptis)

* סתמי

Mm ptis)

ptis)trahunt, non alia. Atque inde eſt,quod adduxerit de amando ac timendo Deum , de ſanctificando nomine ejus : quia ſunt præcepta radicalia connexa,& cum iſtis fundamentis(conjuncta.)Deinde etiam quia hic locus eſſet proprius, ſubſtantialis , & primus in explicatione præceptorum , quæ adducit in iſtis Conſtitutionibus. Inſuper etiam dico in hac reſponſione, ideo benè inſtitutam eſſe hanc conſiderationem ; quia in capitibus illis tract. Ieſode hattorah, invenies recenſionem omnium iſtorum articulorum & fundamentorum ; etiamſi fortaſſis ibi non occurrat ordo prioris vel poſterioris , quo adduxit eos in commen.Miſnah ; ibi enim unuſquiſque in ſuo loco conſideratur, ſicuti indicavi , In cap. enim primo Rab manifeſtò recenſet tres articulos ; vid. Deum eſſe exiſtens perfectum extremæ perfectionis , neceſſariæ exiſtentiæ : item eum eſſe unum : neque eſſe illum corpus, aut potentiam in corpore:In cap.autem 2.enumerat omnes creaturas, & in ſpecie gradum intelligentiarum ſeparatarum. Sic etiam in reliquis capitibus 3.& 4.commemorat materiam corporum cæleſtium,& quatuor elementa , atque mixta ex iis. Iſta autem omnia eo fine adducit, ut inde eliceret Deum eſſe æternum,& omne præter eum creatum eſſe, non verò æternum, ſi hic cum illo comparetur. Hoc autem inde cognoſcimus : quia Rab de omnibus iis exiſtentibus ſuperioribus , mediis & infimis tradit , quod ſint creaturæ ; cùm autem ſint creata vel innovata , neceſſario ſtatuendus eſt Deus æternus , qui ea creavit. Hinc etiam educimus numerum articuli 5, vid. æquum eſſe ut Deum colamus, eumque voce celebrationis extollamus, neque convenire,ut tale quid alteri præſtemus exiſtenti : quia opera aliorum ſunt limitata & determinata, neque habent voluntatem & electionem operandi cum aliqua variatione iſtius , quod agunt : ſive ſint ſpiritualia cœleſtia,quæ ſunt viva intelligentia ; ſive etiam inferiora, quæ non eodem modo ſe habent. Atque idcirco in tribus illis capitibus , videl.2,3,& 4, narrat Rab de magnificentia Dei, ut inde intelligamus, ipſum colendum eſſe,ac omnia exiſtentia ab eo exiſtere.

Adducit autem inter generalia iſta, de amando & timendo Deum ; quia propter conſiderationes iſtas,videl.amorem & timorem,æquum eſt,ut Deum colamus ; ſunt enim duæ ſpecies cultûs , prout ſapientes l.m.commemorant : *in nomine,propter amorem , non in nomine , propter timorem.* Quia verò decet eum amore proſequi,etiam par eſt,nomen ejus ſanctificare : & quia oportet eum timere , etiam æquum eſt , nomen ejus non prophanare , neque deſtruere res , ſuper quibus nomen ejus indigitatur, Sanè,ſi ita ſe res habet,tum omnia iſta præcepta originem ducunt ex articulo 5,quod nimirum oporteat eum colere. Cap.

Cap.autem 7. adducit Rab duos articulos, videl. ſextum & ſeptimum,qui ſunt; Exiſtentia prophetiæ; & gradus prophetiæ Moſis mag.no.ſuper quem pax. Cap.verò 8,& 9, adfert articulum 8, legem eſſe à Deo,& articulum 9, æternitatem legis.

Præterea invenies in cap.2, quod ibi Rab primò recenſeat articulum 10, nimirum de ſcientia divina & modo cognoſcendi res. Cap. autem 5. attingit Rab articulum 11, qui eſt de præmio & pœna; atque idcirco adducit ibi præceptum de ſanctificando Deum, aliaque, quàm multa eorum ſit merces,& magna pœna. At verò duos poſtremos articulos de adventu Meſſiæ & reſurrectione mortuorum,non adduxit Rab in tract. Ieſode hattorah; quia ſunt ſpecies, quæ continentur ſub articulo 11, De præmio ac pœna, quemadmodum in propoſitione 5,planum feci; ſed attulit iſtos in tract.Teſchuva cap.9: quia à præceptis non trahunt originem.

En, ex hoc toto manifeſtum eſt, omnes iſtos 13, arculos,quos Rab adduxit in comm. Miſnæ occurrere in verbis ejus, lib. Hammadah tract. Ieſode hattorah, juxta modum, quem enarravi: & reliqua, quæ in iſtis tractatibus adfert,originem trahere ab his fundamentis ac articulis, atque idcirco ibi adduci.

Ad dubium XXIII, ſive 3 ex iis, quæ ego movi: Quare videl. ex omnibus 13, articulis ſive fundamentis legis,quæ recenſet Rab, referat ad numerum præceptorum non niſi duos priores, ſcil. Exiſtentiam Dei ejuſque unitatem; reliquos verò non conſtituat in numero præceptorum, ſive affirmativorum,ſive negativorum. R. & dico: Quod non viſum fuerit Rab,articulum 3, nim. Deum eſſe unum,non corpus neque potentiam in corpore,conſtituere præceptum,etiamſi eum demonſtret ex verſu: *Et valdè obſervetis ea propter animas veſtras &c.* quia non recenſentur in numero præceptorum, niſi iſta quæ Deus ben. præcepit,veluti mandatum unitatis, cujus fidem ipſe exigit, cùm ait: *Audi Iſrael,Dominus Deus noſter,Deus unus eſt:* q.d.Audi,& crede hanc rem. Atque hac ratione,*Ego ſum Dominus Deus tuus*, conſtituit præceptum; quia apud eum eandem cum hoc obtinet rationem: nam negativum iſtud in verſu. *Quia non vidiſtis ullam imaginem*; eſt * negatio, * שלילה
non verò † prohibitio. Et jam ſcripſit Rab in lib. ſuo Minjan hammitzoth,in radice 8. ex radibus,quas in numero præceptorum proponit,negationem affirmativi enunciati non ponendam eſſe cum admonitione: ut e.c. *In puella non eſt peccatum mortis,ne moriatur, quia non fecit volens. Non inquiret ſacerdos*. In hac etiam ſpecie autor Hilchot gedoloth numerat: *Et terra non vendetur in æternum*; eſt enim ipſi negatio, † מניעה

 non

non admonitio. Certè, si ita est, tum dictum illud: *Et valde observetis ea propter animas vestras*, in genere eos admonuit, ne in fide sua errarent, inquit enim: *Quia non vidistis ullam imaginem*; quæ negatio, non admonitio est; idque eò magis, quia rationem reddit præcepti, cùm ait: *Quia non vidistis ullam imaginem*. Iam verò scripsit Rab in radice 5, ejusdem lib. Minjan hammitzoth, quem commemoravi; rationem præcepti constituendam esse in numero præceptorum: ut, e.c. *Non poterit maritus ejus prior, qui eam dimisit, rursus eam recipere: Ne terram peccato inquinet*; atque idcirco non annumeravit ista classi præceptorum. Exposuit autem ipsemet Rab in cap. 1. lib. Hammadah, remotionem corporeitatis esse ramum è radice unitatis: quia non potest sic concipi, Deum esse corpus aut corporeum, nisi sit divisibilis & multiplex, non unus. Et quia remotio corporeitatis continetur sub unitate, ideo contentus fuit Rab numerare unitatem præceptum; non autem numeravit remotionem corporeitatis, quia sub ea comprehenditur. Hinc etiam commemorat in radice 11, ex istis radicibus quas recensui ex lib. Minjan hammitzoth, partes præcepti specialis non numerandas esse separatim, sed sub generali comprehendi. En ex omnibus istis rationibus apparet, non numerandum esse articulum 3, seu remotionem corporeitatis, inter præcepta.

At verò ex fundamento 4, quod est, Deum esse antiquum, & nihil præter eum esse æternum; discimus æternitatem ejus, quemadmodum scribit Rab ex versu: *Tabernaculum Dei æterni*: & licet verum sit dictum, tamen non fit ibi mentio præcepti, quod Deus nobis propter istam fidem mandavit; Et sanè ipse inquit, nihil præter eum æternum est; & licet hoc manifestum sit ex versu, *Quia sex diebus fecit Deus cœlum ac terram*: tamen hæc ipsa est ratio præcepti de Sabbatho, quod docet de creatione. Atque jam indicavi ex verbis Rab de radicibus, rationem præcepti separatim non esse numerandam.

De articulo autem 5, solum Deum esse colendum, jam scripsi, Rab istum non docere ex versu: *Et serviètis Domino Deo vestro eumque coletis*; quia isti versus admonent nos de opere cultûs, & de precatione: articulus autem non est, ut actu eum colamus, sed ut credamus, eum solum colendum esse; Idcirco etiam scribit Rab in expositione hujus articuli ac fundamenti, hujusmodi verbis: *Fundamentum autem hoc 5 discimus ex præcepto nobis dato, de non colendis idolis.* En hîc vides, quod articulum hunc discamus ex præcepto: non quod ipsummet sit præceptũ.

Fundamentum autem 6, est existentiam prophetiæ in specie hominis esse in genere; uti & fundamentum 7, de eminentia prophetiæ

Mosis

Mosis mag.n.super quem pax: ac 8,de lege cœlesti; & 9,de ejusdem æternitate; & 10,de scientia Dei; ac 11,de præmio ac pœna; & 12, de adventu Messiæ: atque 13, de resurrectione mortuorum: omnia ista (inquam) sunt veri fidei articuli, prout exponuntur in lege, prophetis ac hagiographis; sed non recensentur in numero præceptorum; quia nulli occurrunt versus, in quibus Deus de fide eorum præcipit. Nec sequitur, si non sint præcepta, tum fidem eorum esse arbitrariam; quia omnes historiæ legis ejusque scientiæ, etiamsi non referantur ad numerum præceptorum, nihilominus tamen obligati sumus ea credere juxta literalem eorum sensum, atque omnia ista, Sapp. l. m. complexi sunt sub illis verbis: *Quisquis asserit, totam omnino legem, esse ex ore Dei, præter unicum versiculum, sanè is eSt in classe istius, qui verbum Dei vilipendit:* quia totam legem ejusque historias atque præcepta habemus, ut ea perfectè fide amplectantur; Licet enim pars ex ejus dictis occurrat sub ratione admonitionum ac præceptorum h. e. ut Deus præcipiat ac moneat de iis; reliqua verò adducantur sub forma scientiarum, historiarum atque reprehensionum; tamen sunt æquè vera atque præcepta.

CAPUT XX.

De Solutione trium aliorum dubiorum.

AD dub. XXIV. XXV. & XXVI. seu 4, 5, & 6. ex iis, quæ movi contra verba Rab ex principio cap. 1. lib. Hammadah. Visum est respondere ad ea per explicationem verborum Rab; dicit: *Fundamentum fundamentorum, & columna sapientiæ est, cognoscere ibi esse primum ens, & istud existentiam dare omni existenti: Omnia enim existentia in cælo & terra, quæque intra ea sunt, non existunt nisi per veritatem illius existentiæ. Et si concipias illud non existere, nihil poterit existere: Sin verò imagineris, nulla existentia præter illum solum existere; ipse solus existet; nec destruetur ille propter eorum cessationem. Omnia enim existentia necessitatem habent ab eo; ipse verò Benedictus non opus habet illis, nequidem ullo illorum.* Hactenus ille.

En exorditur Rab in 1. articulo, Deum esse primum ens; h. e. primum dignitate ac perfectione; atque esse eum necessariæ existentiæ; quemadmodum descriptione sua exponit: atque idcirco hunc articulum esse primum inter reliquos articulos; quia reliqui omnes huic innituntur. Hinc de eo inquit, Rab, quod sit *fundamentum fundamentorum:* quia, sicuti fundamenta legis sunt articuli & radices, quibus

lex superstructa est, ut per eorum eversionem destruatur: sic & primum fundamentum, non tantùm est fundamentum legis, sed etiam est fundamentum reliquorum fundamentorum; & ista omnia huic innituntur: Si enim concipias primum fundamentum everti, etiam reliqua omnia destruentur, atque ob hanc rationem fundamentum hoc vocavit, *Fundamentum fundamentorum*; hinc etiam postea ait: *quia hic est maximus articulus*, à quo omnes dependent.

Quia verò Rab initiò part. 2. lib. Moreh, hunc articulum exponit per demonstrationem; in hoc autem capite ex versibus, ideo ait, in eo nullam esse contradictionem; quia cum hoc articulo consentiunt lex & ratio; idcirco etiam juxta legem, est fundamentum fundamentorum, & propter hanc rationem declaravit in hoc capite, ex consequentia versuum: juxta demonstrationem verò intellectualem, est columna scientiarum, atque in hoc sensu exponit in lib. Moreh, pro ratione propositionum intellectualium.

Cùm autem inquit: *Cognoscere esse ibi primum ens*, non est intentio vocabuli שם *ibi, illic* de * circumscriptione locali, sed de existentia, in genere dicta, q. d. Fundamentum fundamentorum & articulorum legalium, atque columna scientiarum intellectualium, est, cognoscere, quod sit in classe entium ens prius omnibus istis, videl. in gradu existentiæ & prioritatis: *Et istud existentiam dare omni existenti*, h. e. supremam & primam esse istorum causam: *quia omnia existentia in cælo ac terra* q. d. *in cælo*, corpora cælestia, quæ perpetuò in gyrum moventur, & intelligentiæ separatæ, quæ circumagunt ea: *& terra*, quæ est centrum, super qua circumvolvitur (cælum.) *Et quæ in iis sunt* h. e. elementa, & quæ ex iis conflata sunt, atque sunt inter cælum ac terram; *ista enim omnia non existunt nisi per veritatem ejus existentiæ*. Sanè, si ita se res habet exposuit hîc, Deum esse causam causarum.

* רמיזה מקומית

Ad explicandam autem necessitatem existentiæ, inquit: *Quod si concipias, illum non existere &c.* q. d. sublatâ hac causâ tolluntur omnes effectus: sed remotis istis effectibus, non sequitur removeri eum, qui est istorum causa; idcirco etiam hæc remotio causæ primæ est res † imaginaria, nec fieri potest; atque hinc ait Rab: *Et si concipias, illum non existere &c.* quia hanc rem homo sibi imaginatur; non quod tale quid fieri possit. Concludit autem verba sua, cum inquit: *Omnia existentia necessitatem habent ab eo, Deus verò ben. a nullo eorum.* Hoc enim spectat ad necessitatem existentiæ, ut existentia ejus ab alio non dependeat, sed omnium rerum existentia ab eo.

† תרומה

Insu-

Inſuper ait his verbis : *Propterea non eſt veritas ejus tanquam aliqua veritas eorum ; prout inquit propheta. Dominus Deus veritas eſt.* h.e. ipſe ſolus verus eſt,neque in quoquam eſt veritas ſimilis ejus veritati; atque hoc eſt,quod lex ait : *Nullus amplius præter illum ſolum.* q.d.*non eſt ibi verum exiſtens ſimile ei, præter illum ſolum :* Hactenus ille. Voluit hîc Rab exponere negocium veritatis,ſcil.quod,etiamſi de Deo aſſeramus, quod ſit exiſtens, item de reliquis rebus, quod exiſtant,non tamen vocabulum exiſtentiæ de Deo ac aliis rebus * univocè & † æqualiter prædicari, ſed ‡ æquivocè ac analogicè : prout enim ſe res habent in operando ita in exiſtendo ; & ſicuti ſe habent in exiſtentia, ita etiam in veritate : Siquidem veritas eſt res ex exiſtentia educta, cumque ea convertitur. Quia autem creaturæ in exiſtentia ſua habent * potentiam mixtam cum actu, & neceſſitatem cum contingentia ; nec eſt agens abſolutè perfectus, (cùm exiſtentia earum non ſit abſolutè perfecta,) hinc etiam veritas non abſolutè perfecta eſt ; Vnde rectè colligitur nomen veritatis abſolutè locum habere in Deo : quia exiſtentia ejus neceſſaria eſt ex ſeipſa, non verò contingens:atque eſt omni modo in actu, & nihil eſt in eo potentiale, aut contingentiæ ; idcirco etiam non eſt exiſtentia ejus ſimilis aliarum rerum exiſtentiæ ; *nec veritas ejus* h.e. operationes ejus ſecundum veritatem, & reliquæ actiones. Exiſtentia enim ejus eſt neceſſaria, atque veritas ejus abſoluta ; reliquorum verò exiſtentia ex ſeipſa eſt contingens ; & veritas atque operationes eorum mixtæ cum potentia, & exiſtentia eorum cum privatione : atque hinc ait, exiſtentiam & veritatem de Deo ac reliquis rebus tantùm † æquivocè ſeu analogicè prædicari ; nomine tantùm,non verò nomine ac definitione ; atque hoc probat Rab ex dicto prophetæ Ierem. *Dominus Deus veritas eſt.*

Ier. 10,10. Deut.4,35. * בהסכמה בשווי † בהסכמה ‡ ויתר בכחות * בחיוב † מכסתוף

Senſus autem hujus verſûs manifeſtus evadet ex declaratione illius ſectionis, ubi initio ait : *Audite verbum,quod loquitur vobis Dominus, ô domus Iſraelis. Sic inquit Dominus : Viam gentium iſtarum ne diſcitote, & à ſignis cælorum ne conſternemini,quia gentes ab illis conſternantur.* En de duabus rebus eos admonet : prima eſt, ne diſcant viam gentium, ſcil. de cultu imaginum, quæ nullam habent eſſentiam : Secunda eſt, ne conſternentur à ſignis cælorum, quemadmodum gentes ab iis ſibi metuunt; quia gentes ſunt ſub dominio ſuperiorum principum ; quemadmodum ipſe ait: *Quia Dominus Deus tuus diſtinxit vos ex omnibus populis,*hinc æquum eſt eum timere.Cùm autem Iſraelitæ peculiariter ſubſint regimini divino, prout inquit : *Et vos accepit Dominus* ; non convenit, ut conſternentur à ſignis cælorum ; ſiquidem iſta non habeant

Ier.10.1.2.

prin-

principatum aut potestatem in populum Israeliticum. Et redit ad exponendum, quod priùs admonuerat, de longè recedendo ab istis sta-
vers. 3. tutis gentium, cùm inquit: *Quia statuta populorum omnium vanitas &c. Argento & auro exornant eum.* Sic dicitur: *Tanquam palma opere continente*
vers. 5. *sunt, ne loquuntur quidem*, q.d. non habent in se spiritum moventem, quantò minus rationalem, aut huic quid simile: *Ne timetote ab iis, quia non sunt affectura malo; neque etiam benefacere, est penes illa.* q. d. non habent potentiam bonum vel malum faciendi; quia sunt corpora mortua. Et paulò post inquit: *Nullus (par) tibi; ô Domine, maximus es, &*
vers. 6. *maximum nomen tuum potentiâ:* Loquitur de signis cælorum, (quæ est secunda pars admonitionis) q.d. nihil simile tibi Domine, non corpora cælestia, neque etiam intelligentiæ separatæ. Dicit autem *Maximus es, & maximum nomen tuum*, ad indicandum, Deum esse magnum respectu essentiæ suæ, nec accipere eum influxum ab alio, sicuti omnia ista existentia ab eo accipiunt: atque hoc est, cùm inquit: *Maximus es.*
vers. 7. Post hoc autem ait: *Quis non te timebit Rex gentium? cùm in te conquiescat; cùm maximus sis in omnibus sapientibus gentium, atque in omni regno ipsarum, ex eo quod nullus par tibi.* Hic versus videtur valdè inconveniens esse; cùm Deus non sit in classe regum gentilium, eorumve sapientum, ut conferatur cum iis, juxta hoc dictum; sed sensus est, quod, etiamsi regibus gentium earumque sapientibus non affulserit lux divinæ legis, tamen per studium rationis cognoscent atq; celebrabunt magnificentiam & excellentiam Dei, sicuti dicitur: *Quia ab ortu solis usque ad oc-*
Mal. 1. *casum magnum nomen meum in gentibus.* Hoc etiam modo dicit: *Quis non verebitur te Rex gentium?* q. d. quis est ille Rex gentium, qui te non timebit? te enim decet revereri, quia magna operaris; non verò cælos, neque eos moventes. *In omnibus enim sapientibus gentium, atque omni regno earum, nullus est similis tibi.* h.e. omnes sapientes atque homines regnorum fatentur, non esse æqualem tibi. *Et unà obbrutescunt, ac stulti fiunt,*
vers. 8. *eruditio vanitatum &c.* q. d. Omnes quidem gentium sapientes in negotio primæ causæ fatentur de existentiæ ejus excellentia; sed est
* טלסמאות stultitia earum in una re, videl. negotio mediatorum, quos inter se ac creatorem constituunt, atque faciunt * imagines loquentes, ut deducant à superioribus influxum. Atque hoc est, cùm ait: *Eruditio vanita-*
vers. 9. *tum. Argentum extensum ex Tharsi.* Finis autem verborum ejus est: *Opus peritorum omnium istorum.* q.d. non tantùm stolidi, plebei, sed etiam omnes sapientes gentium in hoc negocio errant, videl. in constituendo mediatores; Indicat autem propheta hunc crassum esse errorem, cùm
vers. 10. ait: *Dominus verò Deus verus.* Atque jam edocui te, nomen Iod, He, Vau,

Vau, He, tantùm de prima causa dici, nec communicari præter eum alteri ulli existenti; nomen verò אלהים usurpari de gubernatore, qui in dominio præditus est infinitâ potentiâ. Sanè statuerunt quidem sapientes gentium, Deum esse necessariæ existentiæ, juxta illud, cùm dicitur: *Nullus est (par) tibi*; sed non concesserunt, eum esse providentem, & gubernatorem in hoc inferiori mundo; atque hinc non fecit mentionem nominis אלהים. Itaque propheta partem de iis confitetur, sed addit verbis eorum, dicendo: *Dominus verò Deus verus est.* h.e. ille qui cum necessaria existentia, est preditus potentiâ ac dominio, est
absolutè verus. Et contra simulachra ait: *Est Deus vivens*: quia in iis v. 10.
non est vita & sensus; sed in Deo Excel. Adversus autem signa cœlorum inquit; *Et rex sempiternus, à cujus fervore commovetur terra, &c.* quia v. 10.
ipse est verus agens, atque gubernator in mundo. *A cujus fervore commovetur terra*; non verò à signis cœlorum. Insuper etiam ait: *Sic dicitote illis, &c.* linguâ Aramæâ dicunt interpretes prophetam idcirco locutum v. 11.
esse, quia Iudæos cum Chaldæis disputantes Ieremias instruebat, quomodo iis respondendum esset linguâ Chaldaicâ; sed appositũ est (si dicamus,) voluisse prophetam hîc illis tradere infallibilem demonstrationem, cùm loquitur de deitate Dei ben. & quod existentia ejus sit necessaria, non verò contingens, sicuti cœli, eosque circumagentes; cùm inquit: *Hoc modo dicitote illis* q. d. sic affabimini gentes idololatras earumque sapientes, quos commemoraverat, videl. Deum istum, qui non fecisset cœlum ac terram, neque est causa eorum efficiens ac procreans, perdendum esse sub cœlo h.e. ne colant eum: siquidem machina cœli ac terræ ostendit, omnia ista esse contingentia, atque obnoxia * potentialitati, & nulla actu perfecto existere, neque * כחניות veritatem eorum esse absolutam, sicuti Dei, qui ista effecit, atque creavit. En expositus est versus, quem Rab adduxit, videl. *Dominus Deus veritas*, fusiori explicatione, ad ejus intelligentiam conducente.

Et sanè, quod præterea ex lege adducit Rab: *Tibi videnda sunt exhibita, ut cognoscas Dominum esse Deum ipsum, nullum amplius præter eum*; Deut. 4. 35. isto exposuit, non esse illic verum existens præter illum solum; cùm tamen indubium sit, in isto versu non extare vocabulum אמת h. e. *veritas*, sed verborum seriem ibi ostendere, cùm inquit: *Non est amplius præter eum*, non posse aliter explicari, quàm nihil esse in existentia præter Deum: multitudo enim entium est res † sensibilis: neque etiam ó- † מוחש portet exponere, nullum esse אלהים præter illum solum; siquidem etiam intelligentiæ separatæ vocantur אלהים; & quomodo tum dici potest, non esse אלהים præter illum? Hinc etiam videtur Rab hoc, cùm ait:

Non est amplius præter eum, referre ad istud, quod dixerat: *Quia Dominus est Deus*: quia nomen יי docet de existentiæ necessitate, & est nomen explicatum: nomen verò אלהים dicitur de præditis potentiâ ac dominio. Et juxta hunc sensum inquit: *Non est amplius præter illum*, videl. existens necessariæ existentiæ, præditum potentiâ infinitâ: etenim negotium de existentiæ necessitate consistit in actu absoluto atque perfecta veritate, quemadmodum dixi; propterea etiam ait: *Non est ibi verum existens præter illum solum*; nomen enim Iod, He, Vau, He, de veritate docet.

Scribit insuper Rab: *Ens hoc est Deus mundi, Dominus totius terræ, qui regit orbem potentiâ, carente fine ac termino, & virtute non cessante: orbem enim perpetuò circumagit: Fieri autem nequit, ut sine movente in gyrum agatur; iste verò est Deus ben. circumvolvens eum absque manu ac corpore:* Hactenus ille. Sensus est, quod, cùm articulus hic primus (ut scribit Rab initio verborum suorum) sit quoddam fundamentum legis. & basis scientiarum intellectualium, voluerit istum etiam exponere juxta sensum ac consequentiam versuum, quatenus ad legem spectat. Videtur indicare, hunc esse istum articulum, cùm Philosophi dicunt; hunc Deum mundi esse Dominum universæ terræ, & eum circumagere orbem q. d. istud ens, cujus negocium explicavimus juxta legem, hoc ipsum etiam expositum est per modum disputationis ac ventilationis; atque ideo quædam demonstrationes, quas adduxit in principio part. 2. lib. Moreh, pro existentia Dei, desumuntur ex mundo in genere, partiumque ejus unius cum altera harmonia; quædam verò ex generatione ac corruptione; aliæ autem ex motu orbis; atque hæc demonsttatio communis esse potest asserenti æternitatem, & credenti creationem: sicuti ibi Rab commemorat. Hinc etiam ibi ait: *Ens hoc est Dominus mundi*, videl. juxta demonstrationem, quam formaverat, ex mundi universitate. Dicit verò: *Dominus universæ terræ*, secundum demonstrationem, quam fecerat ex generatione atque corruptione. Ait autem: *Ille circumagit orbem*; juxta demonstrationem, quam fecerat ex motu cœlestium, secundum communem sententiam statuentium æternitatem vel creationem. Quia autem potentia infinita consistit vel in robore vel perpetuitate; hinc paulò post inquit: *Qui regit orbem potentiâ, quæ caret fine ac termino*. Exponit duas species infinitæ potentiæ: prima est, cum ait: *Potentia, quæ non habet terminum aut finem*: secunda species infinitæ potentiæ de tempore ac perpetuitate est, *quæ nunquam cessat*. En expositum hìc est, quomodo, cum Rab adducit de motu cœlestium, qui caret fine, istud concludat juxta sententiam Philosophi,

non

non verò legis noſtræ; neque eſt in eo abſurdum, quod iſta enarret in hac quæſtione juxta demonſtrationes ac ſententias philoſophorum.

Poſſumus etiam dicere potentiam, cujus Rab hîc meminit, eſſe infinitam tempore, ex parte poſteriori, h. e. ut quidem habeat initium, quod præteriit, ſed non finem aut terminum, quatenus futurum eſt; atque hoc ſenſu erit infinita. Dicit autem Deum ben. circumagere orbem, juxta opinionem aſſerentis, quod prima cauſa ſit primum movens; quia hoc etiam verum eſt ſecundum legem noſtram, quæ inquit: *Et Dominus ſtabat ſupra eam* (ſcalam.) *Qui cœlis inſidet in auxilium tuum.* Gen. 28. 13. Et Pſalmiſta ait: *Extollite eum, qui inſidet amœnitatibus.* Item: *Inſidenti* Deut. 33. 26. *cœlis cœlorum antiquorum.* Pſal. 68. 5. v. 34.

Præterea ſcribit Rab: *Cognitio autem hujus rei eſt præceptum affirmati-* Exod. 20. 2. *vum; prout dicitur: Ego ſum Dominus Deus tuus, qui eduxi te ex terra Ægypti, è domo ſervitutis.* Et quisquis ſibi imaginatur, alium eſſe Deum præter hunc, is violat præceptum negativum, quod inquit: *Non habebis Deos alienos coram me, & negat radicem, quia hæc eſt radix è qua omnes dependent*; Hactenus ille. Cùm autem ait: *Et cognitio hujus rei*; tum non reſpicit ad illud dictum. *Hoc ens eſt Deus mundi &c.* ſed ad illud, quod ſupra enarraverat de negotio neceſſariæ exiſtentiæ, quodque ex ſcripturis probaverat. Et jam ſuperiùs expoſui hanc loquendi formulam; nimirum præceptum eſſe, ut quæramus cognitionem omnium iſtarum rerum, ſcil. Deum eſſe primum exiſtens, & exiſtentiam largiri omni exiſtenti; atque eſſe neceſſariæ exiſtentiæ: & omne hoc dependere à ſcientia ac inſtitutione; doctrinam verò atque diſciplinam eſſe opus voluntatis & electionis; ac quod idcirco cadat ſub illud vox *Præcepti* ejuſque definitio, etiamſi iſta fides, quæ per ſcientiam ac inſtructionem in anima generatur atque producitur, comparata ſit abſque voluntate & libero arbitrio, quemadmodum etiam declaratum eſt in propoſitione 10. Sic quoque expoſui, quomodo Rab hoc præceptum conſtituat ex verſu: *Ego ſum Dominus Deus tuus,* quod vid. nomine Iod, He, Vau, He, indicetur neceſſitas exiſtentiæ: אלהיך verò doceat de potentia infinita, cùm videl. conjungitur cum nomine, * eſſentiali. * הויה

Poſtquam autem Rab commemoraverat præceptum affirmativum; quod in hoc eſt articulo, etiam recenſet præceptum negativum; cùm inquit: *Et quisquis ſibi imaginatur alium eſſe Deum præter hunc, is violat præceptum negativum*; Senſus eſt: Quisquis concipit Deum Iſraelis non eſſe neceſſariæ exiſtentiæ (ſicut dixerat) ſed alium Deum præter hunc exiſtere, is tranſgreditur præceptum negativum, & negat cum eo

fundamentum primum, quod eſt articulus præſtantior omnibus articulis; ſiquidem omnes articuli ab eo dependent. Sanè, ſi ita eſt, non erit hoc negativum oppoſitum affirmativo, de unitate videl. quod ſit alius Deus præter eum, ſecundus ab eo; ſed affirmativum oppoſitum erit articulo primo commemorato; cùm nim. quis ſibi imaginatur, non eſſe hunc Deum verum primum exiſtens; ſed alium eſſe Deum præter illum; non verò inquit; præter illum ſolum, quia negat articulum primum, neque profitetur eum. Atque hoc eſt, cùm ait Rab: *Et negat radicem* q.d. non quidem in deitate adjungit ſecundum Deum, ſed negat fundamentum primum; quia deitatem à Deo removet, atque alteri applicat; vel non credit in mundo eſſe Deum, juxta ſententiam Epicuri. Et ſanè oſtendit hoc ex verſu: *Non habebis Deos alienos ante faciem meam*; quia, ut jam expoſuit Rab in lib Moreh par 1. cap. 37. פנים *Facies* dicitur de exiſtentia; & juxta hoc inquit *Non habebis Deos alios coram me*: h.e. ne credas in alio exiſtente eſſe divinitatem reſpectu neceſſariæ exiſtentiæ atque abſolutæ veritatis: vel erit על פני
Pſal 102.26. phraſis de anteceſſione, ut e.c. לפנים, *Antequam fundaſti terram.* Sic cùm
Ruth. 4.7. dicitur לפנים *Ante in Iſraele.* Dicit autem, ne aſcendat in mentem tuam eſſe Deum aliquem iſto priorem ulla ſpecie anteceſſionis; quia non eſt talis. Sunt autem ſine dubio אלהים אחרים dii, alii, h.e. qui poſteriores ſunt, ac conſtituti à Deo, quorum exiſtentia eſt poſt ejus exiſtentiam, non verò על פנין h, e. prior ejus exiſtentià.

Vlterius ſcribit Rab his verbis. *Iſte Deus eſt unus, non binus, aut plures duobus, ſed unus, non juxta unitatem ſingularium, quæ in mundo deprehenduntur; nec unus ſpecie complectens multas unitates; neque unus corpore, quod eſt diviſibile in partes atque extrema; ſed ita unus, ut nulla unitas ejus ſimilis in mundo reperiatur.* Hactenus ille.

Poſtquam Rab expoſuerat articulum primum de exiſtentia Dei neceſſaria, recenſet etiam articulum 2 de unitate ejus, idque idcirco, quia ſub unitate ejus duæ res continentur: prima, quod non ſit binus, neque habeat ſocium in deitate; altera, quod nulla ei inſit multiplicatio aut compoſitio rerum: haſce duas ſententias commemorat Rab in articulo unitatis. Cum enim inquit: *Hic Deus eſt unus, non verò binus aut plures duobus*; tum attendit ad primum negotium, videl. Deum non habere ſecundum aut ſocium in deitate: cùm verò ait: *Sed ita unus, ut nulla unitas ſit ſimilis ejus unitati &c.* tum reſpicit ad ſecundum; atque de hoc inquit: *Neque unus ſpecie, ut complectatur multa individua; nec unus corpore, quod eſt diviſibile in multas partes ac dimenſiones*: quia omne corpus eſt diviſibile, atque idcirco Vnum eſſe nequit; quoniam in plures diſtingueretur. Inſu-

Insuper scribit: *Si plures essent dii, isti essent corpora; quia similes constituti in suis essentiis, non essent distincti à se invicem nisi accidentibus, quæ inveniuntur in corporibus. Et si creator esset corpus, haberet finem ac terminum: cùm autem non sit corpus, etiam non habebit finem: siquidem omne præditum fine aut termino, limitatam ac determinatam habet potentiam. Cùm autem Dei nostri, cujus nomen sit benedictum, potentia non habeat terminum, neque cesset: (siquidem perpetuò orbem circumagit,) non erit potentia ejus corporalis. Quapropter cùm nec ipse sit corpus, etiam corporum accidentia in eo non occurrent; ut sit divisibilis aut separabilis ab alio. Itaque non nisi unus esse poterit, & cognitio hujus rei est præceptum adfirmativum, quod ait: Dominus Deus noster Deus unus est.* Hactenus ille.

Sensus est: postquam exposuerat Rab negocium unitatis, voluit etiam idem demonstrare per rationem, atque in ea formavit medium terminum ex remotione corporeitatis; quia hoc negocium atque unitatis sunt una res, atque ambæ necessariò deducuntur ex necessitate existentiæ. Hinc etiam inquit: *Si essent plures dii*, necessariò sequeretur ut essent corpora: quia res non sunt similes in suis essentiis distinctis una ab alia, nisi per accidentia; ut si dicas: Rubenem differre à Simeone, quatenus unus eorum est albus, alter verò niger; unus longus alter brevis. Et si confiteamur creatorem esse corpus obnoxium accidentibus, certè habebit finem ac terminum: corpus enim in sua longitudine non potest esse infinitum: si autem est corpus finitum, tum necessariò potentiâ ejus erit finita: quia, (sicuti expositum est in lib. 8. Schemah,) in corpore finito non potest esse potentia infinita. Et paulò post: Cognoscimus autem potentiam Dei esse infinitam, idque manifestum est ex motu orbium, quos perpetuò circumagit; h.e. ex principio creationis, quod semper circumvolvitur, neque unquam cessat à circumgyratione; etiamsi mundus atque motus esset æternus, nihilominus necessariò sequeretur Deum esse infinitæ potentiæ; unde etiam consequitur eum non esse corpus, nec potentiam in corpore, siquidem non est infinita in tali potentia. Hæc est probatio, quam adfert Rab pro negotio unitatis.

Quod si dicas, istam rationem non complecti duas unitatis species, quas recensuerat: cùm inde, quod solus circumagat orbem, non sequatur, non duos esse Deos, aut plures duobus: & cur non formavit argumentum suum ut comprehenderet etiam, eum simili ratione non esse compositum. Vide verba ejus, cùm inquit: *Et si creator esset corpus, haberet finem ac terminum:* Sensus est; sub hoc continetur secunda species unitatis, atque inde colligitur; eum non nisi unum esse posse.

Poteris etiam difficultatem movere in eo, quod ait Rab: *Si multi dii essent, isti essent corpora, quia diversi à se invicem non numerarentur, nisi per accidentia quæ occurrunt in corporibus.* Nam certè deprehendimus multitudinem ac numerum in intelligentiis à materia separatis, atque in animabus etiam post mortem, ex sententia fidelium; & quid prohibet,quo minus tales sint dii? Sed responsio in promptu est,Rab sentire juxta opinionem Avicennæ, numerum in separatis,(intelligentiis) esse in eo, quod una esset causa,altera verò effectus illius: Et licet juxta sententiam Averrois una ab alia differat per propriæ perfectionis gradum; tamen non ita se res habet in divinitate,ut sint res æquales in gradu divinitatis. Animæ autem à se invicem distinguuntur per scientias, quas mediante corpore sibi compararunt; ita ut variatio corporum, sit quasi causa illarum diversitatis; non verò ejusmodi est negotium divinitatis. Hinc etiam ait Rab: *Quod si constituantur æquales in suis essentiis, non erunt distincti, à se invicem.* Num autem sententia Avicennæ de intelligentiis, vel Averrois, qui isti contradicit,vera sit, non est hîc locus examinandi: uti etiam de propositione,cum asserit, omnem potentiam existentem in corpore esse simpliciter finitam; quia corpus est finitum multum enim in eo latet subtilitatis:& in lib. Hamadah,istæ res adducuntur rudi Minervâ,absque subtili examine, juxta scopûm libri.

Probat autem Rab præceptum unitatis ex versu: *Audi Israel,ego sum Dominus.Dominus Deus noster Deus unus est*;quia Deus præcipit attentionem,h.e. intellectionem ac cognitionem istius, quod videl. יי' אלהינו h.e. *Dominus Deus noster*, sint nomina,quæ denotant necessitatem existentiæ atque potentiam infinitam, neque quorum nullum alicui competit nisi existenti uni. Iam autem manifestum est ex Metaphysica, non posse necessitatem existentiæ esse nisi in uno: hinc etiam postquã dixerat *Dominus Deus noster*,iterat nomen,& inquit,יי' *Deus unus est.*

En exposuit hîc Rab articulum secundum, videl. unitatem; ac tertium scil. remótionem corporeitatis; quia ambo isti simul apprehenduntur. Idcirco etiam, cùm adducit ex scriptura probationem de unitate tantùm,tum eodem modo probationem etiam adfert de remotione corporeïtatis; atque hoc est cùm inquit: *Certè manifestum est ex lege ac hagiographis, Deum ben. non esse corpus &c.* Deinde visum est ei removere dubia, quæ in hoc articulo occurrunt ex literali scripturarum sensu; atque ait,hanc ibi subesse causam,quod lex loquatur more humano; atque ista, quæ in verbis prophetarum occurrunt, in visione prophetica obtigisse.

Hoc

Hoc est totum negotium istius capitis atque generalis ejus didu-ctio; neque visum fuit omnia declarare, sed quod propriè spectabat ad solutionem dubiorum 24,25,& 26. ut per istud solverentur, quod in explicatione verborum ejus exposui.

CAPVT XXI.

De solutione reliquorum dubiorum in articulis.

AD dubium XXVII. seu VII. ex iis quæ movi contra istud, quod constituat Rab unitatem ac remotionem corporeitatis articulos; cum sint res, quæ necessariò consequuntut ex articulo primo, de necessitate existentiæ, subque eo continentur. Respondeo & dico, (quemadmodum in propositione IV. expositum est,) ex 13 istis articulis, quos fecit Rab ad fundandam legem Dei, revera partem horum contineri sub parte illorum; & sic articulum 2, 3, 4. comprehendi sub primo; Visum autem esse Rab omnes istos constituere articulos, ac unumquemque separatim recensere; quia non tantùm pro sapientibus,tempora cognoscentibus, istos articulos constituerat, sed pro quolibet populi ordine, à puero usque ad senem. Et quia essent eximia fidei dogmata in excellenti gradu, hinc separatim eos recensuit: atque jam vocavit eos Rab in lib.Moreh insignes quæstiones; & commemorat ibi existentiam Dei,ac unitatem; remotionem corporeitatis atque creationem mundi. Atque ob hanc rationem recensuit in numero articulorum ista fidei dogmata in comment.Misnæ,uti & in lib.Hammadah.

Ad dub.XXVIII.vel VIII. ex iis; quæ movi videl.quare constituat Rab simpliciter resurrectionem mortuorũ articulum;cùm potius sit articulus, credere resurrectionem mortuorum(extare)in lege,sicuti cùm ajunt in Misnah cap.11.fol.90. *Qui asserit resurrectionem mortuorum non esse in lege.* Idem quoque scribit R. Selomo Iarchi in expositione sua ad istud Misnæ: *Etiamsi quis credat propter traditionem aut rationem, futuram esse resurrectionem, sed dicat, non extare in lege, tamen est apostata, nec habet partem in futuro seculo. Quid enim nobis cum fide ejus, si non consiteatur, eam in lege extare?*

At ego ad illud respondeo ac dico, non quadrare expositionem Selomo Iarchi (maneat honor ejus in suo loco) cum ratione vel phrasi Misnæ.. Non cum modo argumentationis: Notum enim est articulùm resurrectionis mortuorum non apprehendi per rationem; siquidem juxta principia naturalia intellectualis demonstratio eam negat.

Et

Et, si ita est, non poterit dici, hominem per modum rationis, credere resurrectionem mortuorum. Et sanè per traditionem cognoscitur, articulum ejus in lege extare, vel perspicuè, vel allegoricè. Propterea etiam visum fuit Rab Majemonidi dicere: *Qui asserit, resurrectionem mortuorum non esse ex lege:* non quod intentio ejus sit, negare tantùm in lege eam extare, atque ejus existentiam confiteri propter rationem vel traditionem; sed mens ejus est, non credendam esse resurrectionem mortuorum propter intellectualem rationem, siquidem huic rei ratio contradicit: Neque etiam dicere voluisse, *ex lege*, quia hoc superat intellectum, quæ nos in isto radicavit; sed sapientes nostros tantùm pro lubitu suo (absit & pax) istud confinxisse; atque hoc modo voluisse ipsum obstinatè negasse hunc articulum, dicendo non esse resurrectionem mortuorum in lege, h. e. non manifestò apparere ex consequentia versuum; & si ita est, non esse fidem traditam: & cùm nec hoc conveniat cum ratione; necessariò consequi, non esse hanc veram fidem. Et sanè ex annotatione Gemaræ liquet, hanc esse intentionem Mishæ, videl. absolutè negare resurrectionem; idque ex eo apparet; quia ad istud Misnæ dicunt: *Hoc autem omne quare ita se habet? Tradit. qui negat resurrectionem mortuorum, idcirco non habebit partem in resurrectione mortuorum.* En exponunt, sensum istius; cùm ajunt: *Non esse resurrectionem mortuorum ex lege*, esse absolutè negare resurrectionem mortuorum; non verò negare tantùm, quod habeatur ex lege, juxta verba R. Selomo Iarchi: idcirco etiam fecit Rab Majemon veriorem hanc sententiam separatim articulum.

Certè, si ita se res habet, soluta sunt 28 dubia, quæ movi contra verba magni Rab in articulis ac præceptis istis, quæ in libris suis constituit; atque manifestum est ex verbis meis, omnia dicta oris ejus optimè convenire, nihilque in iis contorti aut perversi esse, & 13 istos articulos quos recensuit, constituendos esse in classe articulorum, juxta doctrinam in iis intentam, sicuti enarravi.

CAPUT XXII.

De examine reliquaruum opinionm inter sapientes de articulis.

IAm exposui omnes articulos ac fundamenta, quæ adducit Rabbi Chasdai, contineri in articulis Rab Maimonidis; atque etiam quædam dependere à præceptis specialibus, quæ non oportuisset in classe articulorum constituere; sicut extat in propositione 7: quædam etiam,

etiam, si propiùs consideres, non esse fundamenta legi divinæ propria, quatenus est divina : quia hoc etiam commune habet cum aliis legibus naturalibus ac positivis ; veluti est liberum arbitrium, & quæ præterea ibi adducit ; jam verò demonstratum est in propositione 8, debere articulos legi divinæ esse proprios, quatenus est divina ; non verò communes alteri legi. Articulos autem, quos enumerat Rab Majemon, postquam benè de iis institueris examen atque judicium, deprehendes proprios esse legi divinæ, quatenus est divina.

Et certè tres sunt articuli, quos constituit autor libri Hikarim, & judicat de iis esse intentionem Misnæ, cùm inquit : *Et illi non habent partem in futuro seculo : Qui asserit, non esse resurrectionem mortuorum in lege, quia intendit negare ac falsum reddere præmium & pœnam Dei. Et qui ait ; Legem non esse a Deo :* (qui est secundus articulus :) *atque Epicureus, qui negat existentiam Dei*. Ubi propius ejus articulos expenderimus, deprehendemus, quod non possint ab errore ac lapsu vindicari. Facit enim fundamentum primum, quod Deus sit existens ; unde etiam necessariò emergit dubium primum, quod contra Rab movit R. Chasdai. Sic etiam constituit legem cœlestem genus prophetiæ, atque excellentiæ prophetiæ Mosis ; ac inquit hæc sub illa contineri : cùm tamen revera existentia prophetiæ, generatim sumpta sit genus de legis veritate, & lex cœlestis species, quæ sub ea comprehenditur. Et jam ipsemet in lib. suo tract. 1. cap. 4. hoc dubium animadvertit ; Sed non rectè solvit illud : quia etiamsi eo modo lex cœlestis numeraretur articulus, quo eum constituit, nihilominus manebit in seipso articulus ; quæ etiam sententia est Rab, cùm inquit : *Lex, quam hodie habemus, unica est via recta & selecta.* Sic etiam in articulo præmii ac pœnæ, cùm ait ; providentiam ac scientiam sub eo contineri : cùm nullum sit dubium, quin providentia sit genus ; præmium verò ac pœna species. Quod autem ad suam sententiam stabiliendam adducit Misnam, ibi non est intentio, sicuti ille judicat, resurrectionem mortuorum non esse genus præmii ac pœnæ ; Quare enim esset genus, & sub ea comprehenderetur scientia ac providentia, uti & alia magis universalia illis ? neque etiam Epicureus tantùm negat existentiam Dei, sed etiam omniscientiam ejus ac providentiam ; uti & præmium atque pœnam, quemadmodum exposuit Rab in lib. Moreh, aliisque in locis. Atque hoc totum evincit, non esse numerum articulorum, quem constituit sapiens, accuratum.

Iam etiam animadverti quendam existimare, non nisi unicum articulum constituendum esse in lege videl. *Existentiam Dei*, vocatque eum

receptionem divini regni. Atque hæc sententia est autoris Hilchoth gedolot, quemadmodum apparet ex verbis ejus, quæ supra cap. 18. enarravi. Iudico autem, quod illud hauserit ex verbis Rab, cùm in principio lib. Hammadah, inquit: *Fundamentum fundamentorum & columna scientiarum, est cognoscere, quod sit ibi primum existens &c.* Exponit, hoc fidei caput esse fundamentum reliquorum fundamentorum; &, si ita est, tantùm esse primum fundamentum totius legis. Sed istud non satisfacit; quia hac ratione, posset homo credere existentiam Dei, & reliqua omnia capita negare, si non conjuncta essent alia fundamenta cum primo fundamento. At aliquis cogitabit, etiam hoc modo non nisi unicum esse articulum divinæ legis, videl. *Legem esse à Deo*; quia in ea omnes articuli continentur atque exponuntur. Sed si hoc ita esset, tum hic erit articulus suiipsius, scil. articulum legis divinæ esse, *legem esse à Deo:* absurdum autem est, aliquid esse articulum suiipsius.

Si quis autem seligat cum judicio articulos, in lege divina constituendos; is non nisi unum articulum, videl. *Creationem mundi*, constituet: hæc enim est radix ac fundamentum, cui innititur lex atque ejus capita, omniumque istorum fides, sive de narratione primæ creationis, sive etiam de historiis patriarcharum, atque operibus prodigiosis ac miraculosis; quæ nullum habent locum nisi cum fide creationis. Sic etiam fidem omniscientiæ, providentiæ; præmii ac pœnæ secundum præcepta, non poterit homo perfectè credere, nisi etiam credat universalem ac voluntariam mundi creationem: quemadmodum etiam exposuit Ramban initiò commen. in legem; ubi inquit: *Creatio autem mundi est radix omnis fidei.* Sic quoque scribit Rab part. 2. c. 14. Moreh, *Procul dubio fides, creationis mundi, est fundamentum legis Mosis mag. n. super quem pax, & est secundus in ordine articulus de unitate; quia etiam pater noster Abraham incepit revelare hanc sententiam, ad quam studium eum deduxit: hinc etiam vocavit Deum, Dominum mundi. Hanc etiam sententiam indicavit, cum affatur illum: Deus Altissimus, qui possidet cœlum.*

En manifestum tibi redditur ex verbis istorum sapientum, fidem creationis esse eximium legis nostræ articulum: & video istud benè convenire cum materia articulorum legis; non verò existentiam Dei, unitatem ejus atque remotionem corporeitatis, & reliqua: de iis enim occurrit demonstratio; neque sunt legi divinæ propria, quatenus est divina; sed in iis etiam conveniunt reliquæ leges ac scientiæ. Per fidem autem creationis creduntur reliqua fundamenta, sive plæraque eorum, estque eorum demonstratio; quemadmodum exposuit Abubechar in libro suo Chai ben Ikthan. Et de hoc fortasse docet scriptura,

ptura, cùm ait initio legis. *In principio creavit Deus cælum & terram.* Nam prima dictio רמית significat תחלה *initium, primordium, & articulum atque radicem*; q. d. Debet homo audire omnia verba legis cum illo initio, radice & unico principio, videl. Deum creaſſe cælum ac terram; & poſt iſtud principium adducit hiſtorias creationis ac patriarcharum, & præcepta & reliquas res: hæc enim fides fuit legis principium & radix conſtituta per traditionem & fidem in exordio legis, ꝯ tane omnia verba ejus, juxta rationem principiorum.

CAPUT XXXIII.

De expoſitione commodioris ſententiæ in hoc inſtituto.

ISTud, quod verum, fixum atque appoſitum huic quæſtioni eſſe credo, eſt, quod iſti homines, qui apud nos integri ſunt, ſcil. Rab ma. & qui eum conſecuti ſunt, non attulerint iſta, ut conſtituerent articulos & fundamenta in lege divina; ſed tantùm ut ſequerentur methodum ſapientum populorum in ſuis libris. Videbant enim in omni ſcientia naturali radices & fundamenta, quæ non oportet negare, aut in dubium vocare; nec teneri autorem iſtius ſcientiæ ea demonſtrare, aut veritatem eorum confirmare, quatenus eſt profeſſor iſtius ſcientiæ. Sunt autem principia recepta, quæ jam demonſtrata ſunt in alia ſcientia magis univerſali, iſtam præcedente; vel in Metaphyſica, quæ antiquiſſima eſt, & prior omnibus ſcientiis; cujus principia ex ſeipſis ſunt manifeſta. Atque hinc eſt, ut, ſi quando homo dubitaret de aliquo axiomate iſtius ſcientiæ, iſtudque negaret, demonſtrarent illud atque probarent per generalia iſta principia, utpote quibus tota illa ſcientia innitebatur, & de quibus non erat controverſia movenda ſapienti: nec æquum erat de iis contendere, num eſſent in iſta ſcientia; quia erant in ea recepta, quæ jam in alia ſcientia generaliori expoſita fuerant, vel in ſeipſis manifeſta. Atque hoc modo deſumebat Phyſicæ principia ex Metaphyſica, ac Muſicæ ab Arithmetica.

Poſteriores autem ſapientes populi noſtri, qui immixti fuerunt gentibus, lectione librorum & cognitione ſcientiarum earum edocti fuerunt de earum operibus; atque conſuetudinem & meditationes earum tranſtulerunt ad legem divinam; ut cum ajunt: *Quomodo concinnant gentes ſuas ſcientias, nonne conſtituendo principia & radices, quibus innituntur? Sic ego quoque faciam in diſpoſitione articulorum, ac fundamentorum legis divinæ.* Sed, meo judicio, nulla videtur eſſe in probatione comparatio: gentes enim, cùm ſcientias & libros ſuos compoſuerint

ſubſidio inveſtigationis ac rationis & ne ingenium ipſorum teneretur implicatum expoſitioni iſtorum anticipatorum, hinc opus habuerunt conſtituere principia recepta, quæ admitteret ſtudioſus iſtius ſcientiæ, neque de iis exigeret demonſtrationem aut probationem; exponuntur autem iſta principia in alia ſcientia magis univerſali; vel in ſeipſis ſunt manifeſta tanquam primæ notiones. At verò legis divinæ modum Deus adaptavit, atque dedit populo ſuo per traditionem ac fidem, juxta id, quod neceſſarium judicabat ad ejus perfectionem: hinc non opus fuit hoſce fidei articulos ſtatuere magis radicales, quàm illos; aut has traditiones magis quàm illas; aut confirmare veritatem hujus magis, quàm illius; ſiquidem omnia ſunt ab uno paſtore data.

Tum etiam, quia non eſt lex alia vel ſapientia aut ſcientia divina generalior aut antiquior lege noſtrâ, ut ex ea deſumamus ejus principia, ubi etiam demonſtrantur ac ſtabiliuntur.

Ego verò ut reſpondeam ex animi mei ſententia, dico, totam legem divinam in ſua fide eſſe veritatem, omniaque præcepta lata eſſe à Deo, & æqualem eſſe certitudinem ac ſtabilitatem in omnibus fidei dogmatibus, atque omnibus præceptis, tam magno quàm parvo, & tam hujus quàm illius (violationem) mortem mereri. Hinc etiam crediderim, non eſſe legis divinæ conſtituendos articulos aut fundamenta in negocio fidei, ſiquidem tenemur quidvis credere, quod in lege ſcriptum eſt, nec licet nobis vel minutiſſimum de ea in dubium vocare, ut ſtabiliamus hoc per iſtos articulos ſeu radices. Sive enim quis neget aut in dubium vocet rem minutiſſimam, ſive maximam ex fidei articulis atque hiſtoriis, quæ in ea (lege) occurrunt, is erit hæreticus aut Epicureus: in fidei enim dogmatibus atque hiſtoriis legalibus, non eſt veritas unius præſtantior alterius veritate. Dicunt in cap. Chelek fol. 99. *Docent magiſtri, quod iſte vilipendit verbum Dei, qui aſſerit legem non eſſe à Deo. Alius docet: quod is etiam verbum Domini contemnit, qui affirmat totam legem eſſe à Deo, præter aliquem verſum, quem non locutus ſit Deus, ſed Moſes proprio ore. Dicunt: Hic etiam verbum Domini vilipendit; qui dicit legem eſſe à Deo exceptâ hac particulâ, vel ſententiâ: pariter hic & iſte ſpernit verbum Domini.* En expoſuerunt iſtis verbis, quod nihil poſſit homo in lege divina negare, & verbum nos obſtringat, ut credamus iſtud tanquam negocium principiorum in ſcientia ejuſque inveſtigatione; ſed quod teneatur quilibet filius Iſraelis quamlibet partem, ſive magnam, ſive parvam, recipere. Neque eſt diſcrimen inter eum, qui in genere negat legem, atque aſſerit legem non eſſe à Deo; ac inter eum, qui negat partem ejus eſſe hunc verſum, vel ſectionem, vel ſententiam, aut

ſimile

simile quid. Atque idcirco narrant ibi, quod Manasse filius Hezekiæ sederit, ac scrutatus sit in fasciculis calumniarum, ac dixerit: *Non istud erat scribendum à Mose; & soror Lothani, Thimna*; hinc etiam judicarunt, eum esse apostatam ac Epicureum. Sic quoque scripsit Rab in comment. Misnæ in recensione articulorum, articulo 8, seu legem esse à Deo, his verbis: *nullum autem discrimen est inter (versum)* Filii Chuz Cham & Miztraim; *atque inter* Ego sum Dominus Deus. *Item*, Audi Israel Dominus Deus noster Deus unus est, *Omnia ex ore Dei sunt, & tota lex integra, vera ac sancta est*. En ipse ore ac labiis suis fatetur, non *esse* in lege divina fidei dogmata constituenda in gradu radicum; siquidem quilibet legis possessor tenetur ea recipere, atq; alia dogmata, de quibus posset dubitare: quia obligatus est omnia ista admittere, & credere, quod sint divina veritas; non verò in dubium vocare, aut de aliquo eorum contendere.

Et si ita se res habet in negocio fidei, ut non sint in eo constituendi articuli aut fundamenta; etiam similiter in materia præceptorum non oportet partem horum facere magis radicalem, & majoris dignitatis, quàm partem istorum; etiamsi inveniamus majoris momenti esse præcepta generalia de rebus inter hominem ac Deum, vel inter hominem ejusque proximum; veluti est memoria diei latæ legis, ac recordatio exitûs ex Ægypto; item facere rectum ac bonum; uti &, *Dilige proximum tuum sicut teipsum*. Ista autem non recensuerunt autores, & ne quidem unum ex istis, in classe articulorum. Et quomodo nos discrimen statuimus in examinatione præceptorum; atque hanc partem præ illa seligimus? Et certè in Misna ajunt: *Æquè cautus esto, in servando præcepto levi quàm gravi; nescis enim, quodnam præmium maneat præcepta*: Avoth cap. 2. Quomodo autem, si ita se res habet, facimus, nos differentiam, & constituimus hoc in gradu radicum, istud verò in gradu ramorum?

Et jam poterimus dicere pro Rab M. illum non intendisse, facere articulos aut fundamenta è præceptis legis: quia non constituit in classe eorum aliquod præceptum activum; quemadmodum commemoravi: neque etiam in negocio fidei constituit ista articulos, ad indicandum, quod istos fidei articulos magis teneamur credere quàm alios: Sed intentio ejus fuit, dirigere homines, qui non sunt solidè fundati in scientia legis, nec didicerunt, aut operam dederunt, quantum illis necesse erat. Quia enim illi non possunt assequi, aut comprehendere omnia fidei dogmata & scientias, quas lex divina continet; hinc selegit Rab ex omnibus fidei dogmatibus, istos 13. fidei

articulos magis generales, ut compendiosè doceret ista, quæ habent eas doctrinas, quas propositione 5 enarravi; siquidem receptione istorum axiomatum perficiantur omnes homines; atque etiam plebei. Atque ob hanc rationem vocavit eos radices ac fundamenta juxta judicium discipuli audientis; non secundum veritatem in se se. Atq; jam illud ipsum ostendit Rab ubi post enumerationem istorum articulorũ scribit; quemadmodum initio hujus dissertationis adduxi. Et idcirco non commemorat Rab ma. istos articulos in lib. Moreh, ut ibi accuratè tractet de fide legali, sed recenset eos in comm. Mischnæ, (quem fecit in juventute sua) quia constitutio articulorum convenientiam habet cum vulgo atque elementis doctrinæ Misnicæ; non cum iis, qui propriè subtilitates in cognitione legis scrutantur; siquidem pro iis compositus sit lib. Moreh. Et si hæc fuit ejus sententia, tum ejus propositum atque opus accepta fuêre apud Deum.

Certè R. Chasdai & autor lib. Hikkarim atque alii post illos, voluerunt ista sumere juxta literalem sensum, ac constituerunt ista fidei dogmata in gradu radicum & fundamentorum, tanquam principia scientiarum; sicuti enarravi. Meo autem judicio videtur hic magnus esse error atque lapsus: quia etiamsi concedatur, magnum esse discrimen inter fidei dogmata, atque unum altero juxta gradũ objecti esse superius; cùm quædam sint de substantia creatoris, atque alia de intelligentiis separatis; nonnulla de orbibus, aliisque rebus; num tamen idcirco existimabimus, unam istorum fidem esse articulum aut fundamentum, alteram verò non? Omnium enim istorum fides vera est, & ratione veritatis omnes sunt articuli, super quos fundata est lex divina: quia, cùm homo vel minutissimum ex iis negat, aut falsitatis arguit, idem est ac si diceret, legem non esse à Deo. Cùm autem ita se res habeat, ut concidat lex divina per eversionem unius vel historiæ, vel scientiæ aut fidei, quæ in ea occurrit, necessariò sequitur, omnes historias, dogmata, scientias atque præcepta, quæ in lege extant, & quodlibet istorum esse articulum & fundamentum; non ut credamus hoc de una parte, istud de altera.

Veritatem autem hujus sententiæ ista demonstrant; si quædam in lege divina essent radices atque articuli, æquum fuit, ut in statione in monte Sinai, in decalogo, (quem locutus est Deus ad populum suum) recenseret, & constitueret istos 3, articulos ut audirent ac observarent omnes istos, atque reciperent Iudæi, pro se ac semine suo. Iam verò ex 13, istis articulis, quos Rab recenset, nullus occurrit in verbis decalogi, nisi unus tantùm, aut duo, juxta sententiam Rab.

Si

Si etiam quidam articuli aut radices essent in lege divina, meminisset eorum initio legis; quemadmodum principia aut radices scientiarum constituuntur in earum exordiis,(sicuti etiam commemoravi in sectione: *In principio creavit Deus cælum ac terram*; istud posse explicari, de articulo aut fundamento legis esse creationem mundi quàm initio legis commemoravit:) sed cùm videamus, nullos recenseri in exordio legis articulos aut radices; uti nec in statione in monte Sinai; neque in decalogo; manifestum est, nullos esse articulos aut fundamenta.

Quia, si essent in lege radices aut articuli, tum graviùs esset puniendus, qui ista negat, quàm qui alia verba negat, quæ in lege occurrunt: postquam autem hoc ita non est, (æquè graviter enim plectendus est, qui negat levissimum inter præcepta aut minimum versiculorum, ac is qui negat: *Ego sum Dominus Deus tuus*, vel præceptum unitatis,)manifestò evincitur, non extare in ea (lege) quædam in gradu articulorum vel radicum. Atque juxta hoc ajunt ibi in cap. Chelek ad paragraphum istum: *Qui asserit legem non esse à Deo. Dicit R. Eliezar Hamodæus: Qui prophanat sancta, & vilipendit festa, atque evertit fœdus patris nostri Abrahami, neque rectas revelat in lege expositiones; etiamsi fuerint in manu ejus conversio atque bona opera, non tamen habebit partem in futuro seculo.* Sic etiam in Gemara commemorant præterea alia: *Qui in publico pudefacit vultum proximi sui, atque vocat eum agnomine,* ac socium suum onerat ignominiâ.* Caussa autem istius non est, * כינוי uti existimavit mag. Rab, in commen. Misnæ, quod ejusmodi opus faciat, qui præditus est vili animâ, utpote quæ nullam habet perfectionem, ut apta sit futuro seculo &c. quisnam enim contemptus in istis rebus major erit quàm in aliis, quas non recensent? Sed causa ibi est, quòd omnia in lege præcepta & virtutes atque scientiæ sint divinæ: qui enim minutissimum ex iis omnibus negat eo respectu, ut aliquid ex lege exstirpet, aut eam falsi arguat, non dignus est, ut filius sit futuri seculi.

Si essent in lege articuli aut radices, quomodo non commemorarent istas sapientes l. m. magis enim convenisset illas recensere atque explicare in loco iis proprio, quàm illud facere in legis præceptis, atque morali doctrina patrum. Cùm enim illi ante nos viam planam reddiderint, quomodo hoc non animadverterunt, neque mentionem fecerunt articulorùm aut fundamentorum, ut iis crederet homo, atque per ea viveret?

Hinc manifestò apparet, non convenisse in sapientia sua Sapp. l. m. de constituendo articulos aut radices in lege Dei; cùm tota sit divina

veri-

veritas; nec sint in ea hæc fidei dogmata magis fundamentalia aut radicalia, quàm illa.

CAPUT XXIV.

De dubio primo, quod occurrit in hac sententia, ejusque solutione.

IAm verò posset quis dubitare, de hac ratione atque dicere, sapientes l.m. constituisse articulos legis divinæ in ista prima Misnah fol. 90.cùm ajunt Chelek: *Quilibet Israelita habebit partem in futuro seculo*; sicuti dicitur. *Et omnis populus tuus justus semper hæreditabit terram.* *Iste verò non habebit partem in futuro seculo, qui asserit non esse resurrectionem mortuorum ex lege; & legem non esse à Deo; atque Epicureus. R. Akiba inquit: Etiam qui legit in libris *hæreticorum, atque incantatione utitur in* (sanatione) *vulneris, ac* inquit: *Nullum morbum, quo mortui sunt in Ægypto, immittam tibi. Abba Schaül dicit: Etiam qui pronunciat nomen* (Tetragrammaton) *cum suis literis.*

Esa. 60.21.

* חצוניים.

Exod. 15.20.

In Gemara quoque (interrogant:) *Hoc autem cur omne ita se habet? Tradit: Quia, qui negaverit resurrectionem mortuorum, is non habebit partem in resurrectione mortuorum*: Deus enim eadem *mensurâ retribuit.* Videtur autem ex verbis eorum, in lege esse articulos ac fundamenta; siquidem dicunt, quod qui negat ista non habiturus sit partem in futuro seculo. Sic etiam mag. Rab in comment. suo, Misnæ adducit 13 articulos, quos recenset; ac inquit: *Locus hic videtur appositus ad recensendum eos.* Ego autem propius examinando istud Misnæ movi in eo difficultates, quarum nullam omnino movit R. Salomo Iarchi in sua explicatione, vel mag. Rab in comment. Misnæ: & mihi visum fuit istas commemorare easque solvere secundum ingenii vires; & per hanc responsionem diluetur prius dubium.

Difficultas prima in eo est, quod in Misna dicant: *Omnis Israelita habebit partem in futuro seculo*: vocabulum enim Chelek *partis*, non convenit isti loco. Sed potius dicendum esset. *Omnis israelita habebit partem futuri seculi*: vel, *est filius futuri seculi*: aut, *hæreditabit vitam futuri seculi*; vel *destinatus est ad vitam futuri seculi*: Et quid sibi voluerunt phrasi חלק?

Difficultas secunda est: cur exponatur istud Misnæ: *Non habebunt partem in futuro seculo*, per negationem, non verò necessariam affirmationem, videl. *Et illi habent partem in futuro seculo?* Si enim intentio hujus dicti esset constituere radices ac fundamenta, quæ tenetur fide ample-

amplecti quilibet legis possessor; æquum fuisset, ut ponerent atque explicarent istos articulos; ut iis crederet homo, perque eos viveret, ac haberet partem in futuro seculo; quemadmodum exposuerunt ista fundamenta in negocio ista negantis, cùm inquiunt: *Quinam illi sunt, qui non habent partem in futuro seculo?* Sic enim fecit mag. Rab in suis articulis, cùm explicat articulos istos, quos tenetur quilibet legis discipulus credere, ut promereatur vitam futuri seculi; & cùm admonet negantem, ne in oppugnatione istorum delinquat.

Tertia difficultas. Quare tantùm sex res in Misna recenseant? ut, qui captus est corruptelis earum, non habiturus sit partem in futuro seculo; tres ex classe fidei, videl. *Qui asserunt non extare in lege resurrectionem mortuorum, & qui contendit legem non esse à Deo; atque Epicureus;* tres verò practicas vid. *Qui legit in libris profanis; & qui incantationem usurpat in curatione vulneris;* juxta opinionem Haxiba: ac qui *pronunciat nomen* (Tetragrammaton) *cum suis literis,* ex sententia Aba Saul. Non autem commemorant alios fidei articulos de unitate Dei, creatione mundi, omniscientiâ, providentiâ, præmio ac pœna, atque adventu liberatoris: nec inter peccata enumerant alia etiam peccata, veluti, idololatriam, adulterium, & si quæ præterea sunt.

Quarta difficultas est de antecessione vel* consecutione, quæ occurrit in illorum enumeratione. Primò enim commemorant: *Qui negat resurrectionem mortuorum;* deinde verò; *Qui negat legem esse à Deo,* & post istud, *Epicureum:* At verò in Gemara exponunt Epicureum de contemptore sapientum: nullum verò est dubium, quin sit vocabulum Syriacum, de iis usurpatum, qui sectabantur Epicuri sententiam, qui fuit Philosophus quidam, negans existentiam Dei, atq; alia capita de unitate, omniscientiâ atque providentiâ, quemadmodum scripsit Rab in lib. Moreh cap. 14. part. 2. In Gemara autem explicant istud de contemptore discipulorum sapientum; quia nullus homo dubitat, existentiam Dei ex seipsa esse: cognovimus enim istam per traditionem ac demonstrationẽ ex ore sapientum. Qui verò contemnit discipulos sapientum, qui existentiam Dei omnibus hominibus exponunt, ac notam faciunt, is certè negat existentiam Dei, atque hinc vocatur *Epicureus.* Quod cùm ita sit, difficultatem injicit ordo istorum fidei articulorum, in Misnah constitutus: oportuisset enim primò recensere *Epicureum;* deinde, *qui asserit legem non esse à Deo;* ac postea, *qui contendit non extare in lege resurrectionem mortuorum.* Atque hoc modo fecit mag. Rab, qui ultimo recenset articulum de resurrectione mortuorum.

* איחור

Difficultas quinta in eo eſt, quod in Gemara interrogent de eo, qui negat reſurrectionem mortuorum. *Quare autem hoc omne ita ſe habet?* h. e. Quare tam gravis ejus erit pœna, ſicuti in Miſnah commemorant? Non verò invenies in Gemara, quod de aliis rebus quærant; cùm magis interrogandum eſſet de eo, qui incantatione utitur in (ſanando) vulnere; & qui pronunciat nomen (tetragrammaton) cum ſuis literis; quare videl. propter iſta non ſit habiturus partem in futuro ſeculo: ſiquidem pœna illa ſit valde inconveniens, ac gravior nec peccato proportionata.

Dico autem ad ſolutionem iſtorum, iſtud Miſnæ indicare nobis; quemlibet Iſraelitam ſive pauperem, ſive divitem in præceptis habiturum partem in futuro ſeculo: quia, cùm præſtat aliquod præceptum, quod eſt in poteſtate ejus, merebitur ſummum ſpirituale præmium. Sic etiam ajunt cap. 1. Hauoda zara fol. 17. ad iſtum, qui quærebat. *Quinam futurus ſum in vita futuri ſeculi?* Reſponderunt: *Venitne aliquod præceptum à manu tua?* ad indicandum, quod præſtando unicum præceptum, ſicuti decet, acquirat vitam futuri ſeculi: adeo ut in traditione eorum Hirurin, cap. 2. fol. 19. extet his verbis; *Qui non eſt circumciſus gehennam hæreditabit.* Ac propterea dicunt: *Quilibet Iſraelita habebit partem in futuro ſeculo*; atque eſt generale ſtatutum de omnibus populis, quod vid. omnis, qui appellatur nomine Iſraelis, merebitur vitam ſpiritualem.

Quia verò iſtud præmium juſtorum non æquale erit, ſed unuſquiſque juxta opera ſua eſt recepturus, quemadmodum etiam inquiunt: *Unicuique honorem exhibebunt juxta dignitatem ſuam,* hinc dicunt: *Habebit partem* h. e. vel magnam, vel parvam; omnibus modis æqualem benedictionem accipiet à Deo, juxta opera ſua, atque habebit aliquam portionem de ſummo præmio. Demonſtratur autem hoc ex dicto
Eſa 60. 21. prophetæ. *Et omnes populares tui juſti in æternum hæreditabunt terram,* q. d. cùm totus populus Dei ſit in gradu juſtorum, etiam hæreditabit terram vitæ, h. e. futurum ſeculum.

Poterit etiam iſtud, cùm ajunt, *habebit partem in futuro ſeculo*, exponi de anima rationali: quia impii in vita ſua vocantur mortui, atque anima eorum perdenda eſt cum ignominia corporis, neque habitura eſt immortalitatem vel æternitatem; at verò filii Iſraelis, cùm ſint juſti per fidem ac legem ſuam, habent partem diſpoſitam ac ordinatam ad hæreditatem futuri ſeculi. Quia autem pars intellectûs aut animæ eſt futura ſtabilis, æterna atque in perpetuum permanſura, hinc dicunt: *Habebit partem ad futurum ſeculum*, non verò ajunt, *in futuro ſeculo*, cum ב. Atque hîc ſoluta eſt prima difficultas.

Et

Et certè non tenebantur ſapientes l. m. declarare iſtud : qui nam habituri eſſent partem in futuro ſeculo ; & articulos , quos oportet credere, ut iſtud hæreditemus : jam enim iſtud præſuppoſitum erat in principio Miſchnæ, videl. Omnes Iſraelitas habituros partem in futuro ſeculo. Atque hoc demonſtrat iſtud , quod jam ex ſententiâ mea enarravi,ſcil. non opus eſſe articulos in lege divina conſtituere , quos credat quilibet Iſraelita,ut mereatur vitam futuri ſeculi ; quemadmodum ſcripſit mag. Rab. & qui eum ſecuti ſunt, ſiquidem tota lex , ac quilibet in ea verſus , & quælibet dictio atque litera eſt articulus ſeu radix, quam oportet fide amplecti. Hinc etiam affirmant , ad conſequendum futurum ſeculum, non neceſſarium eſſe homini, niſi ut ſit ex filiis Iſraelis,ambulantibus in lege Domini;atque idcirco præmio ornabitur, ac *juſtus fide ſuâ vivet*. At verò in Miſnah opus habebant iſtud *Habac.*4. 2. declarare; quia etiamſi dicatur, omnem Iſraelitam habiturum partem in futuro ſeculo , nihilominus tamen ab eo jam excluſerant peccantes cum propoſito ; uti etiam , qui contendunt reſurrectionem mortuorum non extare in lege ; neque legem eſſe à Deo , atque Epicureum : cùm enim ſunt ex rebellibus Iſraelitis jacturam facient maximi boni, nec merebuntur futurum ſeculum.

Recenſent autem tria iſta fidei dogmata atque peccata , non verò alia ; quia,qui negat fidem legalem,is non ſalvabitur. Eſt enim negatio ejus vel de ſtatuto Dei,dantis ei legem ; atque ſequitur opinionem Epicuri, qui negabat exiſtentiam,unitatem, potentiam, ſcientiam atque providentiam ejus , uti & retributionem ejus ; ac contemnit & ſubſannat diſcipulos ſapientum , qui iſta fidei dogmata indicarunt. Vel eſt negatio ejus de ipſiuſmet legis ſtatuto , cum ait, legem non eſſe à Deo ; quia etiamſi confitetur exiſtentiam Dei , & unitatem ejus, atque reliqua deitatis capita , tamen negat legem Moſis divinam eſſe ab ipſo Deo ex cœlis. Sive eſt negatio ejus de recipiente ſtatutum ſeu homine , cùm negat ejus immortalitatem , atque ait : non eſſe reſurrectionem mortuorum in lege, h. e. animam vel potentiam corporis perire cum corporis deſtructione , nec habere immortalitatem aut reſurrectionem poſt mortem. Atque idcirco exiſtimat non extare in lege promiſſa ſpiritualia animæ , ſed bona corporalia : & hoc ipſum oſtendere,non eſſe nobis(exſpectandam)reſurrectionem mortuorum; quia naturalis ratio ei contradicit ; cùm lex de eo nos non confirmet, ſequi,non eſſe hanc fidem veram aut rectam.

En expoſitum eſt , quomodo in Miſna tres iſtæ recenſeantur negationes , ut juxta rationis diſtinctionem , vel ſint contra legislatorem,

torem, vel contra recipientem eam, (legem) vel etiam contra ipsammet legem.

Commemorant autem in Misnah primò negationem contra recipientem: quia homo sibi ipsi proximus est; idcirco etiam primò indicat, quomodo qui hanc negat, sibiipsi sit noxius; siquidem punienda sit anima ejus post vitam. Deinde etiam recenset secundam negationem intermediam, videl. de legis divinitate. Postremò verò negationem de statuto Dei, ut, cùm inquit: *& Epicureus.*

At verò R. Haxiba asserit, non solùm expulsum iri à vita futuri seculi, cujus sententia fuerit similis Epicuri opinioni; sed etiam qui legerit in libris hæreticorum, (quemadmodum in Gemara exponunt) talis erit ejus pœna, postquam declinaverit ad opinionem hæreticorum, atque animus ejus deflexerit à Domino: atque inquit, hoc quasi addendum esse in negocio Epicurei. Ac insuper ait: non tantùm ob negationem legis, cùm videl. asserit legem non esse à Deo, negando divinitatem ejus, aliquem vocari כופר *abnegatorem*; sed etiam, qui contemnit eam, ac incantationem usurpat in vulneris (sa-
Exod. 15. 26. natione) atque pronunciat (ista:) *Nullum morbum, quem posui Ægyptiis immittam tibi. Quia ego Dominus sanans te,* non habiturum partem in futuro seculo; quia, etiamsi non neget ejus divinitatem, tamen vilipendit eam. Atque jam exposuerunt in Gemara, hoc idcirco esse, quia nomen Dei cum sputi ejectione commemorat, & reliqua ad legis divinæ contemptum tendentia, siquidem cum legis corona servitium præstat. Hoc autem etiam comprehenditur sub negatione; quia, si verè ac integrè crederet, legem esse à Deo, isti reverentiam ac honorem exhiberet.

Possumus etiam exponere, qui incantatione utitur in vulneris curatione esse similem neganti resurrectionem mortuorum. Qui enim incantat ad (sanandum) vulnus existimat se spiritu labiorum suorum in vitam posse revocare mortuos ac ægrotos. Est autem hoc negatio, quia jam sapientes l.m. dixerunt cap. 1. Tahanith fol. 2. clavem resurrectionis mortuorum non traditam esse in manum legati, cùm Deus dicat: *Ego morte afficio, ac vivifico; percutio & ego sano.*

Et certè Aba Saul, quia vidit R. Haxiba aliquid addere duabus primis negationibus, videl. resurrectionis mortuorum & Epicureismi; hinc etiam voluit aliquid adjungere negationi tertiæ, scil. legem non esse à Deo; atque asseruit, non tantùm à voluptate futuri seculi exclusum iri, qui apertè adstruit, legem non esse à Deo, aut irreverenter eam habet; sed etiam, qui aperit arcana ejus de rebus divinis ac sancto no-

cto nomine, non habiturum partem in futuro seculo; atque hoc est, cùm inquit: *Etiam qui pronunciat nomen* (tetragrammaton) *cum suis literis.* Exponunt in Gemara etiam de eo, qui interpretatur illud linguâ exoticâ extra sanctuarium; siquidem is promit arcana nominis Dei; quod non fit nisi ab eo, qui est ex classe Epicuri, aut asserentium legem non esse à Deo. Quia gloria nominis sancti vilis redditur, cùm sermone peregrino extra locum sanctuarii profertur.

En manifestum est R. Haxibam & Aba Saul non loqui nisi de rebus, quæ convenientiam habent cũ negationibus primis, quas ibi recenset primus doctor, quæque continentur sub negatione de resurrectione animarum, & divinitate legis, gloriâ & fide divinâ, deque nominibus sanctis: (horum abnegator) non habebit partem in futuro seculo. Et sanè reliquorum peccatorum pœna in lege consignata est, nec qui hęc committit, orbatus est vita spirituali; sed qui ista negant, atque oppugnant, quemadmodum commemorant. Atque per hoc soluta est 2, 3, & 4, quæstio.

Dicunt autem in Gemara de illo, qui negat resurrectionem mortuorum: *Hoc autem omne cur ita se habet?* quia is negat manifestò existentiam Dei ejusque divinitatem, ideo non hæreditabit futurum seculum; hoc enim præmium largiturus est Deus diligentibus se, ac observantibus nomen ejus. Sic etiam non oportet eum, qui contendit legem non esse à Deo, futurum seculum possidere; cùm enim non habeat homo viam eò deveniendi, nisi per medium legis, quomodo, qui negat eam, merebitur præmium, ex ea promanans? Sed, qui negat resurrectionem mortuorum, h.e. qui credit existentiam Dei, unitatem ejus, remotionem corporeitatis, ac creationem mundi, omniscientiam ejus; providentiam ac retributionem ejus; atque legem esse æternam ac divinam; eminentiam Domini nostri Mosis, atque reliquos omnes articulos, nullo excepto; nisi quod credat, mortuos non reversuros esse ad vitam; cur ejus pœna tam magna est, ut propterea non sit habiturus partem in futuro seculo, & merita atque fides omnium istorum dogmatum collapsura sit, nec per ea recepturus sit ultimam mercedem? Huic autem dubio, quod fecerunt in Gemara, persimile formavit autor libri Hikkarim contra Rab Maimon, ideò quod constituat resurrectionem mortuorum articulum; quemadmodum expositum est suprà cap. 3, & 5, hujus libri. Non verò loquitur de iis, qui legunt in libris hæreticorum, aut incantatione utuntur in morbi sanatione, ac nomen Dei (tetragrammaton) cum suis literis pronunciat; quia ista sunt de primis negationibus, quas recenset, subq; iis compre-

henduntur, quemadmodum planum feci. Reſponſio autem Gemaræ eſt, illum non habiturum partem in reſurrectione mortuorum, qui negat reſurrectionem mortuorum. Atque per hoc ſoluta eſt 5 difficultas.

Per iſtud autem ſeculum futurum intelligitur hoc loco, vel mundus animarum, quem ſtatim homo poſt mortem meretur: vel tempus reſurrectionis mortuorum; aut ultimum tempus, quod veniet poſt reſurrectionem ac diem judicii. Quomodo verò iſta pœna correſpondeat culpæ, in eo multum eſt ſubtilitatis, atque ventilarunt iſtud excellentes mundi (homines:) ego quoque de hac diſſertatione fuſiùs egi in libro Tzedek Holamim, quem compoſui.

Atque hinc apparet nobis hoc omne, videl. non conſtituiſſe Rab in Miſnah radices de legis materia, nec ad iſtas attendiſſe; ſed per modum admonitionis recenſuiſſe negationes, quæ hominem à vita futuri ſeculi arcent. Huic etiam ſimile dicunt in cap. 1. Roſch haſchanah fol. 17. *Sed hæretici & relapſi ad idololatriam, ac Epicurei, delatores, & qui negant reſurrectionem mortuorum atque legem, ac qui ſe à viis ſynagogæ ſepararunt, & ephoros ſynagogæ qui volunt timeri, quique peccant atque faciunt multos peccare, ſicuti fecit Ieroboam filius Nebeth, ejuſque ſocii, deſcendent in gehennam, ibique in æternum judicabuntur*, &c. Manifeſtum autem eſt, hæc non recenſeri ideo, quòd ſint articuli aut fundamenta legis; ſed quia ſint enormia peccata ac perverſa opera, quæ mentis oculos excæcant, atque evertunt animam, ut idcirco homo ejiciendus ſit ex adoptione hæreditatis ſanctorum, quæ eſt vita futuri ſeculi. Atque per hoc ſolutum eſt omne dubium, ac fixa manet mea ſententia, quam in negotio articulorum conſtitui.

Atque hoc eſt, quod volui in hoc diſcurſu exponere.

Laus verò & gloria ſit Deo excelſo ac benedicto in ſecula ſeculorum. Amen, Amen.

IN-

INDEX
Rerum præcipuarum libro Maimonidis & notis ad eum contentarum.

Cibus

Forma

I N D E X

Materiarum libro Abravanelis contentarum.

ERRATA craſſiora in textu Hebræo.

ומחויב leg. מחויב p.2 not.2.l.5. בפני cum abbrev. בפי p.25.not.18.l.7. ואף cum abbr. ואף״ע p.28. not.2.l.3. בכבו leg. סבבו p.31.not.9.l.6. בעילה leg. בעלה p.55.not.8.l.2. מכשה leg. כמשה p.88.not. l.13. Præcepti leg. percepti p.83.not.1.l.7. demotæ ſunt. leg. tardius circumeunt. p.32.not.9.l.6. Fueit leg. fuerit. p.56.not.5.l.3. Ex maimonidis. leg. ex loco Maimon. p.57.not.5.l.20. *Similis erat*, leg. *opinabatur*. ib. l. ult. *Truncidaret* leg. *truncidaret*. ib. not.6.l.1. *Diſcipulus* leg. *diſcipulos*. p.72. not.27.l.5. cuſt leg. cute p.81.not.9.l.3. oberationis leg. oberrationis. p.111. l.14. accedenda leg. accendenda. p.124. not.4.l.7. Iudicaria leg. judiciaria. p.134.l.22. *ſuccitabis* leg. *ſuſcitabis*. p.144.not.4.l.11. diſſctatur leg. diſſeratur. p.145.not.4.l.12. de dele p.148.not.5.l.6.

In ſecundo ſcripto hæc corrigantur.

Eſt me leg. in me. p.5. lin. ult. *ſam* dele p.6.l.21. fundametum leg. fundamentum. p.8.l.pen.

Cætera quæ occurrent errata, præſertim à cap. 13. uſque ad finem. lector eruditus per ſe facile emendabit, eaque abſentiæ auctoris à prælo benignè condonabit.

FINIS.